Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Mgr. Iveta Svobodová

Právo na spravedlivý proces

Rigorózní práce

Konzultant rigorózní práce: JUDr. Dita Frintová, Ph.D.

Občanské právo procesní

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 29. 06. 2015

Prohlašuji, že předloženou rigorózní práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu

Mgr. Iveta Svobodová

OBSAH:

Úvodem……..…1

1. Obecné otázky související s právem na spravedlivý proces……2

1.1 Spravedlivý proces-vymezení pojmu…….……2

1.2 K historii spravedlivého procesu v českých zemích……..….5

1.3 Právní úprava práva na spravedlivý proces v českém právním řádu……11

2. Právo na spravedlivý proces a jeho jednotlivé aspekty ……..……..16

2.1 Právo na přístup k soudu……..……16

2.2 Požadavek nezávislosti a nestrannosti soudu a soudce……24

2.3 Požadavek zákonného soudu a soudce…….…….……...40

2.4 Požadavek veřejnosti……..…….……45

2.5 Požadavek hospodárnosti……..……...50

2.6 Požadavek rovnosti……..……57

2.7 Další aspekty spravedlivého procesu……65

3. Porušení práva na spravedlivý proces a dovolání se nápravy ……..77

3.1. Dovolání se nápravy na vnitrostátní úrovni…….…….…..….77

3.2. Dovolání se nápravy na mezinárodní úrovni…….…….84

3.2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. ….……94

Závěrem….……..…99

Seznam zkratek……102

Seznam použité literatury……..…….103

Resumé……..…109

Abstract……110

Úvodem

Právo na spravedlivý proces je jedním ze základních práv garantovaných Listinou základních práv a svobod. Ať už dnes pokládáme státní garanci tohoto základního lidského práva za samozřejmou, je třeba říci, že ne vždy v naší historii bylo toto základní právo ctěno a respektováno, a to nikoliv pouze v souvislosti s řízením trestním.

O skutečném právu na spravedlivý proces s možnou nápravou v případě jeho porušení, můžeme hovořit až po politických změnách v roce 1989, kdy jsme se stali svobodným, demokratickým, právním státem. Každý stát, patřící do společenství demokratických právních států,[1] uznává, garantuje a vynucuje principy, které jsou s právem na spravedlivý proces spjaty.

Podstatou práva na spravedlivý proces není oprávnění domáhat se příznivého výsledku řízení, ale zabezpečit, aby probíhalo podle zásad spravedlivosti. Férové řízení je tedy spojeno s řadou zásad, které musí být ve státě, v němž platí vláda práva dodržovány všemi institucemi, jež autoritativně rozhodují o právech a povinnostech člověka.

Vyjdeme-li z premisy, že státní moc slouží všem občanům, kterou vykonávají prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní, pak by moc soudní měla především sloužit lidu v tom smyslu, že poskytuje ochranu ohroženým a porušeným právům a měla by být spjata s hodnotami jako je důvěra, jistota a spravedlnost.

Cílem této práce je nejprve rozebrat problematiku práva na spravedlivý proces, poté zhodnotit, zda jsou v českém právním řádu apriorní mechanismy brojící proti nespravedlivosti řízení, posoudit, nakolik je právo na spravedlivý proces v české soudní praxi porušováno a jaké právní mechanismy nápravy český právní řád poskytuje.

Přestože právo na spravedlivý proces je společným jmenovatelem všech soudních řízení (trestního, správního, ústavního) tato práce se zaměřuje pouze na proces civilní se všemi jeho aspekty.

[1] Právní stát – stát, ve kterém se uplatňuje legalita i vůči orgánům státu, který je spojen s demokratickým charakterem s ideou suverenity lidu, principem dělby moci a koncepcí nezadatelných lidských práv.

1. Obecné otázky související s právem na spravedlivý proces

1.1 Spravedlivý proces - vymezení pojmu

Samotné sousloví soudní proces označuje právní postup státního orgánu - soudu, jehož cílem je vydání autoritativního rozhodnutí, které vede k určitým právním následkům. Takový procesní postup musí odpovídat zákonným pravidlům, aby mohl být označen za spravedlivý. „*Úkolem soudnictví, justice, je poskytovat všem stejný přístup ke spravedlnosti. Jde o rozhodování sporů soukromoprávních subjektů (subjektů odlišných od státu).*“[2]

Spravedlnost[3] je jednou z nejvýznamnějších hodnot v právu. „*Je veřejným zájmem, proto se stanovuje monopol státu na působení v této oblasti. Ponechání spravedlnosti soukromé aktivitě by mohlo znamenat nebezpečí jejího odepření. Spravedlnost je jednou z funkcí státu. Stát je povinen spravedlnost poskytovat. Spravedlnost je zároveň činností státu i kvalitou státu. Kvalita je dosažena, pokud jsou zároveň splněny určité základní předpoklady. Tyto atributy - nezávislost, nestrannost, odbornost, předvídatelnost, efektivnost se dle historických zkušeností musí naplňovat kumulativně.*“[4] Soudnictví je považováno za zcela specifickou činnost státu a nezávislé soudy mají garantovat a naplňovat spravedlnost tj. poskytovat ochranu právům fyzických a právnických osob, čímž zajišťují jednu z funkcí státu. Denegatio iustitiae je nepřípustným jevem a porušením povinnosti, která byla státu svěřena, tj. výkon soudnictví.[5]

Z obecného pojmu spravedlnost lze vydělit pojem procesní spravedlnosti. Na spravedlnost můžeme nahlížet jako na spravedlivou aplikaci hmotněprávních norem, tak i jako na spravedlivý postup orgánů aplikujících tyto právní normy. Procesní spravedlnost vyžaduje určitou předvídatelnost soudních rozhodnutí a můžeme k ní přiřadit definici

---

[2] KLÍMA, K. Komentář k Ústavě a Listině, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 610
[3] Spravedlnost (lat. Iustitia) bývá alegoricky vyobrazována jako starořímská bohyně s páskou přes oči, váhami v jedné a mečem v druhé ruce. Páska přes oči zajišťuje její nestrannost, při rozhodování tak není ovlivněna původem, mocí, majetkem nebo postavením těch, které soudí a rozhoduje beze strachu a vidiny prospěchu. Váhy představují spravedlnost a meč rozhodnost. Tato podoba „slepé spravedlnosti“ je známa od 16. století.
[4] KLÍMA, K. Komentář k Ústavě a Listině, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 610
[5] Blíže viz např. PAVLÍČEK, V. a kol. Ústavní právo a státověda, I. díl. Praha: Linde, 1998, str. 314

spravedlnosti H. L. A. Harta, který rovnost tvořící spravedlnost vidí ve stejnosti rozhodování. Spravedlnost znamená podle něj požadavek - se stejnými případy nakládat stejně, s různými případy různě.[6]

Spravedlivý proces nelze chápat tak, že spravedlivý je ten proces, jehož výsledek je spravedlivý. Protože, zda je výsledek spravedlivý je otázka spíše filosofická, než právní. Za spravedlivý proces můžeme bezesporu označit takový postup soudů a jiných orgánů veřejné moci, jehož základ vychází z rovnosti. Rovnost je další z nejvýznamnějších hodnot v právu. Je hlavním ideálem spravedlnosti a je ve smyslu k základním právům a svobodám garantována Listinou základních práv a svobod. Budou-li v řízení dodrženy ústavní i zákonné podmínky, bude docíleno spravedlivosti procesu. Bude-li spravedlivý proces, mělo by i rozhodnutí z něj vzešlé býti spravedlivým, po formální stránce bude nepochybně požadavek spravedlnosti rozhodnutí naplněn. Z hlediska materiálního pojetí, bude hrát roli také charakter řízení, sporné řízení je spojeno s povinností unesení důkazního břemene, které zajišťuje výhru ve sporu. Neunese-li strana důkazní břemeno, přestože objektivně je v právu ona, avšak neexistuje průkaznost takového stavu, bude rozhodnutí vydané podle zásad spravedlivého procesu spravedlivé, avšak pro onu stranu z hlediska objektivní pravdy nikoliv. V řízení nesporném se projevuje zásada materiální pravdy, zde existuje větší pojistka toho, aby rozhodnutí odpovídalo objektivní pravdě, neboť je povinností soudu zjistit skutečný stav věci a postupovat v souladu s vyšetřovací zásadou.

Podle ustanovení § 3 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o.s.ř.“) je občanské soudní řízení jednou ze záruk spravedlnosti a práva, jehož účelem je poskytnout spravedlivou ochranu ohroženým nebo porušeným právům nebo zájmům.

Na spravedlivý proces je tedy třeba nahlížet jako na systém soudní moci, který probíhá dle určitých zákonných pravidel, jehož výsledkem je vydání soudního rozhodnutí, které má vést k ochraně subjektivních práv. Nedodržení nebo porušení byť jen jediného zákonného pravidla představuje porušení práva na spravedlivý proces. Spravedlivý proces je tedy třeba chápat jako subjektivní právo. Pokud je spravedlivý proces právem, pak mu kontrárně odpovídá povinnost na straně druhé, na straně státu toto právo zajistit, realizovat, vynucovat a tedy chránit, jak vyplývá z ustanovení čl. 4 Ústavy ČR: *„Základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci.“* Dále jak vyplývá z čl. 90 Ústavy ČR, mají soudy povinnost zabývat se spory: *„Soudy jsou povolány především k tomu, aby poskytovaly ochranu právům.“*

[6] MADAR, Z. Slovník českého práva II. P-Z. Praha: Linde, 2002, str. 1435

Ochrana práva na spravedlivý proces je zajišťována jednak na vnitrostátní úrovni a také na úrovni mezinárodní.

LZPS pojem právo na spravedlivý proces nedefinuje, ale co je jeho obsahem lze vyvodit z judikatury Ústavního soudu a z čl. 6 Evropské Úmluvy o lidských právech a základních svobodách, který právo na spravedlivé řízení explicitně zakotvuje a dale také z judikatury ESLP.

Podle Právnického slovníku patří právo na spravedlivý proces mezi základní lidská práva charakterizující právní stát v čl. 14 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a v čl. 6 Evropské úmluvy o lidských právech.[7] Právo na spravedlivý proces se skládá z jednotlivých práv neboli požadavků, které jsou rozebrány v následujících kapitolách. Patří mezi ně zejména právo na přístup k soudu, požadavek nezávislosti a nestrannosti soudu a soudce, požadavek soudu zřízeného zákonem, požadavek zákonného soudce, požadavek rovnosti, veřejnosti a hospodárnosti. Protože se jedná o výčet příkladný, řadíme k prvkům spravedlivého procesu i další aspekty.

Můžeme shrnout, že právo na spravedlivý proces lze definovat jako subjektivní oprávnění každého předstupujícího před soud, aby ten jako orgán moci soudní za splnění ústavních a zákonných požadavků, které jsou na něj kladeny, rozhodl o jeho právech a povinnostech a poskytl ochranu jeho ohroženým nebo porušeným právům, a to za splnění ústavních a zákonných podmínek vážících se k spravedlivosti řízení, jež je charakterizováno jeho jednotlivými aspekty. Právo na spravedlivý proces definujme tedy jako právo ryze procesní, jako právo na to, aby soud v řízení postupoval v souladu s mezinárodními, ústavními a zákonnými požadavky.

[7] HENDRYCH, D. Právnický slovník. Praha: C.H.Beck, 2009, str. 802-803

1.2 K historii spravedlivého procesu v českých zemích

Zakotvení jednotlivých principů souvisejících s právem na spravedlivý proces bylo v rakousko – uherské a tedy i české historii velmi pozvolné. Je však třeba říci, že ještě před tímto obdobím, tedy hluboko v českých právních dějinách lze ve vývoji soudnictví nejstarší zásady veřejnosti a ústnosti vysledovat. V nejstarších dobách, kdy bylo řízení ovládáno zvykovým právem, bylo řízení ústní a veřejné. Po vydání Obnoveného zřízení zemského a nástupu absolutismu se od těchto principů, jež řízení ovládaly, upustilo a nastal rychlý přechod k byrokratickému soudnictví. Ústní jednání bylo nahrazeno zejména u soudů vyšších instancí, písemným řízením.

V období revolučních změn v rakousko - uherské monarchii roku 1848 byl v českých poměrech nastolen požadavek odstranění vlivu absolutní monarchie na výkon soudnictví. O rok později byla vydána oktrojovaná ústava, tedy ústava vydaná bez schválení zákonodárného sboru, vnucená panovníkem tzv. Stadiónova či Březnová ústava.[8] Přestože nikdy nenabyla účinnosti a byla později zrušena, některé její principy přetrvaly i po jejím zrušení. Jednalo se zejména o rovnost před zákonem i soudem: *„Všickni občané rakouští jsou sobě ve spolek před zákonem rovni, i poddáni jsou stejnému osobnímu soudu.“ (§27).* Zakotvila neodvolatelnost soudce, pokud byl pro výkon soudce způsobilý: *„Žádný od státu zřízený soudce nesmí po konečném zřízení svém, vyjímajíc soudcův výrok, od ouřadu svého na čas odstraněn ani propuštěn, aniž také, když by toho sám nežádal, na jiné místo ke službě přikázán ani na odpočinutí dát býti.*
Toto poslední ustanovení však neplatí o dávání na odpočinek, ježto se podlé předpisů zákonních stává pro vzešlou nezpůsobilost ke službě, ani o takových změnách v osobách soudních, které proměnami ve zřízení soudním budou potřebny. (§101).
Co se týče požadavků na soudní řízení, mělo být veřejné a ústní, přičemž byly povoleny určité výjimky: *„Řízení soudní má býti vůbec veřejné a oustné. Výminky z té veřejnosti ustanovuje zákon, pro dobré pořádku a mravnosti.“ (§103).*

[8] Název je odvozen od měsíce, kdy vznikla nebo dle autora, kterým byl Franz Seraph von Stadion a Felix Schwarzenberg.

Ústava zakotvila i zřízení Říšského soudu, který měl posuzovat porušování politických práv (§106) a zvláštní zákon měl stanovit způsob ustavování soudců: *„Sídlo soudu říšského jest ve Vídni, a zákon obzvláštní vyměří, kterak mají býti soudcové ustanoveni, hledíc k jednotlivým zemím korunním, mnoho-li jich býti má, a které má býti soudní řízení. (§107).*[9]
Výsledkem revoluce bylo tedy oddělení soudnictví od správy, veřejnost soudního řízení, instituce porotních soudů a nahrazení procesu inkvizičního procesem akuzačním (obžalovacím).

V reakci na rakousko - uherské vyrovnání byla vydána v roce 1867 pozdější Prosincová ústava, která se skládala ze sedmi ústavních zákonů a platila až do zániku monarchie. Je třeba říci, že byla inspirací v oblasti katalogu lidských práv pro Ústavní listinu Československa v roce 1920. Pro problematiku práva na spravedlivý proces je důležitý zejména Základní zákon státní č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v království a zemích v radě říšské zastoupených, zejm. čl. 2, který zakotvuje princip rovnosti: *„Před zákonem jsou všichni státní občané rovni.“*
Základní zákon státní č. 117/1867 ř. z., o moci soudcovské zakotvil základní záruky nezávislosti soudů v čl. 5: *„Soudcové jmenují se od císaře nebo jeho jménem definitivně a na čas života.“* a v čl. 6: *„Soudcové jsou u vykonávání svého úřadu soudcovského samostatní a nezávislí. Oni mohou toliko v případech v zákoně ustanovených a toliko řádným nálezem soudcovským s úřadu svého sesazeni, a jediné z nařízení správce soudu nebo vyššího soudu na čas úřadu zbaveni býti, když se zároveň ta věc na příslušný soud vznese; na jiné místo konečně mohou přeloženi aneb mimo svou vůli na odpočinutí dáni býti jen v případech zákonem ustanovených usnešením soudním a šetříc forem předepsaných.“*
Ústavní zákon dále zakotvuje v čl. 10 požadavek veřejnosti řízení: „*Přelíčení před soudem rozeznávajícím jest ústní a veřejné u věcech práva civilního i trestního*.“[10]

Po pádu rakousko - uherské monarchie a vzniku samostatného Československa v roce 1918 došlo v oblasti práva k recepci těch rakousko-uherských zákonů, které neodporovaly novému republikánskému zřízení. Ústavní listina Československé republiky byla přijata po mnohahodinovém jednání 29. února 1920 zákonem národního shromáždění č. 121/1920 Sb. Československo se na jejím základě stalo demokratickou republikou, kde zdrojem veškeré moci ve státě byl lid a kde se státní moc důsledně dělila na zákonodárnou, výkonnou a soudní.

[9] Úplné znění Stadiónovy ústavy k dispozici na: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/stadion.htm>
[10] Úplné znění zákonů k dispozici na: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/z3.htm>

Právu na spravedlivý proces bylo vyhrazeno místo v hlavě *IV. Moc soudcovská*, přestože výslovně zakotveno nebylo, vyjadřovalo jeho jednotlivé principy. Byl zakotven požadavek zákonného soudce tak, jak jej známe dnes: *„Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci.“ (§ 94 odst. 2)* Dále byl zakotven požadavek nezávislosti soudů a soudců: *„Soudnictví jest ve všech stolicích odděleno od správy.“(§ 96) (...) „Zákon stanoví podmínky nutné k dosažení úřadu soudce z povolání. Služební poměry soudců upraví zvláštní zákon.“ (§ 97)*
„Veškeří soudcové vykonávají svůj úřad neodvisle, jsouce vázáni jen zákonem. Přísahou služební soudcové přislibtež, že budou zachovávati zákony.“ (§98)
Soudcové z povolání jsou ustanovováni na svá místa vždy trvale; proti své vůli mohou býti přeloženi, sesazeni nebo do výslužby dáni jen v případech nové organisace soudní po dobu zákonem stanovenou nebo na základě pravoplatného disciplinárního nálezu; do výslužby mohou býti dáni na základě pravoplatného nálezu také, když dosáhnou stáří zákonem stanoveného. Podrobnosti ustanovuje zvláštní zákon, jenž též stanoví, za jakých podmínek mohou býti soudcové suspendováni z úřadů.“ (§99) (...)
Dále byla garantována ústnost a veřejnost řízení v § 101 odst. 2: *„Líčení před soudy jest ústní a veřejné; rozsudky ve věcech trestních prohlašují se vždy veřejně; veřejnost při přelíčení smí býti vyloučena jen v případech zákonem stanovených.*“[11]
První československá Ústava přečkala i přetěžké období tzv. druhé republiky a následné nacistické okupace, tedy období, kdy fakticky docházelo k flagrantnímu porušování základních lidských práv včetně práva na spravedlivý proces. Ústava 1920 byla zrušena až v období komunistického převratu a nahrazena Ústavou 1948.

Do Ústavy 9. května, tedy ústavního zákona č. 150/1948 Sb., byla struktura tvořící jednotlivé prvky práva na spravedlivý proces více či méně převzata z Ústavní listiny 1920, avšak pouze formálně. De iure byl sice zakotven princip zákonného soudce v kapitole VII. s názvem Soudy v § 134: *„Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci“*, princip nezávislosti soudů a soudců v oddíle Základní články Ústavy v čl. XI: *„Moc soudcovskou vykonávají nezávislé soudy. Soudcové jsou jednak soudci z povolání, jednak soudci z lidu; obojí jsou si při rozhodování rovni. Soudcové vykonávají svůj úřad nezávisle, jsouce vázáni jen právním řádem lidové demokracie.“*[12] De facto však tyto základní principy dodržovány nebyly a to zejména ve spojitosti s trestním řízením a vykonstruovanými politickými procesy

[11] Úplné znění k dispozici na: <http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html>
[12] Úplné znění k dispozici na:< http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html>

50. let. Skandální přetvoření justice v politický nástroj se dělo pomocí několika nástrojů. Nezávislé soudnictví bylo zlikvidováno a podřízeno zájmům režimu např. vytvořením tzv. právnické školy pracujících, po jejímž absolvování byli tito politicky uvědomělí neprávníci dosazováni do nejdůležitějších míst v justici a prokuratuře. *„Koncem roku 1948 byla zřízena Právnická škola pracujících ministerstva spravedlnosti, zaměřená na výchovu nových soudců a prokurátorů vybraných převážně z řad dělníků a rolníků. Současně byl ministr spravedlnosti zmocněn zákonem č. 323/1948 Sb., aby ze zvlášť závažných služebních důvodů v jednotlivých případech prominul požadavek úplného vysokoškolského právnického vzdělání, stanovený pro ustanovení do funkce soudce nebo prokurátory (státního zástupce). Na základě tohoto zmocnění bylo možno přijmout do justičních služeb absolventy právnické školy pracujících ještě dříve, než dosáhli úplného právnického vzdělání studiem při zaměstnání.“*[13] Dalším krokem likvidace justice bylo: *„Vystavení diplomů doktorů práv právnické fakulty Karlovy university asi stu komunistických aktivistů, kteří nejenže neabsolvovali právnickou fakultu, ale neměli ani střední školu a namnoze ani dokončené základní vzdělání (…) Jejich určením byla místa profesionálních soudců a prokurátorů v politických procesech.“*[14]

Dalšími nástroji byly tzv. čistky „nespolehlivých a politicky neuvědomělých soudců“ a zavedení institutu soudců z lidu, kteří byli povoláni na základě zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. V senátech měli vždy soudci z lidu převahu, přičemž si byli se soudcem z povolání rovni (§ 13). Lidovým soudcem mohl být pouze občansky bezúhonný člověk dělnického původu, oddaný myšlence lidově-demokratického zřízení, přičemž být soudcem z lidu byla občanská povinnost, s možností odmítnutí pouze ze závažných důvodů, o jejichž existenci rozhodoval orgán, který soudce z lidu povolal (§ 11 a § 13). V prvním stupni vykonával ve věcech občanských soudní moc soudce z povolání jako samosoudce v taxativně uvedených případech s výjimkou uvedených nesporných řízení: *„o úpravě poměrů soudních chráněnců, o poměru mezi manžely a mezi rodiči a dětmi a mezi rodiči navzájem, o nepřípustnosti držení v uzavřeném ústavě a o zbavení svéprávnosti a ve věcech zákona na ochranu nájemníků…“*(§ 25).

K požadavkům spravedlivého procesu řadíme i právo na právní pomoc, kterou poskytují mj. advokáti. V těchto poúnorových dobách však ani advokáti neměli v prvé řadě hájit zájmy klienta, ale zájmy společnosti. Pokusy o klientovo dobro byly vnímány jako „šarlatánství

[13] PLUNDR, O. Organizace justice a prokuratury. Praha: Orbis, 1964, str. 43
[14] BOBEK M., MOLEK P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009 str. 932

kapitalistických advokátů.“[15] Zákon o advokacii č. 322/1948 odstranil především soukromý charakter výkonu advokátního povolání, zrušil dosavadní advokátní komory a zavedl povinné členství v krajských sdruženích advokátů. Úhradu stanovenou tarifem platili klienti krajskému sdružení a advokáti získávali od krajského sdružení tzv. „pracovní odměnu.“

Ústava 9. května 1948 byla nahrazena ústavním zákonem č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.[16] Tato Ústava již ani právo na spravedlivý proces nepředstírala a zakotvila ustavování soudců do funkcí na základě volby a možnost odvolání soudců zastupitelským orgánem nebo voliči, jak vyplývá z hlavy *VIII. Soudy a prokuratura*, čímž byla jednoznačně omezena jejich nezávislost. *„Soudnictví v Československé socialistické republice vykonávají volené a nezávislé lidové soudy.“ (čl. 98 odst. 1). „Soudci jsou povinni podávat svým voličům nebo zastupitelskému sboru, který je zvolil, zprávy o své činnosti a o činnosti soudu, jehož jsou členy. (...) Soudci mohou být odvoláni voliči nebo zastupitelským orgánem, který je zvolil; podmínky a způsob odvolávání soudců stanoví zákon.“ (čl. 102 odst. 2)*

Dalším znakem porušení nezávislosti a nestrannosti soudců byla jejich povinnost interpretovat právo v souladu se „socialistickým právním vědomím“: *„Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni jedině právním řádem socialistického státu. Jsou povinni řídit se zákony a jinými právními předpisy a vykládat je v souladu se socialistickým právním vědomím.“(čl. 102 odst. 1).* Soudci byli tedy vázáni i předpisy, které vydávaly orgány moci výkonné, což fakticky znamenalo závislost soudnictví na exekutivě, z uvedeného je patrné, že garance nezávislosti byla prázdnou proklamací.

Dalším zásahem do soudcovské nezávislosti byl dohled prokuratury nad prováděním a zachováváním zákonů a z toho plynoucí jednoznačná převaha moci výkonné nad mocí soudní, jak vyplývá z čl. 104: *„Dozor nad důsledným prováděním a zachováváním zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, soudy, hospodářskými a jinými organizacemi i občany přísluší prokuratuře; v jejímž čele stojí generální prokurátor.“*

Ústnost a veřejnost řízení zůstala zachována (čl. 103). Jak vyplývá dále z čl. 103, byla i v civilním sporném řízení uplatňována zásada materiální pravdy: *„V řízení postupují soudy tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a při svém rozhodování z něho vycházejí.“*

---

[15] Blíže viz KUKLÍK J. a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011, str. 290

[16] Úplné znění k dispozici na: < http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html >

Uvážíme-li, že zásadou materiální pravdy je vyjádřen požadavek, aby skutkový stav byl zjištěn co nejobjektivněji a tak, aby o něm nebyly důvodné pochybnosti, je přinejmenším zvláštní, že se tato zásada uplatňovala i v civilním řízení sporném. Tato zásada měla převážně ideologickou funkci, jejím prostřednictvím mohl stát odůvodnit svoji intervenci do řízení, jehož předmětem byly soukromoprávní vztahy, což v konečném důsledku znamenalo především nemístný zásah orgánů veřejné moci do soukromí člověka.

V době komunistické éry v letech 1948 - 1989 byla justice využita jako jeden z prostředků k udržení a upevnění totalitního režimu ve všech sférách aplikace práva, nejenom v oblasti trestněprávní, ale i civilní. Výkon soudní moci podléhal ohledu na třídní původ. Rovnost před zákonem fakticky neexistovala a soudy byly povinny zjišťovat a přihlížet k třídnímu původu účastníků řízení. Příslušnost k určitým sociálním vrstvám (inteligenci, disentu, emigrantům, majetným, politickým vězňům a jejich rodinným příslušníkům, církevním hodnostářům, bývalým živnostníkům a podnikatelům etc.) znamenala „přitěžující okolnost“ i v řízení před soudem. K tomu a k porušování jednotlivých zásad v minulém režimu konkrétně práva na zákonného soudce - nález Ústavního soudu z roku 1994: *„Zásada, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, byla nezřídka porušována v období komunistické diktatury v letech 1948-1989. Často docházelo k tomu, zejména v 50. letech, že se trestní a někdy i občanskoprávní věci odnímaly příslušnému soudci a byly přidělovány soudci stoprocentně spolehlivému či soudci oportunistickému a povolnému. Soudní praxe i v 70. a 80. letech zná případy, kdy předsedové soudů atrahovali trestní či civilní věci politické povahy v rozporu se stanoveným rozvrhem práce (např. některé spory týkající se chartistů).*[17] Z uvedeného je patrné, že i v civilním procesu bylo běžné, že určitým režijně nepohodlným osobám bylo odnímáno právo na zákonného soudce a věc byla přidělována spolehlivě politicky korektním soudcům.

[17] Nález Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 2/93 ze dne 7. 7. 1994

1.3 Právní úprava práva na spravedlivý proces v českém právním řádu

Právo na spravedlivý proces je jakožto základní lidské právo explicitně upraveno mezinárodní úmluvou, přijatou na půdě Rady Evropy - Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod[18] (dále jen "Evropská úmluva" nebo "EÚLP"). Evropská úmluva v čl. 6 pod názvem Právo na spravedlivé řízení stanoví: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích"...* a dále: *„Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků, anebo v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti."*

Další požadavky, které jsou s právem na spravedlivý proces spjaty, nalezneme v dalším mezinárodním dokumentu, kterým je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, a to konkrétně v čl. 14: *„Všechny osoby jsou si před soudem rovny. Každý má úplně stejné právo, aby byl spravedlivě a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, který rozhoduje buď o jeho právech a povinnostech, nebo o jakémkoli trestním obvinění vzneseném proti němu. Tisk a veřejnost mohou být vyloučeny z celého řízení nebo z jeho části z důvodů morálky, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti nebo tehdy, když si toho vyžaduje soukromý zájem stran, nebo mohou být vyloučeny v rozsahu, který je podle přísného mínění soudu nutný při zvláštních okolnostech, kdy by zveřejnění prejudikovalo zájmy spravedlnosti; avšak každý rozsudek vynesený v trestní nebo občanskoprávní věci bude zveřejněn s výjimkou případů, kdy zájem mladistvých osob vyžaduje jiný postup nebo kdy se řízení týká manželských sporů nebo opatrovnictví dětí." (...)*

[18] EÚLP - byla prvními signatářskými státy podepsána již v roce 1950 a účinnosti nabyla v roce 1953. Československo z politických důvodů přistoupilo k Úmluvě až téměř o čtyřicet let později. V současné době patří k smluvním stranám Úmluvy čtyřicet sedm států.

Nejsou-li závazky, ke kterým se smluvní strany v Paktu zavázaly, dodržovány, existuje zde možnost podání stížnosti ženevskému Výboru pro lidská práva, který byl zřízen za účelem kontroly dodržování Paktu. Stížnost mohou podat jak smluvní státy, tak i jednotlivci, ti ale pouze za předpokladu, že smluvní strany přijaly také Opční protokol připojený k paktu. Po prozkoumání stížnosti Výbor oznámí svůj názor na věc dotyčné smluvní straně a žadateli.

Dle čl. 10 Ústavy ČR jsou vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je ČR vázána, součástí českého právního řádu. Česká republika (tehdejší ČSFR) ratifikovala Úmluvu 18. března 1992 a byla vyhlášena sdělením FMZV č. 2069/1992 Sb. A proto právní úpravu práva na spravedlivý proces v EÚLP a implicitní úpravu v Paktu o občanských a politických právech, k jejichž přímé aplikaci se Česká republika zavázala, můžeme považovat za právní regulaci také českého právního řádu. Nadto se principielně v demokratickém právním státě vychází z přesvědčení, že základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezrušitelné a nepromlčitelné a mezinárodní smlouvy o lidských právech a svobodách jsou bezprostředně závazným vnitrostátním pramenem práva.[19] Dle ustanovení čl. 10 má mezinárodní smlouva přednost před zákonem.

Právo na spravedlivost řízení je také upraveno prameny evropského práva, a to konkrétně Listinou základních práv Evropské Unie (dále jen „Listina EU“ nebo „LZP“). Listina EU je členěna do šesti hlav, přičemž právě šestá hlava je věnována soudnictví. Ustanovení čl. 47, *Hlavy VI.* zakotvuje právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces:
„Každý, jehož práva a svobody zaručené právem Unie byly porušeny, má za podmínek stanovených tímto článkem právo na účinné prostředky nápravy před soudem.
Každý má právo, aby jeho věc byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, předem zřízeným zákonem. Každému musí být umožněno poradit se, být obhajován a být zastupován.
Bezplatná právní pomoc je poskytnuta všem, kdo nemají dostatečné prostředky, pokud je to nezbytné k zajištění účinného přístupu ke spravedlnosti byla vyhlášena jako samostatný dokument.“

[19] HENDRYCH, D. Právnický slovník. Praha: C. H. Beck, 2009, str. 793

Listina EU má dle čl. 6 Smlouvy o Evropské Unii stejnou právní sílu jako zakládající smlouvy a je tak součástí primárního práva Unie. Z toho důvodu se uplatní zásada přímého účinku této normy, což v důsledku znamená, že práv a povinností z Listiny vyplývajících se lze dovolat přímo u národního soudu, tzn. má schopnost vyvolat právní účinky bez prováděcího opatření a vyloučit aplikaci neslučitelného právního předpisu. Ochrana lidských práv je tak poskytována na úrovni národní a na úrovni unijní.
Listina vychází ze smluv Společenství, ale i z mezinárodních úmluv, zejm. z EÚLP. Nabyla účinnosti dne 1. 12. 2009 společně s Lisabonskou smlouvou.
Vzhledem k tomu, že primární prameny evropského práva jsou v českém právním řádu ovládány zásadou přímého účinku, a tudíž i bezprostřední použitelnosti, lze je také v širším smyslu slova považovat za prameny národního práva.

Dále je právo na spravedlivý proces upraveno implicitně v podobě jeho jednotlivých aspektů zákony nejvyšší právní síly a to zejm. ústavním zákonem č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod (dále jen "Listina" nebo "LZPS") v hlavě V. *Právo na soudní a jinou právní ochranu:*

- *„Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu" (...) (čl. 36)* - právo na přístup k soudu

- *„Každý má právo na právní pomoc v řízení před soudy,(...), a to od počátku řízení." (čl. 37 odst. 2); „Všichni účastníci jsou si v řízení rovni." (čl. 37 odst. 3); „Kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočníka." (čl. 37 odst. 4)* - požadavek rovnosti

- *„Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon." (čl. 38 odst. 1)* - právo na zákonného soudce a zákonný soud

- *„Každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem." (čl. 38 odst. 2)* - požadavek veřejnosti, hospodárnosti, kontradiktornosti a práva být přítomen

Dále je právo na spravedlivý proces upraveno ústavním zákonem č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen Ústava ČR) v hlavě IV. *Moc soudní:*

- *„Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy." (čl. 81)* - požadavek nezávislosti soudu

- *„Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat." (čl. 82 odst. 1)* - požadavek nezávislosti a nestrannosti soudce

- *„Soudce nelze proti jeho vůli odvolat nebo přeložit k jinému soudu" (...) (čl. 82 odst. 2); „Funkce soudce není slučitelná s funkcí prezidenta republiky, člena Parlamentu ani s jakoukoli funkcí ve veřejné správě" (...) (čl. 82 odst. 3); „Soudce Ústavního soudu nelze trestně stíhat bez souhlasu Senátu" (...) (čl. 86); „Soudce je jmenován do funkce prezidentem republiky bez časového omezení" (...) (čl. 93); „Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu" (...) (čl. 95 odst. 1)* - požadavek nezávislosti soudce

- *„Soustavu soudů tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy. (...) Působnost a organizaci soudů stanoví zákon." (čl. 91 odst. 1,2)* - požadavek soudu zřízeného zákonem

- *„Všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva." (čl. 96 odst. 1)* – požadavek rovnosti

- *„Jednání před soudem je ústní a veřejné; (...)Rozsudek se vyhlašuje vždy veřejně." (čl. 96 odst. 2)* - požadavek ústnosti a veřejnosti

Právo na spravedlivý proces je v českém právním řádu primárně upraveno mezinárodními smlouvami a ústavními zákony, můžeme tedy říci prameny práva rovnocenné právní síly. Protože Ústava a Listina základních práv a svobod, jakožto základní právní předpisy prostupují do celého právního řádu, nalezneme právní úpravu jednotlivých aspektů práva na spravedlivý proces také na úrovni zákonů. Jedná se zejména o zákon č. 6/2002 Sb., o soudech,

soudcích, přísedících a státní správě soudů (dále jen „zákon o soudech a soudcích“) v části I. *Soudy, soudci, přísedící a státní správa soudů.* V ustanovení §1 je zopakován požadavek na nezávislé soudnictví, v ustanovení § 4 požadavek rovnosti před soudem, v ustanovení § 5 je zopakováno právo na přístup k soudu a požadavek hospodárnosti a konečně v ustanovení § 6 je zopakován požadavek ústnosti a veřejnosti.
Právní úpravu práva na spravedlivý proces na zákonné úrovni nalezneme v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen „o. s. ř.“), zejména v ustanovení § 1: *„Občanský soudní řád upravuje postup soudu a účastníků v občanském soudním řízení tak, aby byla zajištěna spravedlivá ochrana soukromých práv a oprávněných zájmů účastníků…“* a dále v ustanovení § 3: *„Občanské soudní řízení je jednou ze záruk spravedlnosti a práva… Každý se může domáhat u soudu ochrany soukromého práva, které bylo ohroženo nebo porušeno“* a dále implicitně v jednotlivých ustanoveních upravujících řadu institutů, jež se spravedlivostí procesu souvisí.

Závěrem této subkapitoly bych ráda zmínila právně nezávazný dokument, který byl po druhé světové válce prvním dokumentem upravujícím lidská práva a mezi nimi i právo na spravedlivý proces. Jedná se o Všeobecnou deklaraci lidských práv, která byla přijata valným shromážděním OSN v roce 1948. Přestože je právně nezávazná, dodnes slouží jako výchozí pro všechny mezinárodní lidskoprávní úmluvy. Zakotvuje spravedlivost řízení v čl. 8: *„Každý má právo, aby mu příslušné vnitrostátní soudy poskytly účinnou ochranu proti činům porušujícím základní práva, jež jsou mu přiznána ústavou nebo zákonem.“* Tento článek bychom mohli označit jako nejzákladnější aspekt spravedlivosti řízení, a sice právo na přístup k soudu. Právo na spravedlivý proces je dále zakotveno v čl. 10: *„Každý má stejné právo, aby byl řádně a veřejně vyslechnut nezávislým a nestranným soudem, pokud jde o určení jeho práv a povinností…“*
Jak jsem již zmínila, Deklarace má pouze doporučující povahu, její ustanovení nejsou právně závazná, mají charakter legis ferendae. Práva a svobody v Deklaraci obsažené byly později přejaty mnoha státy do svých ústav a i do univerzálních smluv o lidských právech, v souvislosti se spravedlivostí procesu zejména do Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Pro přijetí rezoluce OSN v roce 1948 hlasovala řada států, Československo se z politických důvodů hlasování zdrželo.

2. Právo na spravedlivý proces a jeho jednotlivé aspekty

Právo na spravedlivý proces se skládá z několika aspektů (principů), jednotlivých práv, která v souhrnu označujeme jako právo na spravedlivý proces. Z rozboru ustanovení čl. 6 EÚLP: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem"(...)* můžeme dovodit, že se jedná zejména o právo na soudní ochranu jako takovou, tedy právo na přístup k soudu. Pokud je soudní ochrana poskytována, musí být poskytována spravedlivě, a proto musí splňovat požadavek nezávislosti a nestrannosti jak soudu, tak soudce samotného a požadavek zákonnosti soudu i soudce. Dalším aspektem je právo na veřejné projednání věci a právo na to, aby ochrana jeho právům byla poskytnuta co nejrychleji a tedy i bez zbytečných nákladů, což vyjadřuje princip hospodárnosti. Systematicky zařazuji do této kapitoly i princip rovnosti, přestože jej EÚLP výslovně neuvádí, implicitně je však možné dovodit i tento princip a protože považuji ústavní zásadu rovnosti za zásadní, řadím ji v této práci systematicky mezi principy Úmluvou explicitně formulované.

Dodržováním těchto principů dochází k řádnému fungování justice a k realizaci spravedlivého procesu.

Všechna tato práva neboli jednotlivé komponenty práva na spravedlivý proces, požívají ústavní ochrany.

2.1 Právo na přístup k soudu

Právo na přístup k soudu neboli právo na soudní ochranu jakožto základní lidské právo je upraveno v čl. 36 odst. 1 LZPS: *„Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu"(...)* a v ustanovení § 3 občanského soudního řádu: *„Každý se může domáhat u soudu ochrany soukromého práva, které bylo ohroženo nebo porušeno."* A konečně ustanovení § 5 ZSS stanoví: *„Každý se může domáhat ochrany svých práv před soudem zákonem stanoveným způsobem."* Tzn., bylo-li komukoliv bez ohledu na státní občanství zasaženo do jeho subjektivních práv má právo požadovat soudní ochranu.

Povinnost státu zajistit efektivní právo na přístup k soudu patří tak k nejklíčovějším principům spravedlivého procesu. Jestliže zákon nesvěří projednání a rozhodování sporu jinému orgánu, je povolán k ochraně práv a zájmů soud. Opačný výklad by byl popřením práva na přístup k soudu a tedy i práva na spravedlivý proces.[20] Panují-li pochybnosti ohledně pravomoci soudu, je vždy nutno volit výklad s ohledem na právo na přístup k soudu. „Právo se domáhat“ ochrany svého práva vychází ze zásady vigilantibus iura a naznačuje, že soudní ochrany je třeba se domáhat, což konvenuje s charakterem sporného civilního procesu, který nelze zahájit jinak než podáním žaloby. Naproti tomu pro řízení nesporné je také typické zahájení řízení ex officio z důvodu existence veřejného zájmu na řešení určité záležitosti. To však neznamená, že by se v nesporných řízeních zahajovaných bez návrhu ústavní požadavek spravedlivosti řízení neprojevoval. V případě nesporného řízení zahájeného z moci úřední je logické, že se nelze nebo není třeba se apriorně domáhat ochrany. Po započatém procesu je však nezbytné, aby ochrana byla poskytnuta nebo aby o právech a povinnostech rozhodl soud. Domnívám se, že v takovém případě je požadavek přístupu k soudu nebo právo na soud splněn v tom smyslu, že o právech a povinnostech rozhodne orgán moci soudní, který vykazuje určité charakteristické požadavky spravedlivosti řízení, tj. nestrannost, nezávislost a z něj plynoucí požadavek zákonnosti a je tedy nemyslitelné, aby tato pravomoc byla svěřena jinému orgánu, např. rozhodci. Rozhodčí řízení je dle českého právního řádu uskutečnitelné pouze ve věcech majetkových sporů, domnívám se, že jiné pojetí by představovalo porušení práva na soud v souvislosti s případy, ve kterých by o právech a povinnostech nemajetkové povahy rozhodoval orgán, aniž by byl nadán veřejnou mocí. Předstupuje-li tedy účastník k řízení, které bylo zahájeno z moci úřední, je požadavek práva na soud splněn garancí ústavních a zákonných znaků, které jsou na něj kladeny.

Právo na přístup k soudu není v EÚLP explicitně zakotveno, ale implicitně jej můžeme dovodit z čl. 6 odst. 1: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích“(...).* ESLP použil poprvé pro ustanovení čl. 6 název právo na spravedlivý proces v rozhodnutí *Golder*, když se zabýval otázkou, zda je Úmluvou konkrétně čl. 6 zaručeno právo na spravedlivý proces pouze v již probíhajícím řízení, nebo zda také přiznává právo na přístup k soudu každému, kdo chce, aby

[20] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 32

bylo rozhodnuto o jeho právech a závazcích. Evropský soud dospěl k názoru, že: *„Čl. 6 odst. 1 zaručuje každému, aby soud rozhodl o každém sporu, který se týká práv nebo závazků občanské povahy. Poskytuje tak právo na soud, právo na přístup k soudu, tj. právo obrátit se na soud v civilní věci, je pouze jedním z aspektů tohoto práva. K tomu přistupují další garance předepsané čl. 6 odst. 1, pokud jde o organizaci a složení soudu a pokud jde o průběh řízení, a to vše dohromady tvoří právo na spravedlivý proces.“* [21] Z uvedeného vyplývá, že je zakotveno právo na soud jako takové a s ním i tedy související právo na přístup k soudu.

Může vyvstat otázka, zda je právo na přístup k soudu právem absolutním nebo zda je možno jej nějak omezit. Z ustanovení § 5 ZSS vyplývá, že domáhat se ochrany může každý, avšak stanoveným způsobem. ESLP zaujal stanovisko možnosti omezení vnitrostátním právním řádem, které však nesmí omezovat přístup k soudu takovým způsobem, že by nebyla šetřena samotná podstata tohoto práva.[22] Takovými omezeními mohou být různé lhůty a jiné formální náležitosti, které je třeba respektovat při každém soudním podání. Evropský soud judikoval, že soudy mají povinnost při aplikaci procesních pravidel zamezit nadměrnému formalismu, který by byl v rozporu se zásadami spravedlivého procesu, avšak mají také zamezit přílišné volnosti, která by odbourala procesní náležitosti dané zákonem.[23] Tzn., že nedodržení náležitostí, které zákon stanoví ohledně přípustnosti opravných prostředků, nebude znamenat odepření přístupu k soudu. Opačná situace by nastala v případě, že by účastník řízení nebyl o možnosti podání dostupných opravných prostředků poučen. ESLP také v souvislosti s právem na přístup k soudu konstatoval, že požadavek čl. 6 odst. 1 nebude naplněn, pokud se sice účastník řízení obrátí na soud, ale bude mu sděleno, že právní prostředek, kterého využil je nepřípustný. Stručně řečeno, nestačí, aby bylo poskytnuto pouze právo na přístup k soudu, musí být poskytnuto i právo na soud, aby bylo právo na přístup účinné.[24]

Dalším omezením práva na přístup k soudu může být imunita. Jak vyplývá z judikatury ESLP, nejedná se pouze o problematiku nestíhatelnosti v trestním řízení. Štrasburský soud se v této souvislosti zabýval poslaneckou imunitou ve Velké Británii, kdy stěžovatelka byla při projevu člena dolního Parlamentu poškozena jeho výroky na její adresu, když ji osočil ze

[21] Golder vs. VB [Rozsudek ESLP, 21. 2. 1975, č. 4451/70]
[22] KLOTH, M. *Immunities and the right of access to court under Article 6 of the European Convention on Human Rights.* Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, str. 15
[23] Bulena vs. ČR [Rozsudek ESLP, 20. 4. 2004, č. 57567/00]
[24] Bellet vs. Francie [Rozsudek ESLP, 4. 12. 1995, č. 23805/94]

sociálně problematického chování, a přitom uvedl její jméno i bydliště. Jelikož se na jeho výroky vztahovala absolutní imunita, nebylo poškozené umožněno bránit se soudní cestou. Evropský soud konstatoval, že imunita je omezená pouze na výroky učiněné na půdě Parlamentu a jejím cílem je spíše chránit zájmy Parlamentu jako celku a nikoliv jednotlivce a i když mohou být výroky člena Parlamentu nešťastné, nemožnost se proti jeho výrokům bránit soudní cestou neznamená porušení čl. 6 Úmluvy, protože omezení práva na přístup k soudu představuje právě ukotvení imunit v právním řádu a ta je plně věcí státu.[25] V českém právním řádu požívá indemnity poslanec nebo senátor v souvislosti s hlasováním nebo jinými projevy učiněnými na půdě Poslanecké sněmovny nebo Senátu a dále prezident republiky. Pokud by tito ústavní činitelé svými výroky někoho poškodili nebo urazili, poškozený by proti němu mohl soudní cestou v civilním řízení požadovat satisfakci, protože podle českého pojetí se imunita na civilněprávní delikty nevztahuje.

Právo na přístup k soudu může být podmíněno celou řadou podmínek a omezení jako je dodržení lhůt, požadavky vztahující se k podání, povinné zastoupení advokátem a jiným splněním předpokladů. Nikdy však nesmí představovat přepjatý formalismus, i proto je každé podání posuzováno z hlediska jeho obsahu a nikoliv formy. Odmítnutí zabývat se věcí meritorně představuje zbavení účastníka soudní ochrany a znamená odmítnutí spravedlnosti.

Jinou věcí je, pokud občanský soudní řád podmiňuje podání dovolacího návrhu se splněním podmínky povinného zastoupení advokátem nebo dodržení lhůt v případě podání opravných prostředků. Ústavní soud konstatoval, že povinné zastoupení advokátem nepředstavuje omezení přístupu k soudu, nýbrž sleduje dva zájmy, tím je primárně právo na kvalifikovanou právní pomoc, patrně z toho důvodu, že dovolací soud posuzuje rozhodnutí pouze po stránce právní a sekundárním důvodem je ochrana Nejvyššího soudu před zahlcením nekvalifikovanými návrhy.[26] V případě požadavku dodržení lhůt k podání opravných prostředků se domnívám, že souvisí se zásadou vigilantibus iura, každý je povinen střežit si svá práva, zásadní je, že je umožněno, aby své návrhy uplatnil, třebaže s podmínkou lhůt, tím je přístup k soudu naplněn. Druhým aspektem požadavku dodržení lhůt bude v případě opravných prostředků zajisté větší zájem na právní jistotě již rozhodnutých věcí, které nabudou nebo nabyli právní moci, i proto je požadavek splnění lhůt naprosto v souladu se spravedlivostí řízení.

[25] A. vs. VB [Rozsudek ESLP, 17. 12. 2002, č. 35373/97]
[26] Nález Ústavního soudu spis. zn. III. ÚS 473/09 ze dne 15. 10. 2009

Právo na soud může být taktéž omezeno procesními podmínkami, které je po zahájení řízení nutné zkoumat vždy a po celý průběh řízení. Zásadní je, aby byla dána pravomoc soudu, který má závazně rozhodnout. Soudní orgán musí mít neomezenou pravomoc rozhodnout a vydat právně závazné rozhodnutí, pokud by vydával nezávazná doporučení, nebyl by dostatečně kvalifikován jakožto soud.[27] Dalšími procesními podmínkami jsou res iudicata a dodržení zásady litispendence, i splnění těchto podmínek nezasahuje negativně do férovosti řízení a je zcela legitimním požadavkem. V obou případech je zájem na dodržení zásady ne bis in idem, soudní ochrana nemůže být v téže věci poskytována opakovaně už z důvodu právní jistoty a domnívám se i z důvodu zachováni vážnosti soudních rozhodnutí.
Další podmínkou je procesní zastoupení účastníka, v tomto případě se však bude jednat o odepření spravedlnosti ve smyslu přístupu k soudu, protože se jedná o podmínku odstranitelnou a je povinností soudu v takovém případě ustanovit nezpůsobilému účastníkovi opatrovníka.

Právo na přístup k soudu musí být dostupné každému i nemajetnému a nesmí být jakkoli ztíženo např. nepřiměřeně vysokými soudními poplatky. Stát, který je Úmluvou vázán má povinnost v souvislosti s právem na přístup k soudu zpřístupnit soudní ochranu pomocí nejrůznějších prostředků a použít opatření, která by eliminovala určitým způsobem vysoké náklady řízení nebo zpoplatněnou právní pomoc pro nemajetné, aby bylo možno právo na přístup k soudu zajistit. Výběr těchto prostředků závisí zcela na státu.[28]

Jedním z takových prostředků bude tedy eliminace nepříznivých dopadů v oblasti soudních poplatků, které by právo na právní ochranu znemožnily. Povinnost zaplatit soudní poplatek se vyskytuje pouze v řízeních občanskoprávních a v řízeních správních. Soudními poplatky účastníci nejen přispívají na činnost soudů, ale mají i funkci preventivní a jejím smyslem je také zabránit tomu, aby soudy nebyly zbytečně zatěžovány bagatelními nároky a malichernostmi a aby nedocházelo k šikanóznímu zneužívání soudní moci. Tyto fixní náklady řízení nese navrhovatel, který svým podáním zahajuje řízení a právě zaplacení poplatku má zaručit, že podání nebude neopodstatněné. Soudní poplatky jsou upraveny zákonem č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, který umožňuje tzv. individuální osvobození od

[27] Benthem vs. Nizozemsko [Rozsudek ESLP 23. 10. 1985, č. 8848/80]
[28] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1294

soudních poplatků. Individuální osvobození závisí na posouzení soudu, jeho smyslem je umožnění soudní ochrany i účastníkovi, který se nachází v tíživé sociální životní situaci. Soud tak zohledňuje finanční poměry účastníka a svým rozhodnutím o osvobození od poplatkové povinnosti zajišťuje přístup k soudu i účastníkovi, pro kterého by poplatek znemožnil dovolat se ochrany svých práv.
Účastník, který byl od soudních poplatků osvobozen, neplatí ani odměnu za zastupování nebo hotové výdaje právního zástupce a nelze mu uložit náhradu nákladů, které vznikly státu. Je třeba říci, že žadatel, který se obrací na soud za účelem osvobození od poplatkové povinnosti, nese v této věci důkazní břemeno a chce-li uspět, musí soud přesvědčit o své tíživé sociální situaci. Pokud však soud neosvobodí od poplatku někoho, kdo měl být osvobozen, porušuje tak právo na přístup k soudu.[29]

V zahraničí zejména v angloamerické právní kultuře je běžné, že při posuzování nároku na bezplatnou právní pomoc a individuálního osvobození od poplatku se posuzují majetkové poměry účastníka - tzv. means test a dále tzv. merit test při kterém se zkoumá, zda žadatel neuplatňuje svá práva zřejmě bezúspěšně. Merit test se provádí za účelem prověření toho, zda osoba žádající o právní pomoc a osvobození od poplatku má důvodnou šanci uspět v meritu věci nebo zda výsledek rozhodnutí bude dostatečně prospěšný pro jednotlivce nebo veřejnost. Dále je zkoumána výše nákladů, které by byly potenciálně vynaloženy, posouzení se týká nákladů na právní pomoc, částky nebo hodnoty nároku, výše nákladů, které by bylo nutno hradit druhé straně v případě prohry a konečně skutečnosti, zda druhá strana je schopna poskytnout nárokované plnění v případě výhry sporu. Pokud by projednání věci představovalo přílišné náklady, bezplatná právní pomoc by poskytnuta nebyla. Tento přístup se uplatňuje pouze v řízení civilním. Means test pak představuje posouzení žadatelových finančních příjmů.[30]

S právem na přístup k soudu je spojeno i právo na právní pomoc. Přestože by se účastník řízení mohl na soud obrátit, avšak by si nemohl dovolit právní pomoc a stát by mu ji bezplatně neposkytl, bylo by jeho právo na přístup k soudu pouze iluzorní, pro faktickou překážku by bylo nerealizovatelné. Z judikatury ESLP je znám případ, kdy stěžovatelka

[29] Nález Ústavního soudu spis. zn. IV. ÚS 289/03 ze dne 14. 7. 2003
[30] Informace dostupné z: http://www.lawhandbook.sa.gov.au/

chtěla požádat o rozvod manželství, avšak pro svou tíživou životní situaci si nemohla dovolit právní pomoc a obrátila se tedy na ESLP. Irská vláda před soudem tvrdila, že stěžovatelka právo na přístup k soudu měla, neboť k podání a projednání příslušné žaloby není zastoupení advokátem třeba. ESLP dospěl k názoru, že právo na přístup k soudu bylo skutečně porušeno, protože cílem Úmluvy není chránit práva pouze teoreticky a iluzorně, ale naopak konkrétně a účinně. Soud shledal, že stěžovatelka by byla v nevýhodě, pokud by její manžel byl zastoupen advokátem a ona nikoliv a nemohla by tak účinně hájit svou věc.[31] Přestože Úmluva samotná explicitně garantuje právo na právní pomoc pouze v trestním řízení, dospěl ESLP k závěru, že právní pomoc je stát povinen zajistit i v civilním procesu.
Z uvedeného vyplývá, že právo na přístup k soudu může být znemožněno jak překážkou právní tj. omezením ze strany státu, tak překážkou faktickou.

Porušení práva na spravedlivý proces bylo shledáno také v případě, kdy stát odmítl poskytnout právní pomoc z důvodu zřejmého bezúspěšného podání, avšak v jiném případě naopak porušení neshledal, pokud zjistil, že v daném státě existují dostatečné záruky proti svévolnému fungování poskytování právní pomoci. Za takovou záruku je považováno složení orgánu rozhodujícího o právní pomoci, tedy skutečnost, že nerozhoduje jednotlivec a dále záruka spočívá v možnosti podat opravný prostředek proti jeho rozhodnutí.[32]

Právo na přístup k soudu není vyčerpáno pouhou možností obrátit se na soud, nýbrž zahrnuje také „právo na soud“, tj. na vydání meritorního rozhodnutí, tedy právo na to, aby bylo ve věci skutečně rozhodnuto a byla tak účinně poskytnuta ochrana subjektivním právům. Evropský soud opět konstatoval, že *„by bylo iluzorní, kdyby vnitrostátní právní systém umožňoval jednotlivci podat civilní žalobu u soudu, aniž by bylo zaručeno, že o věci bude rozhodnuto pravomocným rozhodnutím v rámci soudního řízení.“*[33] Přestože není právo na soud absolutním právem a je tudíž omezitelné ze strany státu, při jeho omezení musí být opět šetřena podstata tohoto samotného práva. ESLP konstatuje, že čl. 6 odst. 1 vyjadřuje principy právního státu a spravedlivosti řízení, které zákonodárci zakazují jakékoliv zásahy do výkonu spravedlnosti, které by měly za cíl ovlivnit soudní rozhodování sporu.
Právo na přístup k soudu dále zahrnuje právo na výkon soudního rozhodnutí. Bez těchto dvou navazujících požadavků by samotné právo na přístup k soudu bylo neefektivní. Z práva na výkon soudního rozhodnutí vyplývá státu povinnost zavést určitý systém, který by umožňoval

[31] Airey vs. Irsko [Rozsudek ESLP, 9. 10. 1979, č. 6289/73]
[32] Del Sol vs. Francie [Rozsudek ESLP, 26. 2. 2002, č. 46800/99]
[33] Kohlhofer a Minarik vs. ČR [Rozsudek ESLP, 15. 10. 2009, č. 32921/03, č. 28464/04, č. 5344/05]

oprávněným domoci se svých práv. Porušení práva na výkon soudního rozhodnutí ESLP neshledal v případě, kdy se stěžovatelka nemohla domoci výživného, které mělo být získáváno na základě srážek ze mzdy. Fakticky toho však nebylo možné dosáhnout, protože otec se skrýval, neměl stabilní zaměstnání, nedařilo se mu doručovat soudní obsílky. ESLP konstatoval, že chybovala stěžovatelka, když se plně spolehla na pomoc státu a nenavrhla jiný způsob výkonu rozhodnutí nebo se neobrátila na soudního exekutora. Vnitrostátní soud nezůstal nečinný, opakovaně se pokoušel předvést otce k soudu, zjistit jeho zaměstnavatele a vždy když byl znám zdroj jeho příjmů, došlo k výkonu rozhodnutí. Není tudíž možné soudu přičítat k tíži platební neschopnost povinného.[34] Z toho vyplývá, že v souvislosti s právem na výkon rozhodnutí je stát povinen pouze zaručit mechanismy, které by k výkonu vedly, avšak samotný výkon, který je odvislý i od jiných skutečností nelze po státu spravedlivě požadovat, např. bezúspěšný prodej nemovitosti ve veřejné dražbě, když nikdo neučiní ani nejnižší nabídku.

Ústavní soud k právu na přístup k soudu dodává: *K porušení práva na soudní ochranu by došlo jen tehdy, jestliže by byla komukoli v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny upřena možnost domáhat se svého práva u nezávislého a nestranného soudu, popř. pokud by soud odmítl jednat a rozhodovat o podaném návrhu, event. pokud by zůstal v řízení bez zákonného důvodu nečinným. (...) Právo na soudní ochranu je v podstatě právem na proces, včetně vydání soudního rozhodnutí.“*[35]

Závěrem této subkapitoly konstatuji, že český právní řád garantuje právo na přístup k soudu na ústavní i zákonné úrovni, každému je zaručeno právo domáhat se ochrany svých práv a zájmů u soudu nebo právo, aby o jeho právech rozhodl soud v případě nesporných řízení zahajovaných ex offo. Třebaže zákon spojuje s právem na soud řadu podmínek, které musí být splněny, neznamená to překážku přístupu k soudu, ale regulaci určitých postupů, které je třeba dodržovat. Je-li právo na soud odepřeno z různých důvodů, účastník se může domoci nápravy na národní úrovni prostřednictvím opravných prostředků nebo ústavní stížnosti. Existují tedy mechanismy, které mají zhojit nápravu v případě odepření spravedlnosti.

[34] Ciprová vs. ČR [Rozsudek ESLP, 22. 3. 2005, č. 33273/03]
[35] Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2/93 ze dne 7. 7. 1994

2.2 Požadavek nezávislosti a nestrannosti soudu a soudce

Je-li právo na soudní ochranu zajištěno, je pro spravedlivý výkon justice nezbytné, aby soudní ochranu poskytovaly nezávislé a nestranné soudy. Požadavek nezávislosti a nestrannosti na soud a soudce je tak jedním z klíčových požadavků pro spravedlivé a řádné fungování soudnictví. Soudcovská nezávislost a nestrannost je podmínkou sine qua non. Nezávislost soudů principielně vychází z dělby moci. V demokratickém právním státě se uplatňuje pravidlo, že moc ve státě primárně náleží lidu, která podléhá dělení na zákonodárnou, výkonnou a soudní, což vyjadřuje i ustanovení čl. 2 odst. 1 Ústavy ČR: *„ Lid je zdrojem veškeré státní moci; vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní.“* Soudní moc se historicky vydělila resp. osamostatnila, aby byla protiváhou exekutivy a legislativy. Protože pouze u moci soudní je zmíněn požadavek nezávislosti a u jiných složek moci nikoliv, může vyvstat otázka Quis custodiet ipsos custodes?, neboli kdo bude hlídat samotného hlídače? Český ústavní model je založen na spolupráci exekutivy s legislativou, tyto obě moci jsou provázané tak, že jsou na sobě závislé. V jiné pozici je moc soudní, která stojí zcela samostatně tj. je nezávislá.[36] Pavlíček uvádí, že problémem 21. století by mohlo být nebezpečí justičního státu tedy státu soudců.[37]

Na druhou stranu je třeba říci, že i do moci soudní je exekutivou zasahováno a to v případě ustanovování soudců do funkcí, kdy jsou soudci jmenováni prezidentem republiky, což svědčí o vlivu exekutivy. Je třeba připomenout, že vybírání soudců náleží moci výkonné v širším kontextu, neboť pravomoc prezidenta republiky jmenovat soudce je pravomocí kontrasignovanou a za toto rozhodnutí tudíž nese odpovědnost vláda. Kandidáty z řad justičních čekatelů vybírá ministr spravedlnosti a navrhne je posléze vládě, která rozhodne o navržení schválených kandidátů ke jmenování prezidentu republiky. Další vliv exekutivy se projevuje v oblasti státní správy soudů nebo v oblasti institutů milostí a amnestií. Exekutiva ani legislativa nemohou soudnictví vykonávat, avšak do výlučnosti soudnictví je právě exekutivou v případě udílení amnestií a milostí zasahováno. Čili můžeme shrnout, že

[36] Blíže viz KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 612
[37] Blíže viz PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*, I. díl. Praha: Linde, 1998, str. 317

jednotlivé složky státní moci se pohybují v určitých mantinelech, přičemž jsou tyto hranice přesně stanoveny Ústavou ČR.

Požadavek nezávislosti soudu je vyjádřen v ustanovení čl. 81 Ústavy ČR: *„Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy“* a v ustanovení § 1 zákona o soudech a soudcích: *„Soudnictví v České republice vykonávají nezávislé soudy.“* Dle Komentáře k Ústavě a Listině je nezávislost předpokladem: *„Znamená vysokou míru autonomie, po jejímž vytvoření vznikne samostatný, vyhrazený, nedotknutelný prostor zabezpečený proti nežádoucím vlivům. Umožňuje rozhodování podle předem známých, ryze objektivních pravidel.“* [38] Nezávislost soudů můžeme chápat ve dvou rovinách. Jednak v rovině institucionální a jednak v rovině personální. Institucionální hledisko znamená, že soudy jako instituce jsou důsledně odděleny od ostatních orgánů státu a jsou tak institucionálně nezávislé na moci výkonné a zákonodárné. Nezávislost je požadavkem pouze moci soudní, což je dáno především historickou zkušeností, ale i faktickou provázaností moci zákonodárné s mocí výkonnou. Soud je plně svrchovanou institucí a je nemožné, aby byl politicky nebo jinak ovlivňován. Spravedlnost soudních rozhodnutí a spravedlnost soudního postupu je pak garantována možností přezkumu opět uvnitř moci soudní, tzv. instančním postupem, i tento fakt je výrazem nezávislosti soudů.

K zachování nezávislosti soudu přispívá dále: *„Nezávislost rozpočtová, nezávislost v oblasti vnitřní organizace včetně určování předsedů senátu, a nezávislost v oblasti nabírání nových soudců, ba i v informačních systémech.“*[39]

V souvislosti s předešlým názorem J. Malenovského, lze jako určitý zásah do nezávislosti moci soudní vnímat existenci tzv. státní správy soudů. Jedná se o orgán exekutivy, který spravuje ministerstvo spravedlnosti spolu s předsedou soudu, kterého do této funkce jmenuje ministr spravedlnosti. Úkolem státní správy soudů je dohlížet na řádné plnění úkolů, které byly soudům svěřeny a dále vytvářet soudům podmínky k řádnému výkonu soudnictví. Zejména se tak děje po stránce organizační (stanoví počet soudců, jejich asistentů, vykonavatelů a jiných úředníků s ohledem na množství projednávaných věcí), personální, finanční (provádí kontroly hospodaření) a výchovné (koordinuje odbornou průpravu přísedících, hodnotí dodržování zásad důstojnosti jednání a dodržování soudcovské etiky). Ministerstvo spravedlnosti dále zajišťuje odborné justiční zkoušky, provádí prověrky

[38] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 612
[39] Malenovský J. In: MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces.* Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 150

soudních spisů a prověrky úrovně soudních jednání, hodnotí, zda v řízení nedochází ke zbytečným průtahům atp. Zákon současně zakazuje, aby výkon státní správy jakkoli do nezávislosti soudů zasahoval, jak vyplývá z ustanovení § 118 odst. 2 zákona o soudech a soudcích, přesto se domnívám, že lze vést polemiku nad garancí institucionální nezávislosti, pokud moc výkonná tímto i když pravděpodobně potřebným a praktickým způsobem do moci soudní zasahuje.

Zásahům moci výkonné do moci soudní v podobě státní správy soudů mají čelit tzv. soudcovské rady, jejichž právní úpravu najdeme v §§ 46 - 59 zákona o soudech a soudcích. Soudcovská rada je voleným orgánem, jehož funkční období je pětileté. Rada se vyjadřuje ke kandidátům na jmenování do funkce předsedy a místopředsedy (předsedy kolegia a předsedy senátu Nejvyššího soudu), dále se vyjadřuje k soudcům, kteří mají být k soudu přiděleni nebo přeloženi, projednává návrhy rozvrhu práce a vyjadřuje se k jiným zásadním otázkám státní správy. Domnívám se, že těmito nástroji soudcovské rady dochází k jakémusi „zředění“ vlivu exekutivy na moc soudní.
Je třeba říci, že v demokratických státech západní Evropy existuje zcela odlišná úprava od úpravy české (Německo, Francie, Nizozemsko, Itálie, Portugalsko, Španělsko, ale též Litva, Polsko, Maďarsko) a soudcovská samospráva je v těchto zemích běžným fenoménem. Na justici jsou převedeny úkoly, které jinak zajišťuje exekutiva nebo legislativa, co se týče výběru soudců, stanovování rozpočtů, zajištění styku soudů s parlamentem a veřejností.[40]

Druhou rovinou soudní nezávislosti je nezávislost personální neboli individuální, vztahující se k osobě soudce. Požadavek soudcovské nezávislosti a nestrannosti je vyjádřen v ustanovení čl. 82 odst. 1 Ústavy ČR: *„Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí. Jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat.“* Přestože největší garancí soudcovské nezávislosti je samotný soudce a jeho osobnostní především morální a jiné kvality, existuje několik institutů, které soudcovskou nezávislost konstruují nebo k ní přispívají. K těmto nástrojům řadíme především způsob ustanovování do funkce soudce bez časového omezení, jeho neodvolatelnost a nepřeložitelnost, vázanost pouze zákonem a mezinárodní smlouvou, ústavní nekompatibilitu s jinými funkcemi, soudcovskou imunitu, trestněprávní ochranu, ale i např. dostatečné finanční ohodnocení.

[40] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 622

Nezávislost jednotlivých soudců spočívá především v tom, že soudce nemůže být funkčně podřízen představitelům exekutivy nebo legislativy, musí být úplně oddělen od politické moci a nemůže být vázán ničím jiným než zákony a musí mít postavení neutrálního třetího.[41] Jedná se tedy o nezávislost funkční.

Dle ustanovení čl. 93 odst. 1 Ústavy ČR: *„Soudce je jmenován do funkce prezidentem republiky bez časového omezení."* Principu nezávislosti soudce nebrání, že ustanovování do funkce je svěřeno prezidentu republiky, tedy moci výkonné. Nikdo jiný než představitelé dvou zbývajících mocí by to neměl být, aby byla zachována důsledná dělba moci, charakteristická pro demokratický právní stát, která funguje na tzv. systému brzd a protivah. Ústava sice uvádí, že soudce je jmenován bez časového omezení, ale je třeba říci, že výkon funkce soudce časově omezen je, a to věkem soudce. Funkce soudce zaniká uplynutím kalendářního roku, v němž soudce dosáhl věku 70 let dle ustanovení § 94 písm. a zákona o soudech a soudcích.

Neodvolatelnost soudce, která patří ke klíčovým zárukám nezávislosti je výrazem *„principu nesesaditelnosti soudce".*[42]

Dle ustanovení čl. 82 odst. 2 Ústavy: *„Soudce nelze proti jeho vůli odvolat nebo přeložit k jinému soudu; výjimky vyplývající zejména z kárné odpovědnosti stanoví zákon."* Tímto prováděcím zákonem má Ústava na mysli zákon o soudech a soudcích. Ten možnost odvolání soudce zakotvuje v ustanovení § 88 odst. 1 písm. d), jedná se však o prostředek ultima ratio a odvolání je možné pouze v souvislosti s kárným proviněním soudce. Mezi méně přísná kárná opatření patří také možnost udělení důtky, snížení soudcovského platu až o 30 % nebo odvolání z funkce předsedy senátu. Odvolání z funkce soudce je tak výjimečným a nejzazším prostředkem. Kárným proviněním se dle ustanovení § 87 odst. 1 zákona o soudech a soudcích rozumí: *„Zaviněné porušení povinností soudce, jakož i zaviněné chování nebo jednání, jímž soudce narušuje důstojnost soudcovské funkce nebo ohrožuje důvěru v nezávislé, nestranné, odborné a spravedlivé rozhodování soudů."* Kárná odpovědnost vyplývá ze skutečnosti, že na výkon funkce soudce jsou kladeny zvláštní nároky a požadavky. Soudci jsou uloženy povinnosti, které jsou s jeho funkcí spjaty. Funkce soudce v sobě zahrnuje ale i určité osobnostní prvky, které musí soudce splňovat a které jej zavazují i mimo pracovní dobu,

[41] Blíže viz PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*, I. díl. Praha: Linde, 1998, str. 321
[42] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině,* 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 627

můžeme říci po celý život i v jeho osobním životě.[43] Toto tvrzení vyplývá i z ustanovení § 80 odst. 4 a 5 ZSS: *„Soudce je povinen při své činnosti mimo výkon funkce soudce a při výkonu svých politických práv (...) a ve svém osobním životě svým chováním dbát o to, aby nenarušovalo důstojnost soudcovské funkce a neohrožovalo nebo nenarušovalo důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů.“* Mezi politická práva řadíme právo volební, petiční, sdružovací, právo svobodného projevování názorů čili i při výkonu těchto práv je soudce povinen chovat se tak, aby nenarušil důvěru v rozhodování soudů nebo aby nenarušil důstojnost soudcovské funkce.

Zahraniční literatura pracuje s pojmem soudcovská integrita, jejíž roli považuje za nediskutovatelnou, neboť legitimizuje soudcovskou autoritu jako podmínku pro rozhodování a jako prerekvizitu pro důvěru veřejnosti.[44] Mohu uvést, že soudcovská integrita se svým obsahem blíží soudcovské etice a je primárním požadavkem fungování soudcovského úřadu. Podle Sdělení Evropské sítě nejvyšších soudcovských rad (ENCJ Report) vyplývají ze soudcovské etiky tři klíčové principy nebo povinnosti soudce, a to jednat bezúhonně, chovat se důstojně a svým jednáním obezřetně předcházet konfliktu zájmů.[45]

Promítnutím jedné z rovin soudcovské odpovědnosti, kterou také mj. můžeme dovodit ze soudcovské etiky, je institut kárného provinění. Zákon o soudech a soudcích definuje kárným proviněním zaviněné porušení povinností soudce. Co patří mezi soudcovské povinnosti v zájmu záruk nezávislosti a nestrannosti stanovuje ZSS v ustanovení § 80 odst. 2. Soudce je povinen prosazovat a obhajovat svou nezávislost, je povinen odmítnout jakýkoliv nátlak, vliv, přání nebo žádost. K ovlivnění by mohlo dojít např. na základě veřejného mínění, na základě sdělovacích prostředků, prostřednictvím politických tlaků nebo jinak, soudce je však povinen ze zákona tyto tlaky a vlivy potlačit. K porušení práva na spravedlivý proces by tak mohlo dojít v důsledku pozornosti sdělovacích prostředků k určité kauze, která je mediálně sledována ať už pro mediální známost účastníka řízení nebo pro zajímavost kauzy jako takové. Ostrá mediální kampaň ovlivňuje veřejné mínění a pravděpodobně neujde ani pozornosti soudce. Je-li řízení vedeno se známou osobností, je tato osoba vystavena tlaku a kontrole ze strany novinářů, a tím i občanů. I taková mediálně známá osoba má právo na spravedlivý proces a stejně tak musí být spravedlivost procesu zachována u mediálně známé

[43] Op. cit., str. 629
[44] SOEHARNO, J. *Integrity of a judge.* Great Britain: Ashgate Publishing Limited, 2009, (preface)
[45] http://www.encj.eu/images/stories/pdf/ethics/encjreportjudicialethics20082009.pdf

kauzy. Je tedy věcí profesionality soudce, aby při rozhodování byl oproštěn od jakýchkoli tlaků, což je i jeho povinností. Mediálně sledovaná kauza by patrně mohla působit více problematicky u porotních systémů, typických pro angloamerickou právní kulturu.[46] Na základě dvou experimentů (pozitivní a negativní publicity) byla vypracována studie, která se zaměřila na to, jak může publicita spojená s případem ovlivnit porotu z hlediska jejího rozhodování. Závěr studie potvrdil, že v případě, kdy rozhodovaná věc vyvolává zájem veřejnosti, publicita, kterou kauza doprovází, ovlivňuje ať už negativně nebo pozitivně každého porotce a tím i rozhodování poroty jako celku, které z toho důvodu není spravedlivé. Přestože byli porotci upozorněni na to, aby při svém rozhodování nepoužili informace získané z tisku, studie prokázala, že tyto informace měly vliv na vytvoření předsudku poroty.[47]

Soudce musí vystupovat nezaujatě bez jakýchkoli předsudků ať již ekonomických, sociálních, rasových, náboženských aj. Jeho povinností je chovat se tak, aby jeho nestrannost nebyla zpochybňována. Je povinen zdržet se všeho, co by mohlo narušit důstojnost soudcovské funkce nebo ohrozit důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů. Ustanovení § 79 odst. 2 ZSS výslovně zakazuje narušování nebo ohrožování nezávislosti a nestrannosti soudců. Zasahování do nezávislosti soudu je trestným činem stíhaným dle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník podle ustanovení § 335. Jakékoliv působení na soudce s cílem, aby porušil své povinnosti v řízení před soudem je potrestáno trestem odnětí svobody. Čili k zachování soudcovské nezávislosti jsou nápomocny i nástroje z trestněprávní oblasti. Avšak z výše uvedeného je patrné, že soudcovská nezávislost je sice zajišťována mnoha nástroji, avšak jejím hlavním garantem je soudce sám, neboť on je povinen svou vnitřní nezávislost neustále chránit před tlaky, které se objevují a objevovat budou.

Dalším znakem soudcovské nezávislosti je kromě neodvolatelnosti i jeho nepřeložitelnost. Zákon o soudech a soudcích upravuje problematiku překládání soudců v ustanovení §§ 71 - 73. Zákon umožňuje přeložení soudce k jinému soudu, než ke kterému byl přidělen buď na základě žádosti samotného soudce, nebo na základě jeho souhlasu. Ve zvláštních případech lze soudce přeložit k jinému soudu i bez jeho souhlasu, a to v případě, že došlo ke změně v organizaci soudů nebo změně obvodů a nelze jinak řádný výkon soudnictví zajistit. O

[46] V USA tzv. malá porota – (petit jury) rozhoduje i mnohé civilní věci. Je složena z běžných občanů a svou činnost vykonává v duchu zásady, že každý má právo být souzen sobě rovnými.
[47] RUVA, Ch. *Law and legislation. How pretrial publicity affects juror decision making and memory.*New York: Nova Science Publisher, 2010, str. 37

přeložení soudce rozhoduje ministr spravedlnosti a proti jeho rozhodnutí se nelze odvolat. Případy přeložení soudce bez jeho žádosti nebo jeho souhlasu jsou opět výjimečné a změna v soudní organizaci či změna soudních obvodů musí být vždy provedena zákonem, aby byl splněn požadavek zákonnosti soudu.

Výrazem další funkční nezávislosti soudce je jeho vázanost pouze zákony a mezinárodními smlouvami. V zájmu spravedlivého procesu je soudci dán velmi široký prostor a Ústava jej zavazuje respektovat pouze zákon a mezinárodní smlouvy[48], čili nikoli podzákonné a jiné předpisy. Soudci je tedy umožněno nepoužít normy, které shledá jako rozporné se zákonem. Vázanost ústavním pořádkem je samozřejmostí, která implicitně vyplývá z Ústavy ve smyslu zásady vázanosti státní mocí právem a explicitně vyplývá z čl. 2 odst. 3 Ústavy a čl. 2 odst. 2 LZPS. Zjistí-li soudce jakoukoli kolizi mezi zákonem a mezinárodní smlouvou, která má dle Ústavy před zákonem přednost, zákon nepoužije.

K personální nezávislosti soudce dále přispívá i neslučitelnost funkce soudce s jinými funkcemi. Funkce soudce je neslučitelná jednak v rovině ústavní, tedy s ostatními ústavními činiteli, a dále v oblasti veřejné správy, ať už státní správy nebo samosprávy. Ustanovení § 85 odst. 1 ZSS dále určuje, že soudce vyjma činností funkcionáře soudu, činností pro ministerstvo spravedlnosti a Justiční akademii, nesmí vykonávat jinou výdělečnou činnost ani zastávat jinou placenou funkci. Z výdělečných činností může provozovat aktivity vědecké, pedagogické, literární, publicistické nebo umělecké. Může provozovat výdělečnou činnost, která spočívá ve správě vlastního majetku. Soudce tedy nebude moci být členem statutárního orgánu právnické osoby, ale bude moci být společníkem s. r. o. nebo akcionářem a. s., za účelem zhodnocování svého majetku. Tyto aktivity může vykonávat pouze v případě, že nebudou nijak narušovat důstojnost a vážnost soudcovské funkce nebo nebudou ohrožovat důvěru v nezávislost a nestrannost soudnictví.[49]

Dalším nástrojem, který přispívá k zajištění soudcovské nezávislosti, je dostatečné finanční ohodnocení. Soudci by měli být ohodnoceni natolik, aby odolali různým ekonomickým tlakům. Dle ustanovení § 75 odst. 1 zabezpečuje stát nezávislost soudců také jejich hmotným zabezpečením. Platové poměry soudců upravuje zákon č. 236/1995 Sb., o platu a dalších náležitostech spojených s výkonem funkce představitelů státní moci a

[48] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 614
[49] Op. cit., str. 632

některých státních orgánů a soudců a poslanců Evropského parlamentu (dále jen *„platový zákon“*). Ústava ČR nezakotvuje právo soudce na odměnu za výkon jeho funkce, jímž by byla tato problematika posílena ve směru stabilizace. Naopak podléhá účelovým politickým tlakům.[50] Ústavní soud k problematice platů soudců konstatoval, že: *„Platové poměry soudců v širokém smyslu mají být stabilní nesnižovatelnou veličinou, nikoli pohyblivým faktorem, s nímž kalkuluje to či ono vládní uskupení např. proto, že se mu zdají platy soudců příliš vysoké ve srovnání s platy státních zaměstnanců nebo ve srovnání s jinou profesní skupinou".*[51]

V červenci loňského roku na tuto problematiku zareagoval Ústavní soud, když oddělil platy soudců od platů představitelů státu a dosavadní právní úpravu výpočtu platu soudců obecných soudů označil za protiústavní a zrušil ji, avšak odložil vykonatelnost nálezu do konce roku. Do této doby obsahoval zákon pro výpočet platů stejnou základnu pro soudce, státní zástupce a ústavní činitele.[52]

Jak vyplývá z části III., čl. 6 Doporučení Evropské komise pro demokracii prostřednictvím práva z roku 2010:[53] *„Finanční ohodnocení soudců musí korespondovat s důstojností jejich profese a adekvátní hodnocení je nezbytným předpokladem ochrany soudců před nežádoucími externími vlivy. (...) Výše ohodnocení by měla být stanovena s ohledem na společenské poměry v zemi a porovnána s mírou ohodnocení vyšších úředníků. Výše platů by měla být stanovena obecně, na základě objektivních a transparentních kritérií, nikoli na základě posouzení výkonnosti jednotlivého soudce. Možnost přidělování prémií, finančních i naturálních, obsahuje prvek volného uvážení, proto by měla být odstraněna."*

Ve věci finančního ohodnocení soudců se domnívám, že vzhledem k náročnosti profese, společenského postavení a prestiže, které toto povolání představuje, není ohodnocení příliš vysoké. Soudci jsou zavaleni soudními kauzami, mnozí soudci nemají ani asistenta soudce, kteří jsou mj. žalostně finančně ohodnoceni, vezmeme-li v potaz, že se jedná o vysokoškolsky vzdělané osoby v oboru práva a budoucí soudce. Justice je v tomto ohledu nedostatečně materiálně zajištěna. V zahraničí je běžné, že post soudce představuje metu a vrchol kariéry pro starší a zkušené advokáty nebo vysokoškolské profesory, této představě odpovídá i

[50] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 624
[51] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 11/02 ze dne 11. 6. 2003
[52] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 28/13 ze dne 10. 7. 2014
[53] Evropská komise pro demokracii prostřednictvím práva, známá také jako Benátská komise, byla ustavena v květnu 1990 na základě dílčí dohody Rady Evropy. Její experti se věnují zárukám, které poskytuje právo ve službě demokracie. K dispozici na: <http://www.venice.coe.int>

finanční ohodnocení, ohodnocení běžného advokáta nebývá rozhodně vyšší než ohodnocení soudce, jako je tomu v našich podmínkách.[54]

Dalším nástrojem nezávislosti je i soudcovská imunita. Ta je ponechána už pouze u soudců Ústavního soudu. Jak vyplývá z ustanovení čl. 86 Ústavy, soudce Ústavního soudu nelze bez souhlasu Senátu trestně stíhat. Stíhání je provždy vyloučeno, pokud Senát souhlas neudělí. Imunitou zaručuje Ústava nezávislý a nestranný výkon soudcovské funkce a zajišťuje také jeho ochranu proti jakýmkoli pokusům orgánů veřejné moci nebo jiných subjektů před účelovým pokusem jej ovlivňovat nebo ohrožovat.[55]

Nezávislost soudců je třeba vykládat šířeji. Nezávislost každého soudce uvnitř soudní soustavy je limitována možností odvolacího soudu vyjádřit v odůvodnění svého rozhodnutí závazný právní názor, kterým je soudce, který rozhodoval v první instanci povinen se řídit, jak vyplývá z ustanovení §§ 226 odst. 1 a 221 odst. 2 o. s. ř. Nedodržení závazného právního názoru je důvodem pro zrušení prvoinstančního rozhodnutí. Taková úprava zajišťuje, aby byly po zrušení rozhodnutí soudu prvního stupně respektovány v dalším průběhu řízení důvody, které odvolací soud ke zrušení rozhodnutí vedly.[56] Dále je nezávislost soudců uvnitř soudní soustavy limitována jejich vázaností rozhodnutími Ústavního soudu, o nichž se však vede v teorii polemika. Dle čl. 89 odst. 2 Ústavy jsou vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu závazná pro všechny orgány i osoby. Zmíněná závaznost má dvojí povahu. Zruší-li Ústavní soud rozhodnutí obecného soudu, je obecný soud ex post vázán právním názorem vyjádřeným v nálezu ÚS, v takovém případě se jedná o závaznost kasační. Rozhodnutí Ústavního soudu je v této situaci tedy konečné, třebaže na vnitrostátní úrovni, uvážíme-li, že existují další prostředky dovolání se svých práv v rámci Evropy. Zmíněná konečnost rozhodnutí je nezbytná z důvodu víry v soudní moc, která musí mít autoritativní hodnotu, požívat vážnosti a musí zaručit možnost dovolat ochrany, která musí být poskytnuta efektivně. Soudy si mezi sebou tedy nemohou donekonečna soudní rozhodnutí tzv. přehazovat, v rámci hierarchie soudní moci musí být vydáno rozhodnutí, které je definitivní, což je i nezbytné pro princip právní jistoty a právo na spravedlivý proces jako celek. I z toho

[54] např. ve Velké Británii se právníci stávají soudci asi po 20 letech právnické praxe.
[55] KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 662
[56] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* II. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 1174

důvodu se nelze proti nálezu ÚS, který má v těchto případech právo posledního slova, odvolat a ani na vnitrostátní úrovni využít jiný mimořádný opravný prostředek.
O závaznost precedenční se jedná v případě, kdy soudci aplikují názory vyjádřené v nálezech Ústavního soudu v obdobných skutkových případech a určitý závěr se dotýká výhradně právního názoru, na němž je založen výrok nálezu. Na tuto problematiku existuje názor, že soudce nemusí s již judikovaným právním názorem souhlasit a tento konkrétní názor reflektovat ve svém rozhodnutí, pokud uvede legitimní konkurující závěr, který bude obsahovat řádné odůvodnění, proč se tento názor na daný případ nebude aplikovat. Domnívám se, že tento závěr odpovídá ustanovení § 13 OZ, který průlomově zavádí právo na legitimní očekávání. Nezakládá právo na vydání stejného rozhodnutí, ale právo na řádné odůvodnění, argumentuje-li účastník, že jeho případ byl rozhodnut jinak než obdobný právní případ, který již byl v minulosti rozhodnut. Účastník sporu má právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu takové odchylky.

Můžeme tedy shrnout, že nálezy ÚS nejsou závazné erga omnes, ale zcela individuálně posuzují určitou kauzu před ÚS. Jsou-li závazná pro všechny orgány, pak by měla být závazná i pro soudy, tedy soudce jakožto představitele soudů, realizátorů soudní moci. Ustanovení čl. 89 odst. 2 Ústavy se tak dostává do kolize s čl. 95 odst. 1 Ústavy, který stanoví, že při své rozhodovací činnosti je soudce vázán pouze zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu. Sama se přikláním k názoru, že soudy nejsou nálezy ÚS vázány už z důvodu, že v českém právu spadajícím do kontinentální právní kultury se nerozhoduje na základě precedentů. Kloním se k názoru, že nálezy Ústavního soudu nemusejí soudci považovat za dogma (jako např. zákony), ale měli by k nim přihlížet, vzhledem k respektu k Ústavnímu soudu jako k exkluzivnímu nositeli ochrany ústavnosti.[57] Ustanovení čl. 95 odst. 1 vnímám jako speciální vůči ustanovení čl. 89 odst. 2. Domnívám se tedy, že právní názory Ústavního soudu nejsou obecně ex lege závazné ani pro soudy a soudce, vyjma případů v případě kasační závaznosti.

V širším pojetí je dále soudcovská nezávislost limitována závazností, vynutitelností a nezměnitelností soudních rozhodnutí, což se projevuje například v prejudiciálních otázkách.

Dalším limitem soudcovské nezávislosti v širším smyslu je dle mého názoru také je povinnost předložení předběžné otázky k Evropskému soudnímu dvoru. Řízení o předběžné

[57] Blíže KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 717

otázce je specifickým druhem řízení, který se ve vnitrostátním právu nepoužívá a je důsledkem faktu, že evropské právo je součástí vnitrostátního práva. Cílem tohoto řízení je zajistit, aby evropské právo bylo národními soudy aplikováno a vykládáno jednotným způsobem. Předpokladem a podmínkou je probíhající řízení u vnitrostátního soudu. Předběžná otázka představuje formu nepřímé žaloby, jejím postoupením k ESD se vnitrostátní řízení přeruší. Výsledkem řízení o předběžné otázce je výklad práva EU, tedy nikoliv rozhodnutí samotného vnitrostátního sporu. Rozhodnutí soudu je závazné pro všechny soudy členských států.

Vyvstane-li v řízení před národním soudem otázka týkající se výkladu či platnosti evropského práva, je soudní orgán povinen, rozhoduje-li v daném řízení Nejvyšší soud ČR, předložit ESD předběžnou otázku. Soud členského státu, jehož rozhodnutí nelze napadnout opravnými prostředky podle vnitrostátního práva, je povinen Soudnímu dvoru položit předběžnou otázku ve věci výkladu práva EU podle čl. 267 odst. 3 Smlouvy o fungování Evropské unie. Nepředložení předběžné otázky v případě, kdy je dána povinnost ji předložit, představuje porušení práva na spravedlivý proces, jak konstatoval ÚS ve svých nálezech.[58] Podle nálezů ústavního soudu Nejvyšší soud porušil právo na zákonného soudce a tedy i právo na spravedlivý proces, když se svévolně neobrátil na ESD s předběžnou otázkou. Ústavní soud konstatoval, že přistoupením České republiky k Evropské unii vzniklo českým soudům oprávnění, a za určitých okolností i povinnost, obracet se na Soudní dvůr s předběžnými otázkami. Soudy poslední instance musí odůvodnit odmítnutí položit předběžnou otázku a založit je na výjimkách uvedených v judikatuře Soudního dvora.

Shrnutí institutu soudcovské nezávislosti ilustruje nález Ústavního soudu:[59] *„Princip nezávislého soudnictví je jednou z podstatných náležitostí demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2 Ústavy). Požadavek nezávislé justice pramení ze dvou zdrojů: z neutrality soudců, jako garance spravedlivého, nestranného a objektivního soudního řízení, a ze zajištění práv a svobod jednotlivců soudcem odčleněným od politické moci. Nezávislost soudců je garantována zárukami zvláštního právního postavení (mezi něž je nutno zařadit nesesaditelnost, neodvolatelnost, nedotknutelnost), dále zárukami organizační a funkční nezávislosti na orgánech reprezentujících zákonodárnou a zejména výkonnou moc, jakož i oddělením soudnictví od moci zákonodárné a výkonné moci (zejména uplatněním zásady*

[58] Nálezy Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 1009/08 ze dne 8. 1. 2009; sp. zn. II. ÚS 1658/11 ze dne 29. 11. 2011; sp. zn. II. ÚS 2504/10 ze dne 10. 9. 2012.
[59] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl.ÚS 12/10 ze dne 7.9.2010

inkompatibility). Z hlediska obsahového je pak soudcovská nezávislost zajištěna vázaností soudců toliko zákonem, tj. vyloučením jakýchkoli prvků subordinace v soudcovském rozhodování.“

Zahraniční literatura uvádí, že společně s konceptem soudcovské nezávislosti by měl být spojován také koncept soudcovské odpovědnosti, neboť i ten je jedním z pilířů ústavních principů, už i z důvodu, že selhání lidského faktoru není bezvýjimečné, a proto by nezávislost měla být korigována odpovědností. První korektiv soudcovské odpovědnosti spočívá v tom, že soudci jsou odpovědni pouze právu a právním normám.[60] Domnívám se, že odrazem tohoto pojetí, jsou v širším měřítku odpovědni celé společnosti, protože nezávislé, nestranné a zákonné rozhodování je hodnota, na které musí v demokratickém právním státě lpět celá společnost. Zákonné rozhodování se podle mého mínění uplatňuje ve dvou rovinách, v rovině hmotněprávní a v rovině procesněprávní. Piana dále uvádí, že soudce musí být také subjektem kontrolního mechanismu, protože ten dává občanům důvěru v soudní moc v tom ohledu, že chování soudce může být korigováno nebo sankcionováno v případě korupčního nebo jinak chybného rozhodnutí.[61] V této souvislosti jsou dle českého civilního práva dalšími korektivy - přezkoumatelnost soudního rozhodnutí, institut vyloučení soudce a institut kárné odpovědnosti.

Ruku v ruce se soudcovskou nezávislostí jde i soudcovská nestrannost. Mezitímco nezávislostí se rozumí vyloučení možnosti účinně působit na svobodnou tvorbu vůle soudců, nestrannost představuje neexistenci vztahu soudu ke stranám řízení.[62] Nestrannost může být definována jako rozhodování bez zájmu na výsledku. ESLP definoval nestrannost jako absenci předsudku nebo předpojatosti.[63] Lze na ni nahlížet ze dvou hledisek, z hlediska objektivního a subjektivního. Objektivní hledisko nestrannosti znamená, že neexistují konkrétní skutečnosti, které by vylučovaly spravedlivé rozhodnutí. Subjektivní hledisko pak nestrannost charakterizuje jako vnitřní postoj soudce k projednávané věci nebo stranám.

---

[60] PIANA, D. *Studies in Modern Law and Policy: Judicial Accountabilities in New Europe.* Great Britain: Ashgate Publishing Limited, 2010, str. 26-27

[61] PIANA, D. *Studies in Modern Law and Policy: Judicial Accountabilities in New Europe.* Great Britain: Ashgate Publishing Limited, 2010, str. 26-27

[62] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 54

[63] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 673.

Tento jeho subjektivní postoj nelze objektivně posoudit a je nutno v tomto ohledu se spoléhat na profesionalitu a morální odpovědnost soudce.[64]

Podle ustanovení čl. 82 odst. 2 Ústavy nesmí nestrannost soudce nikdo ohrožovat. Nepřípustná je i jen potenciální možnost ohrožení nestranného spravedlivého rozhodnutí. K zárukám nestrannosti soudce přispívají již zmiňované povinnosti soudce dle ustanovení § 80 odst. 2 ZSS, který je povinen svou nestrannost zachovávat a střežit si ji a vystupovat nezaujatě. S garancí nestrannosti koresponduje institut nepodjatosti. Pouze nestranný a nepodjatý soudce může vydat spravedlivé rozhodnutí. Zájem na spravedlivém rozhodnutí je natolik významný, že i jen teoretická možnost ovlivnění vede k preventivnímu vyloučení z rozhodování.[65]

Institut vyloučení soudců je zakotven v ustanovení §§ 14 - 17 o. s. ř. Vyloučení soudce nebo přísedícího z rozhodování znamená, že vyloučený soudce nebo přísedící nesmí v řízení rozhodnout ve věci samé ani činit procesní úkony, kterými by výsledek řízení ovlivnil. Tím je tak zaručena nestrannost soudců a přísedících, která je podmínkou spravedlivého procesu a rovnosti účastníků řízení.[66] Dle ustanovení § 14 odst. 1 o. s. ř., jsou nejen soudci, ale i přísedící vyloučeni z projednávání a rozhodnutí věci, jestliže je zde i pouze jen důvod pochybovat o jejich nepodjatosti s ohledem na jejich poměr k věci, k účastníkům nebo k jejich zástupcům. Princip nezávislosti je navíc umocněn tím, že soudce posuzuje svou podjatost sám. Jak vyplývá z nálezu Ústavního soudu: *„Nejde pouze o hodnocení subjektivního pocitu soudce, zda se cítí nebo necítí být podjatý, anebo hodnocení osobního vztahu k účastníkům řízení, ale o objektivní úvahu, zda - s ohledem na okolnosti případu - lze mít za to, že by soudce podjatý mohl být.“*[67] Pro pochybnosti o podjatosti musí být dán důvod, který musí být zjištěn.[68] Nejedná se tedy pouze o subjektivní pocit soudce, v konkrétním případě je nezbytný objektivně zjistitelný důvod. Podjatost nemusí vyplývat jen z toho, že soudce může být rozhodnutím ve věci osobně dotčen na svých právech, ale také tehdy, když zde nemá přímý právní zájem a jeho vztah k věci je faktického rázu, např. pokud veřejně projevoval své

[64] Blíže KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 612
[65] Blíže KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 612
[66] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 51
[67] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 167/94 ze dne 27. 11. 1996
[68] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 51

vyhraněné názory na danou konkrétní věc.[69] Dle nálezu ÚS: „*K vyloučení soudce z projednání a rozhodnutí věci může dojít teprve tehdy, když je evidentní, že vztah soudce k dané věci, účastníkům nebo jejich zástupcům, dosahuje takové povahy a intenzity, že i přes zákonem stanovené povinnosti nebudou moci nebo schopni nezávisle a nestranně rozhodovat. Nepochybně se jedná o případy, kdy soudce je současně na straně účastníka řízení či svědka, resp. když by v řízení mohl být dotčen na svých právech; shodně to platí, že soudce má k účastníkům řízení příbuzenský, přátelský nebo zjevně nepřátelský vztah, příp. vztah ekonomické závislosti.*“[70]

Macková uvádí, že poměr k účastníkům a jejich zástupcům je dán tehdy, jestliže je k nim soudce a přísedící v příbuzenském vztahu nebo ve vztahu osob blízkých, ve vztahu ekonomickém, přátelském, nepřátelském či jiném obdobném např. kolegiálním, pokud překračuje běžný kolegiální rámec.[71]

Zákon výslovně uvádí, že důvodem pro vyloučení nejsou okolnosti spočívající v postupu soudce v řízení. Postup soudce sám o sobě nemůže být důvodem jeho vyloučení pro podjatost. Proti postupům soudce mohou účastníci brojit opravnými prostředky, kterými rozhodnutí napadnou.

Za automaticky podjaté neboli zaujaté soudce pokládá zákon podle ustanovení § 14 odst. 2 a 3 o. s. ř., ty soudce, kteří projednávali nebo rozhodovali tutéž věc u soudu nižšího nebo vyššího stupně a jsou proto automaticky vyloučeni z rozhodování, totéž platí i v případě žaloby pro zmatečnost. Naopak tomu je u institutu žaloby na obnovu řízení, jejímž smyslem je doplnění dokazování po stránce skutkové, a proto z povahy věci není účelné vylučovat soudce, který věc již projednával nebo rozhodoval, protože stejný soudce může naopak lépe posoudit, zda obnovu povolit či nikoliv.[72]

Jak již bylo uvedeno, případnou podjatost posuzuje soudce sám a má povinnost k důvodům svého vyloučení přihlížet z úřední povinnosti a ve všech stádiích řízení. Jakmile se o své podjatosti dozví, je povinen tuto skutečnost sdělit předsedovi soudu, který pak věc přidělí jinému soudci podle pravidel rozvrhu práce, aby tak byl naplněn i požadavek zákonného soudce. Zákon však umožňuje i účastníkům řízení vyjádřit se k obsazení soudu a

---

[69] HROMADA, M.; SVOBODA, K., a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck, s. 36.
[70] Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 105/01 ze dne 3. 7. 2001
[71] Komentář k § 14 (Důvody vyloučení soudce) in: DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009
[72] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009 str. 53

vznést námitku podjatosti soudce nebo přísedícího, což v rámci práva na spravedlivý proces úzce souvisí s principem rovnosti před soudem. Možnost vyjádřit se k osobě soudce nebo přísedícího je procesním právem a je zvláštní poučovací povinností soudu účastníky řízení poučit. Námitku podjatosti musí účastníci vznést pouze do určité doby, pokud však nebyli soudem poučeni o možnosti vyjádřit se k obsazení soudu, mohou námitku uplatnit i po stanovených lhůtách. V námitce podjatosti je účastník povinen uvést konkrétní skutečnosti, ze kterých vyvozuje důvod pochybovat o podjatosti soudce a uvést důkazy, které prokazují existenci těchto skutečností.
Pokud by v řízení podjatý tedy vyloučený soudce nebo přísedící rozhodoval, jednalo by se o porušení práva na zákonného soudce a tudíž práva na spravedlivý proces. Tato skutečnost by byla důvodem pro podání odvolání nebo žaloby pro zmatečnost.

Jak již bylo uvedeno, kritérium nestrannosti lze posuzovat z hlediska objektivního a z hlediska subjektivního. Rovněž judikatura Evropského soudu pro lidská práva vychází z dvojího testu nestrannosti soudce. Subjektivní test je založen na základě osobního přesvědčení soudce v dané věci a objektivní test sleduje existenci dostatečných záruk, že je možno vyloučit v tomto ohledu jakoukoli pochybnost. Subjektivní test tedy zkoumá, zda soudce je či není vnitřně zaujatý, aniž by se jakkoli zabýval důvody své zaujatosti. Objektivní test poté zjišťuje možné důvody, zda by tyto okolnosti v mysli soudce skutečně vedly k zaujatému a tedy ne nestrannému rozhodnutí.[73] Subjektivní nestrannost je presumována, dokud není prokázán opak, avšak je třeba říci, že prokázat osobní přesvědčení soudce je velmi obtížné, a proto jsou v praxi případy subjektivní nestrannosti velmi vzácné. U objektivní nestrannosti postačí, že jsou dány okolnosti, které mohou vzbuzovat pochybnosti o nestrannosti soudu.[74] Pouhá skutečnost, že soud rozhodl v neprospěch, není dostatečná k závěru, že soud nebyl nestranný.[75]

Podle judikatury ESLP požadavek nestrannosti chrání důvěru, kterou by měly soudy v demokratické společnosti vzbuzovat u veřejnosti a u účastníků řízení.[76]

---

[73] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 673
[74] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 674
[75] Dtto
[76] Fey vs. Rakousko [Rozsudek ESLP, 24. 2. 1993, č. 14396/88]

Domnívám se požadavek nezávislosti a nestrannosti soudu je třeba v širším pojetí vykládat s ohledem na požadavek nezávislosti a nestrannosti dalších osob, a to především znalců a tlumočníků. Opírá-li se soud v rozhodnutí o jejich závěry a je-li dán požadavek spravedlivosti rozhodnutí, musí i tyto osoby splňovat zákonné požadavky férového řízení. Ustanovení § 11 zákona č. 36/1967 Sb., stanoví, že znalec nebo tlumočník nesmí podat posudek nebo provést tlumočnický úkon, jestliže lze mít pro jeho poměr k věci, orgánům, účastníkům nebo jejich zástupcům pochybnost o jeho nepodjatosti. O jejich vyloučení taktéž rozhoduje předseda senátu dle § 17 o. s. ř.
Novelou č. 218/2011 Sb., byla do občanského soudního řádu § 127a promítnuta právní úprava znaleckého posudku, který předložil účastník. Domnívám se, že v případě, kdy je posudek zpracován pro jednu ze stran, je třeba pochybovat o nezávislosti znalce, protože je zde přítomna přinejmenším závislost ekonomická z důvodu existence komerčního vztahu znalce a jeho klienta. I tento tzv. soukromý znalecký posudek musí splňovat záruky nezávislosti a nestrannosti, i když je třeba o těchto dvou aspektech v tomto případě pochybovat. Domnívám se, že proti případnému zneužití takového posudku brojí zásada volného hodnocení důkazů, kterou se soudce řídí. Znalec, který vypracoval posudek bez ohledu na požadavky fair procesu musí počítat s následným postihem.

Závěrem této subkapitoly mohu shrnout, že z výše uvedeného je patrné, že českým právním řádem jsou garantovány záruky zajišťující, že věci budou rozhodovány nezávislými a nestrannými soudy a soudci. Hrozícími nedostatky v oblasti nezávislosti soudní moci může být existence státní správy soudu. V případě osoby soudce pak v oblasti ohrožení jeho nezávislosti mohou hrát roli platy soudců, které jsou v českých podmínkách vystavováni neustálé kritice. Existují také názory, že platové ohodnocení soudců by nemělo představovat pojistku proti korupci, neboť v tom případě by také měl být ostatním profesím zvyšován plat za účelem předcházení protiprávního jednání. Domnívám se však, že postavení soudce je oproti jiným profesím v tomto smyslu v exkluzivním postavení a zmíněný názor považuji za krátkozraký, neboť profese soudce je spjata s výkonem soudní moci tj. spravedlnosti, na jejíž řádném fungování by měla mít zájem celá společnost, neboť je znakem právního a nikoliv policejního státu, a proto dostatečné finanční ohodnocení má v této souvislosti své opodstatnění. Domnívám se rovněž, že vnitřní nezávislost soudce může ohrožovat více faktorů a že v těchto případech pouze soudce sám může dostát své povinnosti svou nezávislost a nestrannost si střežit.

Je-li v řízení porušena nestrannost soudce v případě jeho podjatosti, účastník řízení může proti tomuto porušenému aspektu spravedlivosti řízení v jeho průběhu uplatnit námitku podjatosti soudce v rámci práva vyjádřit se k osobám soudců a přísedícím. Dalším nápravným mechanismem může být podání odvolání, jehož odvolacím důvodem může být skutečnost, že věc rozhodoval vyloučený soudce, pro tentýž důvod je možné podat i žalobu pro zmatečnost. Nejzazším prostředkem na vnitrostátní úrovni je pak ústavní stížnost.

2.3 Požadavek zákonného soudu a soudce

V souvislosti se zásadou, že nikdo nemůže být soudcem ve své vlastní věci, je stanoven v rámci spravedlivosti řízení požadavek na existenci soudního orgánu, který autoritativně rozhodne o právech a povinnostech účastníků řízení. Výrazem nezávislosti soudu a soudce samotného a výrazem práva na spravedlivý proces samotného je požadavek zákonnosti soudu a soudce. Dle Ústavního soudu má tato zásada staré historické kořeny: *„Byla namířena proti kabinetní a sekretariátní justici typické pro absolutní monarchii. Absolutistický panovník měl "právo" rozhodovat věci místo soudu, dát soudci pokyny, potrestat jej, přeložit jej, přidělit věc libovolně jinému soudu, či soudci, zřizovat tajné tribunály apod. Proti tomu směřovaly již v 17. a 18. století snahy nových společenských skupin, které prosazovaly uplatnění zásady dělby moci a konstituování nezávislých soudů.“*[77]

Listina základních práv a svobod zakotvila tento princip v čl. 38: *„Nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.“*
LZPS neupravuje výslovně požadavek na zákonný soud, ten je však možné odvodit z požadavku nezávislosti soudního orgánu.

Povinnost státu dostát požadavku zákonnosti soudu se projevuje ve způsobu určování soudů, které musí také podléhat zákonným pravidlům. Tento požadavek byl vtělen do Úmluvy na základě poválečné zkušenosti s různými “mimořádnými soudy.“[78] Soudy musí být jednak zřízeny zákonem a za druhé samotné rozdělování kauz musí probíhat dle zákonných pravidel, tedy dle pravidel o příslušnosti v rámci soudní soustavy. Požadavek zákonnosti soudů vyplývá tedy explicitně z EÚLP, implicitně z LZPS a dále z čl. 91 Ústavy: *„(1)*

[77] Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. 2/93 ze dne 7. 7. 1994
[78] MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 191

Soustavu soudů tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy. (...) (2) Působnost a organizaci soudů stanoví zákon.“

Prováděcím zákonem v tomto případě je zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. Judikatura ESLP vymezuje co je smyslem požadavku zákonného soudu: *„Smyslem a předmětem čl. 6 odst. 1 požadující, aby soudy byly zřízeny zákonem, je, aby soudní soustava v demokratické společnosti nezávisela na úvaze exekutivy, ale aby byla upravena zákonem vycházejícím z parlamentu.*[79]

Požadavek zákonnosti soudu se nevztahuje pouze na jeho zřízení, ale i na jeho fungování a vnitřní organizaci, jak vyplývá z § 22 a § 45 zákona o soudech a soudcích. Z uvedených ustanovení vyplývá, že zákonný základ má i jednací řád Nejvyššího soudu, který vydává předseda Nejvyššího soudu a který upravuje podrobně postup při výkonu soudnictví. Podrobnosti vnitřní organizace okresních, krajských a vrchních soudů je stanovena vyhláškou příslušného ministerstva.[80]

Jak již bylo uvedeno, ze zákona musí vycházet i určení příslušnosti soudů v rámci soudní soustavy. Jedná se o pravidla, která vychází z občanského soudního řádu, ustanovení §§ 9 - 12. Je-li v určité věci dána civilní pravomoc, pak je dále třeba upravit, kterému druhu, stupni a soudu v rámci soudní soustavy přísluší řešení této věci. K tomuto určení obsahuje občanský soudní řád předpisy o soudní příslušnosti věcné funkční a místní.[81]

Domnívám se, že s požadavkem zákonného soudu souvisí také zákonný požadavek na obsazení soudu, který určuje jaké kauzy jsou rozhodovány samosoudcem a jaké mají být svěřeny senátu.

Přestože princip zákonného soudce je v LZPS vyjádřen poněkud archaicky, znamená, že pro řádné a spravedlivé fungování justice je nezbytné, aby určení soudce pro konkrétní kauzy neprobíhalo libovolně, ale aby se řídilo zákonnými pravidly. Porušením zásady zákonného soudce by byly případy, kdy by konkrétní kauzy soudili předem a nikoliv nahodile vybraní soudci, kteří by tak měli zajistit “žádoucí“ výsledek ve věci. Dle nálezu Ústavního soudu o porušení uvedené zásady by šlo tehdy*: „jestliže by orgán veřejné moci příslušnost*

[79] Zand vs. Rakousko [Rozsudek ESLP, 12/10/1978 č. 7360/76]
[80] Vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy
[81] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 38

soudu a soudce nerespektoval a jestliže by byly napadlé věci přidělovány jiným soudcům, než rozvrh práce stanoví."[82]

Princip zákonného soudce je zaručován tzv. rozvrhem práce, který vytváří předseda soudu na celý kalendářní rok dopředu a musí být vždy vydán do konce předcházejícího roku. Může být měněn, jen pokud to vyžaduje potřeba nového rozdělení prací u soudu, po poradě se soudcovskou radou. Rozvrh práce obsahuje okruh věcí, které se rozhodují na pobočce soudu, způsob rozdělení věcí mezi jednotlivá soudní oddělení a hlavně jmenovitě určené soudce, jejich asistenty a jiné soudní úředníky, kteří budou působit v jednotlivých soudních odděleních. Dále obsahuje i určení soudců, jež budou zastupovat soudce, kteří z důvodu podjatosti nebo nepřítomnosti nemohou věc rozsoudit. Rozvrh práce je veřejně přístupný a je umožněno každému do něj nahlížet a činit si z něj výpisy. Požadavkem zákonnosti soudce je tedy transparentnost a předvídatelnost ve smyslu obsazení soudu. Osoba soudce musí být objektivně zjistitelná, ještě před podáním žalobního návrhu, což zajišťuje právě institut rozvrhu práce, jehož právní úpravu nalezneme v §§ 41 - 42 zákona o soudech a soudcích.
Jakési vybočení z určení pracovního rozvrhu soudců dle rozvrhu práce představuje institut podjatosti, na který ovšem rozvrh práce také pamatuje.
Rozhoduje-li v řízení soudce vyloučený z rozhodování, požadavek zákonného soudce splývá s požadavkem nestranného soudce, protože diskvalifikace soudce, jenž byl vyloučen z rozhodování např. proto, že předtím rozhodoval ve věci v jiném stupni, je přímo zakotvena v právním řádu.
Úmluva v čl. 6 výslovně stanoví požadavek existence práva na soud zřízený zákonem, jehož cílem je zabezpečit nezávislost soudní moci na moci výkonné. Exekutiva by neměla mít moc zřizovat soudy bez kontroly ze strany zvolených zástupců lidu. Úmluva ale nezakazuje vytváření mimořádných či speciálních soudů, jsou-li řádně zřízeny zákonem.[83]
EÚLP konstatoval porušení práva na zákonný soud a zákonného soudce v případě, kdy laičtí soudci byli povoláni zasedat častěji, než bylo stanoveno v příslušném vnitrostátním právním předpise,[84] nebo v případě, kdy předseda okresního soudu a zároveň organizátor práce tohoto soudu, jednal spíše jako činitel Ministerstva spravedlnosti, který vykonával státní správu

[82] Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. 2/93 ze dne 7. 7. 1994
[83] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 685
[84] Laryagin a Arisov vs. Rusko [Rozsudek ESLP, 8. 1. 2009, č. 38697/02 a 14711/03]

soudnictví než jako člen soudcovského stavu.[85] Předseda soudu vydal opatření, kterým sám sobě přidělil k rozhodnutí návrh na exekuci, aby ten samý den prohlásil již proběhlou exekuci za nepřípustnou a exekuční řízení zastavil rozhodnutím, proti kterému nebyl přípustný opravný prostředek. ESLP konstatoval, že o věci stěžovatele nebylo rozhodnuto soudem zřízeným zákonem, neboť právní úprava organizace práce ponechávala předsedům soudů příliš velkou míru volnosti a neposkytovala záruky proti zneužití.[86]

Shrnutí problematiky principů zákonného soudu a soudce ilustruje nález ÚS: *„Součástí základního práva na zákonného soudce jsou jednak procesní pravidla určování příslušnosti soudů a jejich obsazení, jednak zásada přidělování soudní agendy a určení složení senátů na základě pravidel, obsažených v rozvrhu práce soudům, a dále požadavek vyloučení soudců z projednávání a rozhodování věci z důvodu jejich podjatosti.“*[87]

S problematikou zákonného soudu mohou kolidovat závazná rozhodnutí vydaná jiným orgánem než soudem, což je problematika rozhodčích řízení. Ve správním řízení je běžné, že o právech a povinnostech rozhodují jiné orgány než soudy, a sice orgány veřejné moci, existuje zde však garance rozhodnutí orgánů státní moci v tom smyslu, že stát jako vykonavatel státní moci je povinen zajistit, aby řízení a rozhodnutí z nich vzešlá splňovalo požadavky férového procesu. S rozhodnutími vydanými orgány veřejné moci souvisí presumpce správnosti takových rozhodnutí, navíc jsou i tato rozhodnutí přezkoumatelná soudně.

Případy, kdy rozhoduje jiný orgán, bude také případ notáře vystupujícího jako soudní komisař v řízení o pozůstalosti. I v tomto případě se však dle mého názoru jedná o prodlouženou ruku veřejné moci, neboť notář je pověřen státem k vykonávání notářského úřadu a tedy i zde existuje garance státu na požadavek spravedlivosti řízení.

Rozhodčí soudy však existují na jiném principu, neexistuje zde státní garance, spory rozhodují soukromé osoby, které byly zvoleny stranami sporu. Právní úpravu postavení rozhodců a rozhodčích soudů nalezneme v zákoně č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů. Rozhodce právo nenalézá podobně jako soudce, ale právo tvoří podle zásad ekvity. Existují dvě teorie, jak nahlížet na tyto „orgány“, a to prostřednictvím

[85] DMD GROUP a. s. vs. Slovensko [Rozsudek ESLP, 5. 10. 2010, č. 19334/03]
[86] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 686
[87] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 293/98 ze dne 21. 1. 1999

teorie smluvní nebo jurisdikční. Smluvní teorie vychází z vůle stran soukromoprávního vztahu povolat k řešení svého sporu rozhodce, kdežto jurisdikční teorie vychází z přesvědčení, že rozhodčí soudy působí na základě delegace veřejné moci, která stvrzuje výsledek rozhodovacího procesu vykonatelností a státní vynutitelností rozhodčích nálezů.[88] Ústavní soud se přiklonil k teorii smluvní, když konstatoval, že pravomoc rozhodců či rozhodčího soudu pochází od soukromé moci stran určovat svůj osud, nikoliv od soukromé moci státu.[89] To však ve svém důsledku znamená, že na rozhodčí řízení nedopadají požadavky spravedlivého řízení, rozhodčí nálezy navíc nemohou být Ústavním soudem přezkoumány. Je skutečností, že uzavřením rozhodčí doložky nebo rozhodčí smlouvy se strana vzdává práva na soud a dalších práv souvisejících s férovým řízením. ESLP v tomto smyslu upozorňuje na nebezpečí, které rozhodčí řízení skýtá: *„Nic nebrání tomu, aby se strany sporu vzdaly svého práva na soud ve prospěch rozhodčího řízení, avšak za podmínek, že takové vzdání se bude svobodné, přípustné a jednoznačné. Právo na soud totiž požívá v demokratické společnosti příliš velkého významu na to, aby o ně mohl kdokoliv přijít pouze tím, že přistoupí na mimosoudní řešení.“*[90] S uvedeným nelze více než souhlasit. Ke svobodě rozhodnutí podrobit spor rozhodci bych dodala, že má-li určitý subjekt vůli uzavřít smlouvu s podnikatelem, který řeší obchody rámcovými smlouvami, není dán spotřebiteli prostor trvat na soudním řešení sporu, protože v tom případě by s ním profesionál smlouvu neuzavřel, čili spotřebitelům nezbývá nic jiného než souhlasit.

Se závěrem Ústavního soudu, ze kterého vyplývá skutečnost, že se na rozhodčí řízení neaplikují zásady férového procesu nesouhlasím, neboť se domnívám, že neodpovídá čl. 36 LZPS, který stanoví právo domáhat se svého práva u nezávislého a nestranného soudu nebo jiného orgánu ve stanovených případech. Za jiný orgán považuji také rozhodčí soud. Ústavní soud ve svém pozdějším nálezu své původní vyjádření poněkud změnil a konstatoval že: *„Projednání věci v rozhodčím řízení neznamená vzdání se právní ochrany, nýbrž představuje spíše její přesunutí na jiný rozhodující orgán, jenž nalézá právo; jinak by bylo nemyslitelné považovat rozhodčí řízení ve vztahu k soudnímu řízení za alternativní způsob řešení sporů.“*[91] V onom nálezu Ústavní soud rovněž uvedl, že rozhodčí řízení je druhem civilního procesu a konstatoval, že i rozhodce má poučovací povinnost, která je rovnocenná poučovací povinnosti soudce. Ústavní soud dal tímto nálezem najevo, že považuje rozhodce nebo rozhodčí soud za

[88] WAGNEROVÁ, E.; ŠIMÍČEK, V.; LANGÁŠEK, T.; POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, str. 725 a násl.
[89] Usnesení Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 174/02 ze dne 15. 7. 2002
[90] Suda vs. ČR [Rozsudek ESLP, 28. 10. 2010, č. 1643/06]
[91] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 3227/07 ze dne 8. 3. 20011

instituci, kterou Listina v čl. 36 odst. 1 označuje za jiný orgán a že rozhodce právo nalézá a nikoliv jej tvoří.
Můžeme tedy shrnout, že volba rozhodčího řízení jako způsobu řešení sporu není dobrovolným vyloučením práva na spravedlivý proces, ale jeho alternativou, která je ústavně garantovaná, neboť se jedná o řízení před jiným orgánem než soudem ve smyslu čl. 36 odst. 1 LZPS.

Závěrem této subkapitoly mohu konstatovat, že proti porušení požadavku zákonného soudu a soudce český právní řád a priori brojí zřízením soudů zákonem podle Ústavy a ZSS, dále zásadami o příslušnosti soudů plynoucími z o.s.ř., a rozvrhem práce v případě principu zákonného soudce. V případě porušení principu zákonného soudu, konkrétně v případě, že věc rozhodoval nesprávně obsazený soud lze podat odvolání i žalobu pro zmatečnost a také i zde je posledním prostředkem nápravy na vnitrostátní úrovni možno podat ústavní stížnost. S principem zákonného soudce je opět spojována možnost vyjádřit se osobám soudců nebo přísedících a namítat jejich podjatost, a to v průběhu řízení, nejpozději při prvním jednání nebo do 15 dnů poté, co se o něm účastník dozvěděl.

2.4 Požadavek veřejnosti

Dalším z aspektů práva na spravedlivý proces je princip veřejnosti, který explicitně zakotvuje i EÚLP v čl. 6. Národní úpravu veřejnosti řízení nalezneme v čl. 38 odst. 2 LZPS: *„Každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a v jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem.“* A dále v čl. 96 odst. 2 Ústavy: *„Jednání před soudem je ústní a veřejné; (...)Rozsudek se vyhlašuje vždy veřejně.“* Požadavek veřejnosti je rovněž zakotven v ZSS v ustanovení § 6 a v ustanovení § 116 o.s.ř.

Explicitní úpravu veřejnosti řízení nalezneme také v čl. 6 EÚLP: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích“...* a dále: *„Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo*

ochrana soukromého života účastníků, anebo v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.“

Zásada veřejnosti jednání je požadavkem transparentnosti soudní moci, která musí být veřejně kontrolovatelná. ESLP uvedl, že veřejnost řízení chrání strany před tajnou justicí vymykající se kontrole a je také jedním z prostředků pro zachování důvěry k soudům. Průhlednost, kterou propůjčuje výkonu spravedlnosti, napomáhá k dosažení spravedlivého procesu.[92] Veřejnost řízení se vyvinula historicky ze starší zásady písemnosti a je ochranou před tzv. tajnou kabinetní justicí. Podle komentáře k občanskému soudnímu řádu má veřejnost jednání v řízení několik funkcí: *„Na jedné straně chrání účastníky řízení před skrytým rozhodováním soudů a na straně druhé působí veřejné projednávání věcí před soudy zpětně na veřejnost a může tak zvyšovat právní vědomí a působit preventivně. Účast veřejnosti na jednání soudů je v kontinentální právní kultuře tradičně považována za záruku veřejné kontroly justice.“*[93]

Veřejné projednávání věci, které se realizuje jednáním, je velmi důležitým veřejným úkonem soudu, neboť se jeho prostřednictvím zabezpečuje právo na slyšení[94] u nezávislého soudu a také slouží k veřejnému provedení důkazů. Z judikatury ESLP dále vyplývá, že čl. 6 EÚLP vyžaduje, aby byl účastník slyšen veřejně alespoň před jednou instancí, vyjma zvláštních okolností, které by vyloučení veřejnosti ospravedlňovaly.[95]

Ustanovení § 116 občanského soudního řádu stanoví, že jednání s výjimkou jednání vedených notáři jako soudními komisaři je veřejné. Spočívá ve faktickém přístupu veřejnosti na jednání a znamená, že, každý, kdo má zájem, může soudní jednání navštívit, sdělovací prostředky bez výjimky. Jak vyplývá z ustanovení §17 odst. 2 jednacího řádu,[96] je soudům uloženo, aby s pomocí správy soudů zajistili přiměřeně velkou jednací síň, lze-li předpokládat, že o určitou kauzu bude mít veřejnost zájem. Požadavek veřejnosti souvisí i s povinností soudů informovat veřejnost o projednávaných věcech. Ustanovení § 10 jednacího řádu ukládá vedoucímu soudní kanceláře povinnost zajistit vyvěšení všech věcí, v nichž je týž

---

[92] Pretto vs. Itálie [Rozsudek ESLP, 8. 12. 1983, č. 7984/77] in KLÍMA, K. Komentář k Ústavě a Listině, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1367

[93] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 538

[94] Weber vs. Švýcarsko [Rozsudek ESLP, 22. 5. 1990, č. 11034/84]

[95] Schlumpf vs. Švýcarsko [Rozsudek ESLP, 8. 1. 2009, č. 2900/06]

[96] Předpis č. 37/1992 Sb. Vyhláška ministerstva spravedlnosti České republiky o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy

den nařízeno jednání, hlavní líčení nebo veřejné zasedání, na dveřích jednací síně. Přestože je v rámci zásady veřejnosti umožněn přístup na jednání veškeré veřejnosti a tedy i sdělovacím prostředkům, k pořizování obrazových a zvukových přenosů a záznamů z jednání je ZSS v § 6 odst. 3 vyžadován souhlas předsedy senátu nebo samosoudce. Princip veřejnosti nezakládá automaticky oprávnění nebo povinnost přímého přenosu prostřednictvím médií.

Zahraniční literatura spojuje princip veřejnosti s tzv. otevřenou justicí. Princip otevřené justice může kolidovat s ostatními důležitými hodnotami jako je např. soukromí, avšak požadavek takové otevřené justice je legitimován tím, že právnímu systému dodává směr a stabilitu.[97] Přestože veřejností procesu mohou být postiženy jiné zájmy, ty by měly ve většině případů ustoupit. *„Občan konzumující statek spravedlnosti musí respektovat, že se mu spravedlnosti dostane pouze na veřejném fóru z důvodů, jež úzce souvisí s principem kontroly moci.“*[98]

Zásada veřejnosti řízení nepůsobí bezvýjimečně, veřejnost může být vyloučena, avšak pouze v zákonem stanovených případech. Veřejnost řízení úzce souvisí s právem na informace a Ústavní soud k této věci konstatoval, že je plně věcí zákonodárce, jak toto právo v odůvodněných případech bude zákonem omezeno.[99] Ustanovení § 116 odst. 2 o. s. ř., představuje takové omezení veřejnosti jednání. Veřejnost může být vyloučena pro celé jednání nebo jeho část, pokud by veřejným projednáním věci byla ohrožena tajnost utajovaných informací,[100] obchodní tajemství, důležitý zájem účastníků nebo mravnost. Výčet těchto důvodů, pro které může být veřejnost vyloučena je taxativní, a tudíž nemůže být rozšiřován. Pod neurčitým pojmem důležitý zájem účastníků si můžeme představit např. zájem na ochraně osobních údajů ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.[101]

Stejný postoj jako ÚS zaujal i ESLP a poznamenal, že i když čl. 6 odst. 1 EÚLP zakotvuje obecné pravidlo, že jednání soudu v civilních věcech by měla být veřejná, nevylučuje to samo

[97] JACOB, J. *Civil justice in the age of human rights.* England: Ashgate publishing group, 2007, str. 45
[98] WAGNEROVÁ, E.; ŠIMÍČEK, V.; LANGÁŠEK, T.; POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, komentář k čl. 38 odst. 2
[99] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 28/4 ze dne 8. 11. 2005
[100] Utajované informace jsou definovány zákonem č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a bezpečnostní způsobilosti. Seznam utajovaných informací je stanoven nařízením vlády č. 522/2005 Sb.
[101] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 539

o sobě, aby stát označil určitý typ případů za výjimku z tohoto pravidla, jestliže je to nezbytné.[102]

V jiném nálezu se vyjádřil Ústavní soud k problematice vylučování veřejnosti a konstatoval, že základním limitem pro fyzickou přítomnost veřejnosti při jednání soudu je kapacita soudní síně a v případech obrazových a zvukových přenosů a záznamů je limitem možnost řádného a důstojného průběhu jednání. *„Vylučování některé formy veřejnosti soudního jednání přitom musí vždy být propojeno s legitimním cílem, jinak se jedná o svévoli, která se zcela míjí s cílem veřejnosti soudního řízení, jímž je především kontrola soudní činnosti ze strany veřejnosti skrze reálné poučení o tom, jak soudnictví funguje, a tím budování důvěry veřejnosti v nezávislost a kvalifikovanost výkonu soudní moci.“*[103] Neveřejnost jednání je v soudní praxi a musí nadále býti výjimkou, vždy je třeba rozhodovat ve prospěch veřejnosti jednání, a tudíž je nutné zmíněná omezení vykládat restriktivně.

Koná-li se určité jednání s vyloučením veřejnosti, může být určitým jednotlivcům povolena účast na jednání, musí však být poučeni o povinnosti zachovávat mlčenlivost o skutečnostech, které byly důvodem pro vyloučení, jinak by byl účel vyloučené veřejnosti zmařen.

Přestože je v určitých případech veřejnost vyloučena ať už pro celé jednání nebo jeho část, rozsudek musí být vyhlášen vždy veřejně. V tomto případě zákon nepřipouští žádné výjimky. Z judikatury ESLP vyplývá, že pojem rozsudek je třeba vykládat materialisticky a nikoliv formalisticky, tedy jako rozhodnutí obecně a nikoliv jako druh rozhodnutí, které jako rozsudky označuje vnitrostátní právní řád.[104]

Od vyloučení veřejnosti je třeba odlišit odepření přístupu jednotlivým osobám. Je-li určitým osobám odepřen přístup na jednání, není tím princip veřejnosti porušen. Odepření přístupu se bude zejména týkat nezletilých dětí s ohledem na jejich rozumovou vyspělost a dále osob, které by mohly narušit důstojnost soudního jednání např. svým nevhodným oblečením nebo nevhodným chováním v důsledku požití alkoholu nebo jiných omamných látek. Zákon v těchto případech upřednostňuje důstojný a nerušený průběh soudního jednání před právem každého účastnit se jednání.[105]

---

[102] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 688

[103] Nález Ústavního soudu sp. zn. 2672/07 ze dne 14. 2. 2008

[104] Axen vs. Německo [Rozsudek ESLP, 8. 12. 1983, č. 8273/78]

[105] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 540

Civilní právo však rozeznává i řízení bez jednání, kde se zásada veřejnosti řízení neuplatní. Řízení bez jednání je možné uplatnit pouze ve sporném řízení s výjimkou některých nesporných řízení dle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, a to pouze tehdy, jestliže se skutkový stav věci jako základ rozhodnutí podává jen z listinných důkazů a účastníci se práva na projednání věci vzdali (§115a o. s. ř.).
Dalšími řízeními, kde z povahy věci se jednání nenařizuje, jsou zkrácená rozkazní řízení – vydávání platebních rozkazů, směnečné (šekové řízení) a dále řízení předcházející rozsudku pro uznání. K této problematice zaujal postoj i ESLP. Stěžovatele, který podal nezdůvodněný odpor proti platebnímu rozkazu, vyzval národní soud, aby se k věci vyjádřil s poučením, že pokud tak neučiní, bude vydán rozsudek pro uznání, což se i stalo, aniž by bylo nařízeno jednání, protože stěžovatel nereagoval. Podle názoru ESLP měl sice stěžovatel právo na jednání, ale byl řádně poučen o následcích svého nekonání a navíc se následně před odvolacím soudem jednání konalo, a tudíž byl požadavek veřejnosti naplněn, a proto jeho stížnosti byla zamítnuta.[106] Jak vyplývá z judikatury, je princip veřejnosti zachován, je-li účastník veřejně slyšen alespoň před jednou instancí.

Z judikatury ESLP je zřejmé, že ESLP směšuje zásadu veřejnosti se zásadou ústnosti. Právo na veřejnost jednání má zajistit kontrolu soudní moci, kdežto právo na ústní soudní jednání má zajistit možnost vyjádřit se k věci přímo před soudem nad rámec písemných podání.[107] Zásada ústnosti není v EÚLP výslovně uvedena. Implicitně však můžeme dovodit i existenci tohoto požadavku. Výslovně je požadavek ústnosti vymezen národním právem, a to v čl. 96 odst. 2 Ústavy: *„Jednání před soudem je ústní a veřejné.“* Se zásadou veřejnosti tedy velmi úzce souvisí i zásada ústnosti, tedy právo vyjádřit se k věci a ke všem prováděným důkazům a v přítomnosti účastníka řízení. Požadavek ústnosti je tedy v českém právním řádu ústavní zásadou, neboť je u nás ústní řízení tradičně chápáno jako součást demokratického soudního procesu, ve spojení s jeho veřejností.[108]

Domnívám se, že soudní proces je důležitým prvkem právního vědomí a veřejného mínění, aby mohlo být toto vědomí utvářeno, je třeba, aby soudní proces probíhal veřejně. Veřejné řízení dopomáhá k právnímu vědomí spravedlnosti. Prvek veřejnosti je nezbytnou

[106] Buryška vs. ČR [Rozsudek ESLP, 6. 5. 2008, č. 33137/04]
[107] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 687
[108] WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní.* 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2011, str. 70

pojistkou kontroly soudní moci, která je jako jediná nezávislá a odpovídá současně na otázku, kterou jsem zmínila na počátku v souvislosti s nezávislostí moci soudní, kdo hlídá hlídače? Je to právě princip veřejného řízení, který není pouhou technikálií, jak by se mohlo zdát. Laická i odborná veřejnost má díky uplatňování této zásady prostor pro kontrolu soudní moci. Třebaže veřejnost řízení není zachována v případě, kdy rozhodují jiné orgány veřejné moci, jiné než soudy, tzn., orgány exekutivy ve správním řízení, nemění to nic na zachování jejich spravedlivého postupu, neboť rozhodnutí těchto orgánů jsou přezkoumatelná soudně, kde je princip veřejnosti uplatňován. Závěrem mohu shrnout, že v českém právním řádu je princip veřejnosti řízení garantován de iure i de facto.

2.5 Požadavek hospodárnosti

V duchu zásady opožděná spravedlnost je spravedlnost upíraná, je zakotven požadavek hospodárnosti neboli právo na projednání věci v přiměřené lhůtě jednak explicitně v čl. 6 EÚLP: *„Každý má právo, aby jeho věc byla projednána v přiměřené lhůtě“* a dále v čl. 38 odst. 2 LZPS: *„Každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů“ (...).* Co je to průtah a jak je takový průtah dlouhý a zbytečný LZPS nestanoví. Odpovědi na tyto otázky nalezneme v judikatuře. Zbytečným průtahům lze rozumět ve smyslu porušení ústavních zásad spravedlivého procesu (tj. „stanoveného postupu“), pokud vzniknou špatnou či nevhodnou organizací práce, za niž nese odpovědnost funkcionář soudu.[109] Zbytečný průtah nelze tedy časově vymezit, neboť je dán složitostí případu a dále faktem, že soud nejedná, ačkoliv by mohl. Vždy je nutno posoudit konkrétní případ. Z judikatury ÚS vyplývá, že již v několika případech ÚS konstatoval průtahy a nařídil soudu, aby ve věci jednal a v jiných případech poukázal na nevyčerpání procesních prostředků k ochraně práva v podobě stížnosti na průtahy řízení.[110] V jiném nálezu Ústavní soud konstatoval, že nevyžaduje vyčerpání tzv. hierarchické stížnosti, tj. stížnosti předsedovi soudu na průtahy řízení před podáním ústavní stížnosti, neboť takovou stížnost nepovažuje za efektivní prostředek nápravy průtahů v řízení: *„Pokud by podání procesního prostředku bylo zjevně neefektivní, nelze na jeho podání trvat.“*[111] (Ústavní soud konstatoval tyto závěry s ohledem na rozhodnutí ESLP, *Hartman vs. ČR* - viz dále). Shodný postoj zaujímá i ESLP a

[109] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 218/97 ze dne 22. 6. 1998
[110] KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1370
[111] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 600/03 ze dne 16. 1. 2004

konstatuje, že v ČR neexistuje účinný právní prostředek nápravy umožňující konkrétní osobě stěžovat si na nepřiměřenou délku řízení.[112] Ústavní soud proto netrvá na vyčerpání procesního prostředku stížnosti na průtahy řízení dle ZSS a nepovažuje je za poslední procesní prostředek, který musí být vyčerpán, aby bylo možno ústavní stížnost podat.

Požadavky na rychlost řízení stanoví i ustanovení § 100 a § 6 o. s. ř.: *„V řízení postupuje soud předvídatelně a v součinnosti s účastníky řízení tak, aby ochrana práv byla rychlá a účinná …“* A dále požadavky na rozhodnutí bez zbytečných průtahů požaduje i ustanovení § 5 odst. 2 ZSS. Zmínění zákon ukládá soudci povinnost rozhodovat v přiměřených lhůtách bez průtahů v ustanovení § 79 odst. 1.

Stát respektující spravedlivost řízení spočívající v zachování principu hospodárnosti je povinen zavést mechanismus, který umožňuje se průtahům v řízení bránit. V českém právním řádu existují tři instituty, které umožňují proti průtahům v řízení na straně soudu brojit. Jedná se o stížnost na průtahy v řízení, návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu a posledním prostředkem ultima ratio na vnitrostátní úrovni je ústavní stížnost. Zákonná ustanovení, podle kterých je možné podat stížnost na průtahy v řízení, nalezneme v ustanovení § 164 a násl. ZSS. Stížnost je možno podat kdykoliv v průběhu soudního řízení, pokud se stěžovatel domnívá, že v řízení dochází k průtahům. Stížnost směřuje k příslušnému orgánu správy soudu, kterým je ve většině případů předseda soudu. Zákon stanoví, že podaná stížnost nesmí být stěžovateli na újmu, v praxi se však nelze zcela vyvarovat toho, aby podání stížnosti negativně neovlivnilo soudce v jeho rozhodování. Nástroje, jak proti tomu brojit nejsou, lze se pouze spolehnout na profesní a morální kvality soudce. Nástroje ex post samozřejmě existují, a to v rámci přezkoumatelnosti rozhodnutí v rámci vnitřní struktury soudní moci, instančním postupem.

O stížnosti rozhoduje předseda soudu, který v rámci povinnosti prošetřit skutečnosti uvedené stěžovatelem, může stěžovatele i osoby, proti nimž stížnost směřuje, vyslechnout. Stěžovatel musí být o závěrech vyřízení stížnosti vyrozuměn. Jsou-li zjištěny průtahy, musí být přijaty nápravná opatření.

Druhým institutem brojícím proti průtahům je návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu, jehož právní úpravu nalezneme v ustanovení § 174a ZSS. Účastník může tímto institutem podat soudu návrh, aby určil lhůtu pro provedení konkrétního procesního úkonu, u kterého podle jeho názoru dochází k průtahům řízení. Typicky se může jednat o případy vydání platebního rozkazu, předvolání svědka, ustanovení znalce atd. Návrh je podáván u

[112] Hartman vs. ČR [Rozsudek ESLP, 10. 7. 2003, č. 53341/99]

stejného soudu, u něhož jsou průtahy namítány. Soud buďto uzná pochybení a provede ve lhůtě třiceti dnů všechny navrhované procesní úkony. Nebo návrh postoupí nadřízenému soudu, který musí ve lhůtě dvaceti dnů rozhodnout o oprávněnosti či neoprávněnosti návrhu. Konstatuje-li průtahy, stanoví nižšímu soudu lhůtu k provedení požadovaného procesního úkonu, která je pro něj závazná.

Nevýhodou stížnosti na průtahy v řízení a návrhu na určení lhůty k provedení procesního úkonu je paradoxně prodloužení řízení, protože samotné projednání těchto prostředků zabere určitý čas. Na druhou stranu nevyužití návrhu na určení lhůty vede k odmítnutí ústavní stížnosti na průtahy v řízení a zároveň tím i odmítnutí stížnosti k ESLP, proto je využití tohoto prostředku nápravy nezbytné.

Posledním institutem je podání ústavní stížnosti na průtahy v řízení. Pokud Ústavní soud shledá průtahy v řízení a rozhodne tedy o důvodnosti ústavní stížnosti, nařídí soudu nálezem povinnost jednat neprodleně. Nestanoví však nijakou konkrétní lhůtu, proto reálné donucení a sankce za porušení v tomto případě nejsou žádné. Podání ústavní stížnosti je však nezbytné pro případ, že by se účastník řízení chtěl obrátit také na ESLP se stížností pro porušení práva na spravedlivý proces z důvodu průtahů řízení. Jako podmínku přijatelnosti stížnosti, Úmluva ukládá vyčerpání všech vnitrostátních prostředků, která je podáním ústavní stížnosti naplněna. ESLP konstatoval v rozhodnutí *Hartman vs. ČR*,[113] že v České republice neexistuje opravdový právní prostředek nápravy, umožňující stěžovateli stěžovat si na nepřiměřenou délku řízení z několika důvodů. Soud nepovažuje hierarchickou stížnost na průtahy v řízení za účinný prostředek nápravy, protože účastníku řízení nepřiznává subjektivní právo na to, aby na státu vymohl výkon jeho kontrolní pravomoci. Dalším problémem je, že pokud ÚS průtahy v řízení na straně soudu konstatuje, není českým právním řádem stanovena žádná sankce, pokud soud i přes závaznou povinnost uloženou ÚS, nebude jednat neprodleně. ESLP také kritizuje český právní řád z toho důvodu, že Ústavní soud není příslušný k přijetí konkrétních opatření s cílem urychlit řízení a nemůže ani stěžovateli přiznat odškodnění za již způsobené průtahy. Z těchto důvodů považuje ESLP institut stížnosti na průtahy v řízení za právní prostředek v podstatě iluzorní. Po vydaném rozhodnutí ve věci *Hartman* ÚS nevyžadoval jako podmínku přípustnosti uplatněnou stížnost na průtahy v řízení. Novelou zákona o soudech a soudcích byla do českého právního řádu přijat nový institut, návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu, jehož vyčerpání se stalo podmínkou přípustnosti ústavní stížnosti. Dalším institutem, který byl do právního řádu v roce 2006 vtělen novelou zákona č. 82/1998 Sb., o

[113] Hartman vs. ČR [Rozsudek ESLP, 10. 7. 2003, č. 53341/99]

odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, je poskytnuté zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu způsobenou neodůvodněnými průtahy v řízení, které jsou nesprávným úředním postupem. Do té doby ÚS pouze konstatoval neodůvodněné průtahy, čímž poskytoval "ochranu" právu na rozhodnutí v přiměřené lhůtě.

Soudní orgány by měly rozhodovat tak, aby účastníci řízení nebyli nuceni soudní řízení popohánět, protože pouze rychlé rozhodnutí může poskytnout efektivní a účinnou ochranu ohroženým nebo porušeným právům. Trvá-li určité řízení několik let, je obvyklé, že se mění i okolnosti celé kauzy a účastníci jsou poškozováni jednak stavem právní nejistoty a jednak neposkytnutím včasné ochrany. Jsou-li průtahy v řízení způsobeny vinou soudu a tím i státu, dochází tím k porušení práva na spravedlivý proces.

Konstatování průtahů v řízení však nelze nijak zobecnit, vždy je nutno posuzovat konkrétní případ a zabývat se všemi skutečnostmi, které by mohly délku řízení případně ospravedlnit. Důvody zdlouhavosti řízení mohou být jak na straně soudu, tak na straně účastníků. Na straně soudu mohou nastat nejen z důvodu liknavého přístupu soudu, ale obvykle také z důvodu složitosti případu. Judikatura ESLP rozeznává tři stupně hodnocení složitosti případu: věc nebyla zvláště složitá, věc vykazovala jistou míru složitosti a věc byla velmi složitá. Složitost případu se může projevit v ohledu skutkovém, právním nebo procesním. Skutková složitost může spočívat v potřebě nechat vypracovat znalecké posudky, v potřebě shromáždit historické dokumenty, v nutnosti přehodnocovat měnící se skutečnosti nebo v případech složitých majetkových řízení z důvodu množství majetku, v případech restitucí, aj. Procesní složitost může spočívat například v nedostatečném vymezení předmětu řízení ze strany žalobce: *„Při uplatnění svého restitučního nároku stěžovatelka podrobně nespecifikovala nemovitosti, jejichž vydání se domáhala. Z toho důvodu musel katastrální úřad zpracovat podrobnou identifikaci parcel a snímků pozemkových map.“* [114] Právní složitost může spočívat také v protichůdných závěrech různých orgánů, na kterých rozhodnutí závisí nebo v protichůdných závěrech soudů, kdy soudy vyššího stupně ruší rozsudky soudů nižšího stupně. Takové průtahy však nejsou podle ESLP omluvitelné, protože vrácení věci k novému projednání je obvykle nařízeno z důvodu chyb, kterých se podřízené soudy dopustily, a opakování takových situací v rámci jednoho řízení vykazuje vážný nedostatek

[114] Vojáčková vs. ČR [Rozsudek ESLP, 4. 4. 2006, č. 15741/02]

soudního systému.[115] V jiném případě dal ESLP za pravdu stěžovatelce, která namítala průtahy v řízení, a vytkl soudu nedostatek nezbytné péče, neboť rozsudky soudu prvního stupně byly rušeny pro vady a nedostatky ve shromažďování důkazů.[116] Omluvitelné jsou podle soudu ty právní složitosti, které spočívají například v řešení výkladových obtíží z důvodu přijetí nového zákona.
Při posuzování legitimity délky soudního řízení také ESLP přihlíží k počtu soudních instancí, které ve věci rozhodovaly. Projde-li věc tedy soudem prvního i druhého stupně a dále se jí zabývá Nejvyšší a Ústavní soud, je zřejmé, že řízení bude delší než u řízení, které probíhá pouze u soudu prvního stupně, a proto je tuto skutečnost nutno zohlednit.

Podle judikatury Ústavního soudu pro posuzování zbytečných průtahů v řízení a nepřiměřené délky řízení není důležité, zda jsou případné průtahy způsobovány subjektivním faktorem stojícím na straně soudu, tedy především nečinností rozhodujícího soudce či objektivním faktorem spočívajícím v množství napadlých věcí, v právní úpravě organizace soudnictví, či nedostatečném administrativním a technickém zázemí obecných soudů. Podle přesvědčení ÚS je to státní moc jako celek, bez ohledu na její dělení do jednotlivých složek, která má jednotlivci garantovat ochranu jeho práv, přičemž nezbytným atributem takovéto ochrany je také její včasnost.[117] Pro účely posuzování průtahů v řízení je klíčovým faktorem tedy skutečnost, že průtahy spočívají na straně soudu a tedy státu.

Je samozřejmé, že nedostatky na straně účastníků řízení nemohou být přičítány soudu. K tomu ESLP konstatuje, že pouze průtahy, které lze přičíst státu, mohou být předmětem rozhodování o překročení přiměřené lhůty.[118] Účastníci mohou způsobovat průtahy zejména, pokud opakovaně mění nebo doplňují žalobní návrh, což jim dispoziční zásada umožňuje. Na druhou stranu prvky koncentrace v našem řízení nedovolují účastníkům příliš liknavý přístup. Donucují účastníky, aby svá skutková tvrzení a důkazní návrhy činili včas. Podle zákonné koncentrace je třeba, aby rozhodující skutečnosti a důkazy byly vyjeveny před soudem prvního stupně do určité doby, v odvolacím řízení již nemohou být s určitými výjimkami úspěšně uplatněny. Skutky jsou tak zakonzervovány v podobě, v jaké byly prokázány do doby koncentrace.

[115] Yurtayev vs. Ukrajina [Rozsudek ESLP, 31. 1. 2006, č. 11336/02]
[116] Kubizňáková vs. ČR [Rozsudek ESLP, 21. 6. 2005, č. 28661/03]
[117] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 600/03 ze dne 16. 1. 2004
[118] Koktavá vs. ČR [Rozsudek ESLP, 2. 12. 2003, č. 45107/98]

Další průtahy mohou být způsobeny vinou účastníka z důvodu nedostatečné spolupráce se soudy, zejména nedostavením se k jednání, neposkytnutím spolupráce při dokazování, opakovaným žádáním o odročení, nevyzvedáváním soudních obsílek, opožděným zaplacením soudního poplatku, aj.

Jak vyplývá ze statistik, porušení práva na projednání věci v přiměřené lhůtě je nejfrekventovanější námitkou, se kterou se ESLP musí vypořádávat. Nejvíce stížností na porušení tohoto práva zaznamenal ESLP v roce 2000, kdy otázku délky řízení posuzoval ve třech čtvrtinách z celkového objemu rozsudků.

ESLP konstatoval, že výjimečně může být přehnané oddalování rozhodnutí soudu považováno za zásah do práva na přístup k soudu a tak i vlastně odepřením spravedlnosti.[119]

Ve svém konečném důsledku se princip hospodárnosti projevuje ve výši nákladů řízení. Je-li soudní spor vyřešen rychle a přitom efektivně, jsou náklady řízení logicky nižší.

Co se týče dodržování práva na spravedlivý proces v ČR, z hlediska rozhodování bez zbytečných průtahů, zdá se býti tématem problematickým. Tomuto závěru svědčí i vyrozumění veřejného ochránce práv vládě ČR k nenaplňování práva na spravedlivý proces soudy.[120]

Do působnosti veřejného ochránce práv dle ustanovení § 1 odst. 7 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, náleží také orgány státní správy soudů. Jak vyplývá z vyrozumění veřejného ochránce práv adresované vládě, ve vysokém počtu se neustále objevují podněty, ve kterých stěžovatelé vyjadřují nespokojenost s vyřízením stížnosti na průtahy v soudním řízení. Stížnostní mechanismus je upraven v ustanovení § 164 a násl. ZSS. Veřejný ochránce práv konstatuje, že od počátku fungování instituce veřejného ochránce práv, se téměř v každém případě potvrzuje oprávněnost stížností na průtahy v řízení způsobené objektivními okolnostmi na straně soudu a průtahy v soudním řízení a porušování práv účastníků řízení na rozhodnutí v přiměřené lhůtě lze tak označit za masově rozšířený a trvalý jev. V drtivé většině případů, kdy jsou průtahy v soudním řízení shledány, nejde o subjektivní zavinění soudce, ale o objektivní okolnosti, které znemožňují vydání rozhodnutí v přiměřené lhůtě. Předsedové

[119] Vassilios Athanasion vs. Řecko [Rozsudek ESLP, 21. 12. 2010, č. 50973/08]
[120] Vyrozumění ze dne 1. 6. 2012, k dispozici na:
http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Zvlastni_opravneni/Vlada/SZD_9-12_vyrozumeni-vlade.pdf

soudů oprávněně zdůvodňují průtahy v soudním řízení nárůstem kauz, které jsou mnohdy umocněny vysokým počtem nedodělků z předchozích let a nedostatečným personálním a technickým vybavením soudů, zejména se jedná o dlouhodobé poddimenzování administrativních sil.

Veřejný ochránce v tomto sdělení apeluje na vládu, aby z těchto důvodů podpořila návrh Ministerstva spravedlnosti na zvýšení počtu zaměstnanců a jejich platů v resortu justice, neboť za průtahy v soudních řízeních stojí objektivní příčiny na straně soudů, jejichž odstranění je limitováno finančními prostředky. Ochránce uvádí, že: *„Dlouhodobé selhávání soudní moci z důvodů přičitatelných státu (nedostatečného materiálního a personálního zabezpečení soudů) může vést ke ztrátě důvěry občanů v demokratický právní stát a v právo samotné.“* Z těchto důvodů považuje za nutnost justici sanovat masivně personálně a materiálně.

Na tento neutěšený stav bylo reagováno o rok později a právo na spravedlivý proces v oblasti dodržování principu hospodárnosti bylo posíleno finančními prostředky z Evropské unie. Vybrané soudy byly podpořeny navýšením kapacit, tak aby průtahům v řízení nadále nedocházelo. Tato iniciativa je však jen krátkodobá, řeší situaci pouze na dva roky. Pro systematické řešení průtahů v soudním řízení je nutno najít trvalé finanční zdroje či jiné postupy.[121]

Český právní řád však nemůže brojit proti průtahům řízení tím, že soudcům stanoví procesní lhůty. Délku řízení nelze vymezit numericky, musí být zkoumána s ohledem na výčet různých okolností a charakter případu. Ustanovení § 79 odst. 1 ZSS ukládá soudcům proto velmi obecně povinnost rozhodovat v přiměřených lhůtách a bez průtahů.

Dojde-li však k průtahům v řízení, LZPS v čl. 36 stanoví právo každého na náhradu škody způsobené mj. nesprávným úředním postupem. Podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, je porušení povinnosti vydat rozhodnutí v přiměřené lhůtě dle § 13 citovaného zákona považováno za nesprávný úřední postup a zákon v takovém případě přiznává právo přiměřeného zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu.[122]

[121] Vláda ČR: Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2013. K dispozici na: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Tx.pdf

[122] NS ve svém stanovisku Cpjn 206/2010 stanovil částku přiměřeného zadostiučinění, která představuje 15 000 - 20 000 Kč za jeden rok řízení, nad rámec přiměřené délky.

Závěrem této subkapitoly mohu shrnout, že přestože český právní řád garantuje právo každého, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů v řízení, právo na spravedlivý proces bylo donedávna v tomto ohledu porušováno z nedostatečných materiálních důvodů na straně soudu. Ústavně garantovaná zásada hospodárnosti nebyla dodržována. Soudní řízení se mnohdy vlekla nepřiměřeně dlouhou dobu, což účastníku řízení působí materiální újmu, protože ochrana jeho právům není poskytnuta včas a také imateriální újmu, protože je po celou dobu vystavován nejistotě. Přestože zde existují právní prostředky brojící proti nečinnosti soudu během řízení, zejm. institut návrhu na určení lhůty na provedení procesního úkonu, o jejich efektivitě lze pochybovat. Tento institut je však nezbytný pro podání ústavní stížnosti. Kladně lze hodnotit možnost domoci se odškodnění za nemajetkovou újmu v případě, že soudní ochrana nebyla poskytnuta v přiměřené době.

V současné době je však třeba říci, že ČR je v oblasti rychlosti a hospodárnosti řešení sporů jednou z nejvíce výkonných zemí, jak vyplývá z hodnocení Evropské komise. Česká republika zaujímá přední příčky v rychlosti řešení občanskoprávních a obchodních sporů. Evropská komise vycházela z údajů Výboru pro efektivitu justice Rady Evropy (CEPEJ).[123] Závěrem tedy mohu shrnout, že průtahy v řízení se v soudní praxi nevyskytují, Česká republika je ze všech států Evropské Unie na druhém místě příčky, průměrná doba vyřízení těchto sporů trvá v průměru přes sto dní.

2.6 Požadavek rovnosti

Ústavním principem je i zásada rovnosti, která musí prostupovat celým řízením. V civilním procesu je princip rovnosti definován tak, že účastníci řízení musí stát před soudem v rovném (rovnoprávném) postavení, aniž by jedna nebo druhá strana byla procesně jakkoli zvýhodněna.[124] Je vyjádřena v Ústavě v čl. 96 odst. 1: *„Všichni účastníci řízení mají před soudem rovná práva.“* A dále v LZPS v čl. 37: *„Každý má právo na právní pomoc*

[123] European Commission for the Efficiency of Justice. Přehled se zaměřuje na obchodní, občanskoprávní a správní věci. Hodnotí se mj. efektivita soudnictví, tj. délka řízení a míra vyřešení případů. K dispozici na: http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/cepj_study_scoreboard_2014_en.pdf str. 398

[124] WINTEROVÁ, Alena a kol. *Civilní právo procesní.* 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2011, str. 66

v řízení před soudy,(...), a to od počátku řízení." (čl. 37 odst. 2); „Všichni účastníci jsou si v řízení rovni." (čl. 37 odst. 3); „Kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočníka." (čl. 37 odst. 4).

V čl. 6 EÚLP výslovně právo na rovné postavení zakotveno není, implicitně jej však můžeme dovodit, je-li požadavkem Úmluvy spravedlivé projednání věci.

Vyjádření principu rovnosti dále vyplývá z ustanovení § 4 ZSS: *„Před soudem jsou si všichni rovni."*

Rovnost účastníků řízení reflektuje také ustanovení § 18 o. s. ř.

Rovnost patří mezi nejvýznamnější hodnoty v právu a je jedním z klíčových aspektů právního státu. Podle judikatury Ústavního soudu je zásada rovnosti stran stěžejní zásadou spravedlivého procesu a soudy mají proto povinnost zajistit účastníkům řízení rovnoprávné možnosti pomocí určitých procesních zásad. Zásadě rovnosti v čl. 96 odst. 1 Ústavy je třeba rozumět tak, že „právní rozlišování v přístupu k určitým právům nesmí být projevem libovůle, neplyne z ní však závěr, že by muselo být přiznáno každé právo.[125] Zásada představuje možnost účastníků řízení navrhovat zákonnými procesními postupy důkazy. Je pouze na účastnících, zda tohoto svého ústavního práva využijí, neznamená to však, že soud je povinen provést všechny navržené důkazy.[126]

Právo na právní pomoc garantované LZPS je výrazem principu rovnosti. Zakotvení práva na právní pomoc má zejména ten význam, aby právo na přístup k soudu bylo dále efektivně a účinně realizováno. Právní pomocí je míněna kvalifikovaná právní služba, spočívající zejména v právním zastupování před soudy či jinými orgány veřejné moci. Právními službami se dále rozumí udělování právních porad, sepisování listin a zpracovávání právních rozborů.[127] Právní pomoc poskytují především advokáti a dále v souvislosti s jejich činností také notáři, soudní exekutoři, patentoví zástupci a daňoví poradci. V některých případech zákon podmiňuje možnost obrátit se na soud pouze prostřednictvím obligatorního zastoupení advokátem, tak tomu je v civilním procesu v českém právním řádu u dovolání. Patrně je tomu tak proto, že v případě dovolání se přezkum věci posuzuje pouze po stránce právní, a z důvodu právní složitosti by neprofesionální podání bylo nežádoucí.

---

[125] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 15/02 ze dne 28. 5. 2002
[126] KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 762
[127] KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1347

Právní pomoc poskytuje také stát, a to v podobě poučovací povinnosti soudu o procesních právech účastníků. K otázce poučovací povinnosti soudu v souvislosti s principem rovnosti se vyjádřil také ÚS, když shledal porušení práva na spravedlivý proces v případě, kdy stěžovatelka označila v žalobě jako povinnou osobu úřady, a nikoliv obec, a protože se jedná o formální požadavek, který je možno odstranit, měl soud stěžovatelku v tom smyslu poučit. Protože tak neučinil, porušil její právo na spravedlivý proces.[128] Dle ÚS je cílem poučovací povinnosti zakotvené v § 5 o. s. ř.: *„Poskytnout ze strany soudu informaci o tom, jaká má v procesu práva a povinnosti, aby jím provedené procesní úkony mohly vyvolat zamýšlené účinky a aby mohl splnit své procesní povinnosti. Do poučovací povinnosti tedy nepatří návod, co by účastník řízení měl nebo mohl v daném případě dělat, ale jen pomoc k tomu, aby mohl zákonem stanoveným způsobem dát najevo, co hodlá v řízení učinit.“*[129]
Obecná poučovací povinnost soudu podle ustanovení v § 5 o. s. ř., může být dále konkretizována. Bude se jednat o poučení o možnosti podat opravný prostředek nebo o důsledcích křivé výpovědi svědka atp. Nebyl-li by účastník řízení poučen o možnosti opravných prostředků, znamenalo by to dle mého názoru odepření práva na přístup k soudu. Uvážím-li, že právo na opravný prostředek je zákonem stanoveno, platí i pro toho, kdo nebyl o možnosti jej podat poučen, čili bychom mohli spíše hovořit o ztížení přístupu k soudu a ne přímo o odepření. K této problematice zaujal postoj ÚS a konstatoval, že: *„Princip legitimní důvěry v akty soudní moci vyžaduje, aby v případech zjevně přípustného opravného prostředku nemohl být účastník řízení poškozen na svých právech uvedením v omyl. (...) Prastará právní zásada ignorantia iuris non excusat musí v moderním státě se složitým právním řádem v takových případech ustoupit principu legitimní důvěry v přesné a jasné znění aktů orgánů soudní moci, neboť v právním státě platí zásada, že soud zná právo. Postup obecných soudů, který nezohledňuje výše uvedené závěry a v důsledku toho odepře účastníkovi řízení právo na přístup k soudu, je rozporný s principy spravedlivého procesu ve smyslu čl. 36 Listiny základních práv a svobod.“*[130]

Existuje-li obecná poučovací povinnost, existuje také zvláštní poučovací povinnost soudu, jež je uložena zákonem v souvislosti s jednotlivými procesními instituty. Zvláštní poučovací povinnost je stanovena v § 118a a § 119a o. s. ř., a souvisí s prvky koncentrace, není-li řádně provedena ze strany soudu, účastník řízení má právo na uplatnění novot v odvolacím řízení.

[128] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 151/96 ze dne 8. 9. 1998
[129] Nález Ústavního soudu sp. zn I. ÚS 63/96 ze dne 25. 6. 1997
[130] Nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2163/11 ze dne 30. 5. 2013

Domnívám se, že poučovací povinnost v § 118a a § 119a o. s. ř., úzce souvisí s kontradiktorním řízením, pro účastníka řízení z poučení vyplyne určitá úvaha soudu, která je signifikátorem pro jeho uplatnění principu kontradiktornosti. Úzce také souvisí s požadavkem předvídatelnosti konání soudu.
Zákon rozeznává také hmotněprávní poučovací povinnost v § 99 odst. 1 o. s. ř., kdy je soudce povinen poučit účastníky o obsahu judikatury i mimojudikatorních výkladových stanovisek, a která se vymyká dosavadní koncepci obecné poučovací povinnosti soudu stanovené v § 5 o.s.ř. Dle této hmotněprávní povinnosti předseda soudu při pokusu o smír probere věc s účastníky, upozorní je na právní úpravu a stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek a doporučí účastníkům možnosti smírného vyřešení sporu.
Můžeme shrnout, že právo na poučení musí mít své určité hranice, neboť tam, kde končí právo jedné strany, začíná právo strany druhé, rozhodující orgán nesmí aplikací poučovací povinnosti narušit rovnost účastníků řízení.

Právo na právní pomoc v sobě zahrnuje i právo na bezplatné právní zastoupení, protože soudní ochrana musí být k dispozici každému, i tomu, kdo si právní pomoc nemůže dovolit. Nezajištění bezplatné právní pomoci nemajetným ze strany státu by znamenalo porušení práva na právní pomoc a tím právo na rovné postavení účastníků a zároveň právo na přístup k soudu.[131]

Garantem zajištění rovného postavení všech účastníků bez jakéhokoli zvýhodnění jedné či druhé strany, je stát. Smysl zásady rovnosti účastníků v řízení spočívá v možnosti stran používat stejné „zbraně“, které se projevují především v oblasti dokazování. Podle ESLP, který terminologii „rovnost zbraní“ (equality of arms) používá pro vyjádření rovnosti stran, představují „rovné zbraně“ možnost hájit v řízení své zájmy, přičemž žádná z nich nesmí mít podstatnou výhodu vůči protistraně.[132] Cílem této zásady je dosažení spravedlivé rovnováhy mezi stranami sporu.[133] Účastníci řízení musejí mít „rovné zbraně“ k tomu, aby mohli obhajovat svá tvrzení a tzv. unést důkazní břemeno, chtějí-li ve věci uspět, jde-li o řízení sporné. Protože, je nemožné setřít rozdíl mezi stranami, který zde reálně existuje a ovlivňuje tak i možnosti účastníků, je možné toto nerovné postavení vyrovnat určitými procesními prostředky, a tím pozitivně diskriminovat slabší stranu. K této problematice se vyjadřuje i

[131] KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1348
[132] Delcourt vs. Belgie [Rozsudek ESLP, 17. 1. 1970, č. 2689/65]
[133] Dombo Beheer vs. Nizozemsko [Rozsudek ESLP, 27. 10. 1973, č. 14448/88]

Ústavní soud v oblasti důkazních břemen: *„Soud nemůže některou z procesních stran zatížit důkazním břemenem bez dalšího a jednostranným způsobem, ale pouze v kontextu všech relevantních okolností případu. Platí tak, že v právu na spravedlivý proces obsažená zásada rovnosti zbraní v civilním řízení obecně zahrnuje též rovnost břemen, která jsou na účastníky řízení kladena a která nesmějí být nepřiměřená. V opačném případě nelze řízení jako celek považovat za spravedlivé.“*[134] V civilním řízení nese každý účastník řízení důkazní břemeno ve vztahu ke skutečnostem, které tvrdí. Avšak ustanovení § 133a a §133b o. s. ř., s tím plně nekonvenují. Tvrdí-li totiž žalující strana určitou skutečnost, pro kterou je v zákoně stanovena domněnka, jež připouští důkaz opaku, považuje soud tuto skutečnost za prokázanou, pokud žalovaná strana neprokáže opak, ať již strana, v jejíž prospěch domněnka svědčí, unesla důkazní břemeno nebo nastal stav non liquet. K tomu se vyjadřuje i Ústavní soud: (ustanovení § 133a o. s. ř.,) „se od obecných standardů dokazování zjevně liší tím, že do určité míry zvýhodňuje stranu žalující na úkor strany žalované, která se před obecnými soudy ničeho nedomáhá, přesto však má dokazovat něco, co netvrdila. Z toho ryze formálního pohledu lze tvrdit, že strana žalovaná je v řízení ve srovnání se stranou žalující do určité míry znevýhodněna.[135]

Rovné postavení účastníků řízení je garantováno jak fyzickým, tak právnickým osobám. Privilegované postavení nesmí mít a nemá ani stát, je-li v pozici účastníka řízení. ESLP konstatoval porušení zásady rovnosti stran v případě, kdy podle řeckého soudu lhůty v případě státu neběží v době soudních prázdnin.[136] Dalším porušením zásady rovnosti stran byl případ, kdy ruský soud ustanovil jako znalce zaměstnance protistrany, což byla nemocnice.[137] Další porušení evropský soud shledal v případě, kdy stěžovatel byl soudem poučen o tom, že na ústním jednání nemusí být zastoupen advokátem, nebyl však upozorněn na to, že v takovém případě nebude mít možnost na jednání vystoupit a ani vyslechnout svědky. Protistrana přitom zastoupena byla, což stěžovatele znevýhodnilo.[138]

Protože faktická rovnost neexistuje, je tato nerovnost v zájmu spravedlivého procesu a pro jeho potřeby vyrovnávána právě instituty, jakými jsou právní pomoc, bezplatná právní pomoc pro nemajetného nebo právo na tlumočníka. Právo na tlumočníka se netýká pouze

[134] Nález Ústavního soudu, sp. zn. Pl. ÚS 37/04 ze dne 26. 4. 2006
[135] Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 37/04 ze dne 26. 4. 2006
[136] Platakou vs. Řecko [Rozsudek ESLP, 11. 1. 2001, č. 38460/97]
[137] Shulepova vs. Rusko [Rozsudek ESLP, 11. 12. 2008, č. 34449/03]
[138] Cruz de Carvalho vs. Portugalsko [Rozsudek ESLP, 10. 7. 2007, č. 18223/04]

osob, které neovládají český jazyk, ale dotýká se i osob hluchoněmých a hluchoslepých. Zajištěním tohoto práva se vyrovnává postavení znevýhodněného účastníka s ostatními účastníky řízení. Zajištěním tlumočníka pro osobu znevýhodněnou jazykově nebo postižením se realizuje spravedlivý proces, který by bez jeho přítomnosti znamenal porušení tohoto základního lidského práva. Podle ustanovení § 18 o. s. ř., mají účastníci v řízení rovné postavení a právo jednat ve své mateřštině. A pokud je jejich mateřštinou jiný než český jazyk, je jim ustanoven tlumočník soudem. Právo jednat v mateřštině je tak přiznáno pouze účastníkům řízení a nikoliv dalším osobám. Tento fakt odráží problematika hrazení tlumočného. Stát plně hradí náklady spojené s tlumočným k zajištění práva účastníka na jednání v jeho rodném jazyce, nehradí však již náklady, které jsou spojeny s tlumočením výpovědi svědka nebo znalce. V zájmu spravedlivého procesu je nezbytné, aby také tlumočník v řízení nebyl podjatý a vystupoval nezaujatě.

Zamyslím-li se nad akademickou otázkou, mezi kým má být těmito vyrovnávacími instituty nastolena rovnost, připadají v úvahu dva závěry. S ohledem na zásadu iura novit curia by institut právní pomoci mohl zrovnoprávnit postavení účastníka řízení se soudem, tento závěr však neobstojí, vezmu-li v potaz, že soud má de facto nadřazené postavení nad účastníkem, neboť autoritativně rozhoduje o jeho právech a povinnostech. Má-li institut právní pomoci nastolit rovnováhu mezi stranami sporu, pak se také nedoberu výsledku, neboť pokud zákon neukládá obligatorní zastoupení advokátem, je na vůli stran, zda se zastoupit nechají či nikoliv, a proto se běžně vyskytují případy, kdy jedna strana sporu je právně zastoupená a druhá nikoliv. Tyto úvahy dopadají pouze na institut právní pomoci, je zřejmé, že bezplatná právní pomoc vyrovnává postavení účastníka nemajetného s majetným v oblasti práva na právní pomoc a právo na tlumočníka vyrovnává postavení účastníka hendikepovaného nebo neovládajícího řeč s nehendikepovaným a ne-cizincem, alespoň, co se sporných řízení týče.

Domnívám se, že tyto instituty patrně nemají zrovnoprávňovat pouze účastníky řízení mezi sebou, ale mají zajistit rovné postavení každého běžného člověka s jiným běžným člověkem bez ohledu na stranu sporu. Právo na procesní rovnost by měli mít všichni lidé předstupující před soud i v řízení nesporném zahajovaném z moci úřední, proto by měla existovat garance rovného postavení všech těch, o kterých soud autoritativně rozhoduje. Bude proto lhostejno, zda se bude jednat o řízení sporné či nesporné. Soud bude vždy v pozici arbiterské, bude oním nezávislým třetím, který závazně ukládá práva a povinnosti, a proto jeho postavení bude ostatním stranám procesu nadřazeno. Toto pojetí principu rovnosti by odpovídalo také nespornému řízení zahajovanému ex officio, ve kterém musí být ústavní požadavek rovnosti

také aplikován, neboť v nesporném řízení zahajovaném z moci úřední nesmí veřejná moc, která je faktickou protistranou, získávat výhodu tím, že má monopol na vynucení své vůle.

Se zásadou rovnosti je spojována také zásada kontradiktornosti[139], která také přispívá ke spravedlnosti procesu. Skrze uplatňování kontradiktorního řízení se realizuje princip rovnosti. ESLP považuje zásadu kontradiktornosti za nejzákladnější z hlediska práva na spravedlivý proces, protože bez ní vůbec o soudním procesu nelze hovořit. [140] Kontradiktornost znamená, že oběma stranám řízení musí být dána možnost seznámit se se stanovisky a důkazy předloženými soudu s cílem ovlivnit jeho rozhodnutí – protistranou nebo na řízení nezúčastněným subjektem, jehož vyjádření si soud vyžádal, např. znalcem a vyjádřit se k nim.[141] Zásada kontradiktornosti tak podporuje možnost účastníků aktivně hájit svou věc a polemizovat tak s předloženými důkazy a stanovisky. Souvisí s tradiční právní zásadou audiatur et altera pars.

Možnost seznámit se s důkazy a stanovisky a možnost vyjádřit se k nim považuji za stěžejní komponent rovnosti, jen tak je možné realizovat výkon svých práv a účinně je hájit.

V občanském soudním řádu je princip kontradiktornosti zakotven na ústavní úrovni v čl. 38 LZPS jako oprávnění každého vyjádřit se ke všem prováděným důkazům a dále v ustanovení § 123 o. s. ř., jako oprávnění účastníka řízení vyjádřit se k návrhům na důkazy a ke všem důkazům, které byly provedeny. Ústavní soud k otázce kontradiktornosti judikoval následující: *„Nejen veřejnost soudního jednání a právo účastníka soudního řízení být u jednání před soudem přítomen, ale nikoliv v poslední řadě, i jeho právo vyjádřit se k prováděným důkazům náleží k základním, nejen procesním, ale především též k ústavním podmínkám spravedlivého procesu, v němž práva mají být chráněna.“*[142]

Kontradiktornost představuje pro stranu procesu příležitost ovlivnit svými argumenty úvahy soudu, zajišťuje možnost vyjádřit se k úvahám protistrany i soudu před vynesením rozhodnutí. Toto pojetí odpovídá také poučovací povinnosti soudu o nutnosti doplnit tvrzení a důkazy podle § 118a občanského soudního řádu. Nemožnost vyjádřit se během řízení před soudem ke všem důkazům, návrhům a stanoviskům by znamenala porušení spravedlivosti procesu.

---

[139] Contra dicere – lat. mluvit proti, oponovat

[140] KMEC, Jiří. KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 740

[141] Např. Messier vs. Francie [Rozsudek ESLP, 30. 6. 2011, č. 25041/07]

[142] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 113/96 ze dne 28. 11. 1996

Pokud by soud své rozhodnutí opřel o důkaz, se kterým se ani jedna ze stran nemohla seznámit, jistě by nedošlo k porušení rovnosti stran, ale došlo by k porušení zásady kontradiktornosti.

Požadavek seznámení se s důkazy ESLP upřesňuje ve smyslu, že pokud by soud rozhodl na základě důkazu, který si sám opatřil - dokumentu, který by byl u soudu proveden přečtením, i tak by k porušení práva na kontradiktorní řízení došlo. Účastník řízení musí mít možnost se s důkazy předloženými soudu předem seznámit a možnost vyjádřit se k jejich existenci, obsahu a pravosti v přiměřené době a v případě potřeby písemně.[143] Pouhé přečtení vzhledem k povaze a důležitosti důkazu, tedy stěžejního důkazu, o který se rozhodnutí opírá, nepovažuje soud za dostatečné ve smyslu možnosti seznámení se. Opatří-li si tedy soud důkaz ze své vlastní iniciativy, seznámení účastníků s tímto důkazem při ústním jednání je nedostatečné. Soud je povinen se účastníků dotázat, zda se chtějí k opatřeným důkazům vyjádřit.

K častému porušení principu kontradiktornosti dochází v případech, kdy soud nedá prostor účastníkům řízení vyjádřit se ke stanoviskům orgánů veřejné moci, ať už soudů či jiných státních orgánů. Podle ESLP je přitom nerozhodné, zda určité stanovisko veřejného orgánu, ke kterému nebylo umožněno účastníku řízení se vyjádřit, mělo vliv na vydané rozhodnutí.[144] Evropský soud tak zdůrazňuje, že závisí pouze na posouzení účastníka, ke kterému důkazu se má potřebu vyjádřit, ať už se bude jednat o důkaz relevantní či nikoliv.

Nutností zachovávat princip kontradiktorního řízení Evropský soud také poukázal na důležitost důvěry subjektů ve fungování justice, která je mj. založena na jistotě účastníka řízení, že měl možnost vyjádřit se ke všem písemnostem ve spisu.[145]

Zásada kontradiktornosti bývá primárně spojována se sporným řízením a projednací zásadou. Je však třeba říci, že kontradiktornost je třeba připustit v každém řízení, bez ohledu na jeho charakter. Podle evropského soudu musí být také nesporné řízení chápáno jako kontradiktorní. V řízeních nesporných je však princip kontradiktornosti výrazně snížen zejm. v řízení opatrovnickém. Nejvyšší soud konstatoval, že skutek, jehož zjištění je založeno na důkazu, který nebyl proveden kontradiktorně, není způsobilý k tomu, aby na něj bylo aplikováno hmotné právo, protože zjištění takového skutku není výsledkem spravedlivého

[143] Krčmář vs. ČR [Rozsudek ESLP, 3. 3. 2000, č. 35376/97]
[144] Nideröst-Huber vs. Švýcarsko [Rozsudek ESLP, 18. 2. 1997, č. 18990/91]
[145] Ziegler vs. Švýcarsko [Rozsudek ESLP, 21. 2. 2002, č. 33499/96]

procesu.[146] Domnívám se, že z toho důvodu by mělo být opuštěno pojetí, že princip kontradiktornosti je spojován výhradně s řízením sporným, principem rovnosti a zásadou projednací. Účastníkovi řízení musí být i v rámci nesporného řízení zajištěna možnost vyjádřit se k úvahám soudu předtím, než je vynesen rozsudek.

Ustanovení čl. 38 odst. 2 LZPS požaduje také, aby v rámci férovosti řízení byl splněn požadavek práva být přítomen toho, o jehož právech a povinnostech je autoritativně rozhodováno. Právo být přítomen projednání své věci představuje významnou pojistku proti zneužití justice.[147] Jednání může být konáno i bez přítomnosti účastníka, aniž by bylo toto právo porušeno, zásadní je, aby právo na přítomnost bylo umožněno, bez ohledu na projev vůle účastníka, který se rozhodne se jednání neúčastnit. Právo být přítomen musí být zajištěno bez ohledu na typ řízení, zajištění tohoto práva se realizuje doručením návrhu na zahájení řízení protistraně nebo tomu, o jehož právech a povinnostech má být rozhodnuto nebo ve zkráceném řízení, kdy je vydáván platební rozkaz doručením tohoto rozkazu. Proto je nutné dbát na doručení a osobní převzetí. Není-li doručování na adresu uvedenou v centrálním registru obyvatel úspěšné, je možné realizovat doručení veřejně oznámeným uložením obsílky, jedná se o tzv. fikci doručení. Domnívám se, že i tento přístup souvisí se zásadou vigilantibus iura.
Úmluva v čl. 6 nezajišťuje právo na osobní účast na jednání soudu v civilních věcech, ale právo hájit účinně svou věc před soudem a s ním spojené právo na rovnost zbraní ve vztahu k druhé straně sporu, nikoliv soudu.

2.7 Další aspekty spravedlivého procesu

Aspekty spravedlivého procesu, které byly rozebrány v předešlých kapitolách, jsou výslovně uvedeny v čl. 6 EÚLP nebo je můžeme dovodit na základě výkladu ustanovení čl. 6. Všechny předešlé aspekty požívají ústavní ochrany, neboť jsou řazeny mezi základní lidská práva. K právu na spravedlivý proces však řadíme i jiné požadavky, které Úmluva výslovně

[146] Usnesení NS sp. zn. 7 Tdo 389/2007 - I, ze dne 11. 4. 2007. Přestože bylo zmíněné rozhodnutí vydáno s ohledem na trestní řízení, uvádím jej zde z důvodu podobnosti s nesporným řízením zahajovaným ex oficio (v obou se projevují totožné zásady – zahájení z moci úřední, zásada vyšetřovací, zásada materiální pravdy atp.)
[147] WANEROVÁ, E.; ŠIMÍČEK, V.; LANGÁŠEK, T.; POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, str. 787 a násl.

neuvádí. Pokud Úmluva stanoví, že: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě … projednána … soudem…“,* pak je zřejmé, že výčet aspektů nebo požadavků, které v souhrnu tvoří právo na spravedlivý proces, je demonstrativní. Stejný názor uvádí i Klíma v komentáři k Ústavě, který výčet jednotlivých principů v hlavě V. LZPS nepovažuje za definitivní: *„Právo na spravedlivý proces představuje zcela otevřený systém právních i morálních hodnot, jež mohou přispět ke spravedlnosti procesu.“*[148] Institut spravedlivého procesu byl proto rozšířen Ústavním soudem o řadu dalších principů, které výslovně Ústava nezakotvuje, ale které vycházejí ze zákonných procesních norem. Jedná se o právo na náležité odůvodnění, zákaz odepření spravedlnosti, extrémní nesoulad mezi skutkovými zjištěními a právními závěry z nich vyvozenými, opomenutý důkaz, právo na přezkum a překvapivé rozhodnutí.[149]

Je tedy třeba říci, že ustanovení čl. 6 EÚLP představuje minimální standard ve smyslu procesní ochrany a každý smluvní stát je povinen tyto minimální standardy zaručit. Je tedy zřejmé, že v rámci právní vnitrostátní úpravy je možno poskytnout mnohem vyšší standard procesní ochrany, k čemuž i dochází.

Obdobný postoj jako Ústavní soud zaujímá i ESLP, kterému formulace „spravedlivé posouzení věci“ jako generální klauzuli umožňuje prostřednictvím judikatury rozšiřovat ustanovení čl. 6 EÚLP o další instituty, které přispívají ke spravedlnosti procesu. Podle judikatury ESLP sem řadíme vyjma trestněprávních institutů také zásadu rovnosti a kontradiktornosti, taktéž právo na náležité odůvodnění, princip právní jistoty a právo na konzistentní judikaturu soudů.

Můžeme tedy shrnout, že i všechny ostatní instituty, které přispívají ke spravedlivosti řízení, můžeme označit za dílčí aspekty práva na spravedlivý proces s ohledem na fakt, že výčet požadavků spravedlivého řízení je stanoven demonstrativně. Zda ale absence těchto požadavků bude porušením práva na spravedlivý proces, je vždy třeba posuzovat v konkrétní věci vzhledem ke všem okolnostem.

V širším pojetí práva na spravedlivý proces mají tedy místo i další instituty, které Úmluva výslovně neuvádí. Patří mezi ně i právo na náležité odůvodnění. Právo na náležité odůvodnění soudního rozhodnutí má několik významů. Teprve z odůvodnění se účastník řízení dozvídá skutečnosti, pro které mu bylo vyhověno nebo naopak, jaké důkazy soud

[148] KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*, 2. díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, str. 1290
[149] Op. cit., str. 1290

provedl a jak je posoudil. Odůvodnění je také podkladem pro potenciální opravný prostředek účastníka, na základě něhož se orientuje pro potřeby své argumentace. Dále je odůvodnění jednou ze záruk transparentnosti řízení, protože je kontrolovatelné veřejně. Podle Ústavního soudu je řádné odůvodnění takové, z kterého vyplývá vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů na straně jedné a právními závěry soudu na straně druhé. Pokud rozhodnutí toto odůvodnění neobsahuje, jsou právní závěry porušením ústavního principu zákazu libovůle v rozhodování a takové rozhodnutí je v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 1 Ústavy.[150] Pokud rozhodnutí neobsahuje náležité a řádné odůvodnění svého výroku, je Ústavním soudem shledáno jako nepřezkoumatelné a protiústavní, porušující právo na spravedlivý proces.

Judikatura ESLP poukazuje na to, že právo na odůvodnění soudního rozhodnutí nelze vnímat jako právo absolutní v tom smyslu, že musí být podrobně odůvodněn každý argument.[151] Pokud má ESLP určit, zda bylo právo na spravedlivý proces porušeno z toho hlediska, že rozhodnutí soudu nebylo náležitě odůvodněno, musí vždy přihlížet ke konkrétním okolnostem daného případu. Je tomu jednak proto, že rozsah odůvodnění se může lišit podle povahy rozhodnutí, a také proto, že při posuzování stížnosti musí soud vzít v potaz různorodost právních prostředků, které je možné uplatnit před soudem, a rozdíly mezi státy, pokud jde o zákonná ustanovení, obyčeje a doktrinální koncepce. Dále je nezbytné vzít v potaz, zda argument, na který soud v odůvodnění neodpověděl, byl pro daný případ relevantní a zda mohl mít vliv na výsledek řízení.[152] Evropský soud nezkoumá obecně, zda odůvodnění určitého rozhodnutí bylo dostatečně podrobné či nikoliv, ale zkoumá postoj soudu ke konkrétnímu argumentu účastníka řízení v opravném prostředku: *„Pokud soud určitý argument uplatněný stěžovatelem zcela ignoruje, potom z jeho rozhodnutí nelze rozpoznat, zda se k němu pouze opomněl vyjádřit, nebo zda ho považoval za irelevantní nebo neopodstatněný.“*[153] V případě nových skutečností a nových důkazů, které účastník řízení uplatnil v nové argumentaci, bude třeba, aby národní soud na tyto novoty v odůvodnění reagoval. Pokud by mlčel, nebylo by rozpoznatelné, zda je opomenul nebo zda je odmítl a z jakých důvodů. Je samozřejmé, že nové důkazy nemusí soud považovat za jakkoli relevantní, k tomu, aby byl princip spravedlivosti řízení naplněn, postačí odůvodnění zamítnutí těchto novot.

[150] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 148/97 ze dne 25. 9. 1997
[151] Van de Hurk vs. Nizozemsko [Rozsudek ESLP, 19. 4. 1994, č. 16034/90]
[152] Luka vs. Rumunsko [Rozsudek ESLP, 21. 7. 2009, č. 34197/02]
[153] Benderskiy vs. Ukrajina [Rozsudek ESLP, 15. 11. 2007, č. 22750/02]

Ve většině případů, kdy je podán účastníkem řízení mimořádný opravný prostředek a národní soud jej bez udání důvodu odmítne, ESLP nepovažuje absenci odůvodnění odmítnutí dovolání za porušení práva na spravedlivý proces. O tom svědčí i rozhodnutí Evropského soudu ve věci *Vokoun proti ČR*, kdy stěžovatel namítal, že Nejvyšší soud odmítl jeho dovolání bez odůvodnění. V dané době mu to umožnilo ustanovení § 243c odst. 2 o. s. ř., které bylo poté zrušeno nálezem ÚS sp. zn. Pl. ÚS 1/03 pro jeho protiústavnost. ESLP konstatoval, že je plně věcí státu, zda a za jakých podmínek umožní účastníkům řízení obrátit se na Nejvyšší soud.[154] Je tedy plně na uvážení státu, jaké podmínky přijatelnosti opravných prostředků stanoví. Z dalších soudních rozhodnutí vyplývá, že nelze považovat za odepření přístupu k soudu situaci, kdy nebylo vyhověno žádosti týkající se podání opravného prostředku, protože Úmluva právo na opravný prostředek proti rozhodnutí soudu v civilních věcech nezaručuje. Evropský soud neshledá porušení práva na spravedlivý proces ani v případě, kdy národní soud odmítne opravný prostředek bez jakékoliv argumentace a odkáže na ustanovení zákona, které umožňuje odmítnutí opravného prostředku, protože nevzbuzuje žádnou významnou právní otázku a nemá tak naději na úspěch.

K širšímu pojetí spravedlivosti řízení řadí judikatura ESLP také princip právní jistoty. Princip právní jistoty je jedním z aspektů právního státu, který také Úmluva v čl. 6 odst. 1 implicitně vyjadřuje. Dále Evropský soud ve svých rozhodnutích vychází z přesvědčení, že právo na spravedlivé projednání věci zakotvené v čl. 6 odst. 1 Úmluvy, se musí vykládat ve smyslu preambule Úmluvy, která zmiňuje zejména princip právního státu jakožto součást společného dědictví smluvních států: *„Jedním ze základních prvků právního státu je princip jistoty v právních vztazích, který kromě jiného vyžaduje, aby konečné řešení každého sporu přijaté soudy nebylo znovu zpochybňováno.“*[155] Pro princip právní jistoty je tedy důležité, aby nedocházelo k rušení jednou vydaných pravomocných rozhodnutí a aby byl tedy respektován princip právní moci. Nikdo z účastníků řízení by tedy neměl mít právo požadovat přezkoumání pravomocného a vykonatelného rozsudku jen za účelem nového posouzení věci a vydání nového rozhodnutí. Nadřízené soudy mají využívat svou moc jen k opravě skutkových a právních omylů, k nápravě justičních omylů a nikoliv k novému projednání věci. Podle ESLP se přezkum nesmí stát „maskovaným odvoláním“. Pouhá skutečnost, že

[154] Vokoun vs. ČR [Rozsudek ESLP, 20. 3. 2007, č. 20728/05]
[155] Brumarescu vs. Rumunsko [Rozsudek ESLP, 28. 10. 1999, č. 28342/95]

mohou existovat dva různé pohledy na stejnou záležitost, není dostatečným důvodem k novému rozsouzení věci.[156]
V rozporu s principem právní jistoty by neměly být mimořádné opravné prostředky, ty také sice směřují k rozhodnutím v právní moci, avšak jejich využití je striktně časově omezeno.

Dalším aspektem práva na spravedlivý proces je dle ESLP právo na konzistentní judikaturu soudů. Evropský soud formuloval obecný princip, podle nějž princip právní jistoty nezahrnuje právo na ustálenou judikaturu ani právo na legitimní očekávání, protože názorová nejednotnost mezi soudy je důsledkem, který je vlastní každému soudnímu systému tvořenému mnoha soudy.[157] S tímto názorem si dovolím nesouhlasit, neboť se domnívám, že konzistentní judikatura a z ní vyplývající právo na legitimní očekávání, které brojí proti překvapivým rozhodnutím souvisí s tradiční hodnotou v právu, kterou je právě právní jistota. V tomto smyslu se vyjádřil i Ústavní soud, když konstatoval, že mezi základy právního státu neoddělitelně patří zásada právní jistoty, jejíž nezbytnou součástí je předvídatelnost práva, tak i legitimní předvídatelnost postupů orgánů veřejné moci.[158]
ESLP neshledává porušení práva na spravedlivý proces ani v případech, kdy se vyskytne ojedinělé rozhodnutí, které vybočí z ustálené soudní judikatury.[159] Přesto soud v několika případech porušení práva na spravedlivý proces shledal, a to z důvodu nekonzistentnosti judikatury vnitrostátních soudů. Jednalo se o případy, kdy konkrétní otázka byla na vnitrostátní úrovni soudně řešena dlouhodobě rozporně a navíc v daném státě nebyl vytvořen orgán, který by judikaturu sjednocoval nebo přes svou existenci by roli sjednotitele neplnil. Jsou-li tedy rozpory v rozhodnutích určité kauzy hluboké a přetrvávající a nedaří se je sjednocujícím orgánem nijak sjednotit, pak podle Evropského soudu vede tato situace ke stavu nejistoty, která následně snižuje důvěru veřejnosti v soudnictví.[160] V českém právním řádu sjednocuje judikaturu soudů Nejvyšší soud. Nejvyšší soud namísto toho, aby sjednocoval soudní rozhodnutí, sám nejednotnost založil, neboť ve dvou konkrétních podobných kauzách zaujal dvě rozdílná stanoviska. Stěžovatel, kterému nebylo vyhověno, podal stížnost k ESLP pro porušení práva na spravedlivý proces z důvodu porušení principu právní jistoty. ESLP konstatoval, že k zaujetí jednotného právního názoru neboli ke sjednocení judikatury, je vyžadován určitý čas, a proto nemohlo dojít k porušení principu právní jistoty jen proto, že

[156] Ryabykh vs. Rusko [Rozsudek ESLP, 24. 7. 2003, č. 52854/99]
[157] Zielinski a Pradal & Gonzales vs. Francie [Rozsudek ESLP, 28. 10. 1999, č. 24846/94]
[158] Nález Ústavního soudu sp.zn. I. ÚS 3271/12 ze dne 4. 4. 2013
[159] Matoušek vs. ČR [Rozsudek ESLP, 7. 9. 2010, č. 323844/05]
[160] Vinčic vs. Srbsko [Rozsudek ESLP, 1. 12. 2009, č. 44698/06]

rozhodnutí ve věci stěžovatelů ještě neodráželo nový, otevřenější názor na interpretaci příslušného ustanovení zákona.[161]

Podle judikatury Ústavního soudu představuje také překvapivé rozhodnutí porušení práva na spravedlivý proces. Domnívám se, že problematika překvapivých rozhodnutí souvisí s právem na konzistentní judikaturu soudů a s právem na legitimní očekávání. Překvapivé rozhodnutí je vydáno např. v případě, kdy ze zcela shodných skutkových zjištění, vyvodí soud první a druhé instance rozdílné právní závěry. Podle judikatury Ústavního soudu, dospěje-li odvolací soud k jinému právnímu názoru, je to důvodem pro vydání kasačního rozhodnutí, který otevírá účastníkům možnost vyjádřit se ke změně právního náhledu, případně i předložit nové důkazy, které z dosavadního pohledu nebyly relevantní.[162] V případě, že odvolací soud došel k jinému právnímu názoru, rozsudek soudu prvního stupně měl být tedy zrušen a vrácen k dalšímu řízení. To odvolací soud neudělal a tím, že rozhodl sám bez ústního jednání, tak zbavil účastníky řízení možnosti, aby se k věci vyjádřili a účinně se bránili, čímž bylo porušeno právo na spravedlivý proces. Druhý náhled na problematiku překvapivého rozhodnutí představuje institut brojící proti vydání rozhodnutí, které by bylo pro účastníka nečekané. Zabránění vydání překvapivého rozhodnutí totiž také souvisí se zvláštní poučovací povinností soudu zakotvenou v § 118a o. s. ř. Soud, který učiní výzvu podle zmíněných ustanovení zabraňuje prostřednictvím poučení vydání pro účastníka překvapivého rozhodnutí.

Dovozuji, že s právem na konzistentní judikaturu soudů souvisí také princip legitimního očekávání. Ten byl do občanského zákoníku č. 89/2012 Sb., (dále jen „občanský zákoník“ nebo „OZ“) průlomově zakotven ustanovením § 13: *„Každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky.“* Toto ustanovení je vyjádřením koncepce typické pro angloamerickou právní kulturu a vyjadřuje zásadu stare decisis (setrvat na rozhodnutém), což je významným znakem stability práva. Přestože soudní precedenty nejsou v českém právním řádu závaznými prameny práva, podle důvodové zprávy k občanskému zákoníku nelze rozhodovací praxi soudů v souvislosti s tvorbou práva ignorovat. Zakotvení práva na legitimní očekávání do občanského zákoníku ovšem

[161] Schwarzkopf a Taussik vs. ČR [Rozsudek ESLP, 2. 12. 2008, č. 42162/02]
[162] Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 139/98 ze dne 24. 9. 1998

neznamená, že by byl soudce při svém rozhodování vázán také předchozími soudními rozhodnutími. Nadále platí čl. 95 Ústavy, který stanoví, že je soudce při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu.

Zakotvení principu legitimního neboli oprávněného očekávání poskytuje účastníkům řízení v civilním procesu ochranu před překvapivými rozhodnutími soudu.[163] Princip legitimního očekávání tak tedy také můžeme zařadit mezi další z aspektů práva na spravedlivý proces. Legitimní očekávání lze tedy označit za obecnou právní zásadu, která souvisí s právní jistotou.[164]

Přestože je každý soudní případ jedinečný, může se s jinými případy v konkrétních podstatných znacích shodovat. Institut legitimního očekávání tak předpokládá, že podobné případy, které se v podstatných znacích shodují, budou rozhodovány stejně. Bude-li v takovém případě vydáno rozhodnutí odlišné, lze se domoci toho, aby takové rozhodnutí bylo přesvědčivě odůvodněno. Domnívám se, že nezdůvodnění takového rozhodnutí nebo jeho nepřesvědčivé zdůvodnění by představovalo porušení práva na spravedlivý proces.

Podle důvodové zprávy k občanskému zákoníku nelze rozhodovací praxi zakonzervovat, protože je samozřejmé, že obecná zákonná ustanovení je třeba vykládat a požívat k aktuální společenské a ekonomické situaci.

Zakotvení zásady důvodného očekávání může v jistých ohledech působit poněkud problematicky. Jednak působí poněkud zvláštně, že ryze procesněprávní institut, jakým právo na legitimní očekávání je, byl zakotven do soukromoprávního kodexu. A za druhé může vyvstat otázka, zda zakotvení tohoto principu není nadbytečné. Vezmeme-li v potaz, že soudci by při své rozhodovací činnosti měli reflektovat také relevantní judikaturu, zejména judikaturu Nejvyššího soudu z důvodu zachování konzistence soudních rozhodnutí a tím posílení principu právní jistoty. Došlo-li v soudní praxi k ustálení právního názoru, který zaujal právě Nejvyšší soud, což je také mj. jeho úkolem, měl by být tento fakt v rozhodovací praxi reflektován. Nesdílí-li soudce tento právní názor, měl by jej odůvodnit. Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí zaujal toto stanovisko: *„Každý potenciální účastník řízení bere při zvažování svých šancí na úspěch v soudním řízení v potaz i dosavadní (především publikovanou) judikaturu; má právo přitom očekávat, že soudy budou v různých případech rozhodovat různě a v obdobných případech obdobně. Tím spíše oprávněně očekává, že krajský soud, který rozhoduje v obdobné věci, v níž již vyslovil svůj názor Nejvyšší správní*

[163] ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář.* I. svazek. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 58-63

[164] Op. cit., str. 58-63

soud – či dokonce jeho rozšířený senát (jehož názor nemohou nerespektovat ani ostatní senáty tohoto soudu) – tuto věc posoudí ve shodě s právním názorem Nejvyššího správního soudu. Pokud krajský soud postupuje v rozporu s jeho právním názorem, porušuje tím princip právní jistoty (pro úplnost se výslovně dodává, že tyto úvahy nevylučují možnost vývoje právních názorů uvnitř samotného Nejvyššího správního soudu, a nezabývají se ani vazbami na judikaturu Ústavního soudu). Krajský soud tedy je vázán právním názorem nejen tehdy, vyslovil-li jej Nejvyšší správní soud ve zrušovacím rozhodnutí v konkrétní věci, ale je povinen se jím řídit i při rozhodování v obdobných věcech."[165] S názorem obsaženým ve zmíněném judikátu NS v poslední větě nesouhlasím. Domnívám se, že rozhodující soudce by neměl dopředu studovat právní názory NS ani právní názory instančně vyšších soudů, protože ex lege je vázán pouze zákonem a mezinárodní smlouvou a navíc mám pochybnost o tom, zda by při zavalení soudních kauz, byl soud vůbec kapacitně schopen reflektovat judikaturu ostatních soudů. Taková povinnost by jen opět prodloužila už tak zdlouhavé soudní řízení. Případná nekonzistentnost by měla být řešena až ex post, jednak už z důvodu čl. 95 Ústavy a dále z důvodu, že každý případ je jedinečný a role soudce jakožto realizátora soudní moci je navázána na celou řadu osobnostních kvalit, jinak by soudcovská moc mohla být svěřena technice. Pokud tento jeho názor neobstojí, může být v rámci hierarchické posloupnosti dané rozhodnutí zrušeno na principu kasace, kdy je soud poté povinen řídit se v konkrétním případě právním názorem instančně vyššího soudu. Nadto i dovolací soud může dospět k závěru, že by se měl odchýlit od své dosavadní judikatury, např. na základě konkurujícího názoru odvolacího soudu. Domnívám se, že vyjdeme-li z obecné zásady iura novit curia, pak by neměla existovat ani situace, že je soudem určitá právní otázka chybně posouzena, ale může pouze dojít ke kolizi odlišných právních interpretací.

Nejvyšší soud zajišťuje jednotu a zákonnost rozhodování tím, že z hlediska právního nikoliv skutkového, rozhoduje o dovolání, ustálení judikatury je tedy faktickým dopadem postavení a činnosti NS, avšak ex lege nevyplývá, že by byl soudce vázán také právními názory NS v obdobných kauzách.

Jak jsem zmínila výše, dle mého názoru by názorová právní nekonzistentnost měla být řešena až ex post, tedy klasickou cestou na základě dispozičních úkonů účastníků řízení v rámci opravných prostředků. Jinak by tomu bylo v případě, ve kterém by se jedna ze stran již v žalobním návrhu dovolávala určitého rozhodnutí a poukazovala by na rozhodnutí v obdobném případě, což je v praxi také dosti častým jevem. V takovém případě by soudce měl zdůvodnit,

[165] Rozhodnutí NS čj. 1 Aps 2/2006-68 ze dne 16. 8. 2006

proč právní závěry plynoucí ze zmiňovaného rozhodnutí aplikovat nebude, nesmí se však jednat o jeho libovůli, nýbrž toto zdůvodnění musí odpovídat objektivně zjistitelným důvodům, jako je například podobnost, ale přesto rozdílnost situace. V praxi se vyskytují i paradoxní situace, kdy na tentýž judikát odkazují obě strany sporu, přičemž každá z nich používá jinou právní argumentaci. Každý právní případ je specifický a může se lišit i ve velmi jemných, avšak podstatných nuancích. Zakotvení ochrany legitimního očekávání neznamená právo na stejné právní posouzení, ale právo na to, aby odlišné rozhodnutí soud přesvědčivě zdůvodnil.

Domnívám se, že k problematice legitimního očekávání je třeba zmínit, že konkrétní soudní rozhodnutí a právní názor z něj vycházející, je třeba posuzovat vždy ve světle účinného zákona. Po změně zákona a s ní související změně judikatury je třeba vycházet z judikatury pozdější, obdobně jako je tomu u zásady lex posterior derogat priori, z toho důvodu, že soudní rozhodnutí, obsahující právní názory mohou být zastaralá, když odráží účinnou právní úpravu. Tento závěr však není černobílý, ústavní pořádek vzhledem ke své rigiditě zůstává v podstatě neměnný, čili rozhodnutí Ústavního soudu a právní názory z nich vyplývající bývají víceméně stále aktuální. Vzhledem však k novým institutům, novým ustanovením a zásadním změnám v právní úpravě občanského zákoníku bude trvat několik let, než soudcovská praxe přinese ustálené soudní rozhodování a s ním související právo na legitimní očekávání.

Podle judikatury Ústavního soudu řadíme do širšího pojetí práva na spravedlivý proces také zákaz denegatio iustitiae. Denegatio iustitiae, nebo–li odepření spravedlnosti, je negativní a nebezpečný jev, ke kterému nesmí docházet, protože by to znamenalo, že se spravedlnosti nelze legálně dovolat. V krajním případě by mohla propuknout svémoc, která je neslučitelná se zásadami právního státu.[166] Zákaz odepření spravedlnosti konvenuje také se základním principem práva na spravedlivý proces, a to s právem na přístup k soudu tedy s právem na soud v obecné rovině. Za porušení zákazu odepření spravedlnosti není jen považováno neprojednání věci bez dalšího, typické pro mocensko-politický nátlak v totalitních režimech. Denegatio iustitiae je třeba vnímat i v jemných nuancích, které mohou být těžko rozpoznatelné.

[166] PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. *Obecná státověda*. I. díl. Praha: Linde, 1998, str. 318

Ústavní soud označil za porušení spravedlivého procesu skutečnost v souvislosti s odepřením spravedlnosti situaci, kdy obecné soudy, namísto vydání meritorního rozhodnutí, zastavily řízení pro nějakou překážku, kterou by bylo možno vyřešit řádným poučením účastníka. Například se jednalo o zastavení řízení pro nezaplacení soudního poplatku v okamžiku, kdy již byl zaplacen. Soud neprověřoval zaplacení poplatku a ani účastníkům řízení neposkytl v této souvislosti dostatečnou součinnost.[167] Taktéž nedostatek procesních podmínek vedoucích k zastavení řízení, které spočívají například v procesní nezpůsobilosti účastníka, mohou představovat odepření spravedlnosti, pokud soud nezajistí zastoupení takto nezpůsobilé osoby ustanovením opatrovníka.

Nesoulad mezi skutkovými zjištěními a z nich vyvozenými právními závěry může také představovat porušení práva na spravedlivý proces. Skutková zjištění musí navazovat na úvahy soudce při hodnocení důkazů a na jeho následné právní posouzení věci. Tento proces vylučuje libovůli soudu při rozhodování. Právní závěr soudcových úvah ve spojitosti s prokázanými skutečnostmi musí vyplynout z odůvodnění rozhodnutí. Princip spravedlnosti řízení je porušen, pokud právní závěry soudu obsažené v rozhodnutí jsou v extrémním rozporu s vykonanými skutkovými zjištěními. Tento extrémní nesoulad je zapříčiněn tím, že informace ze které soud vycházel, byla deformována a z toho důvodu byl právní závěr rozporný. Jak vyplývá z ústavního nálezu: *„Předpokladem náležitého a také ústavně souladného hodnocení důkazu je, že informace z hodnoceného důkazu zůstane bez jakékoli deformace v procesu jeho hodnocení zachována a výlučně jen jako taková se promítne do vlastního vyhodnocení jako konečného úsudku soudu. Opačný postup by ve svých důsledcích znamenal nejen vážný zásah do zákonných kautel soudního řízení, ale ohrozil by při výkonu spravedlnosti samotný účel soudního řízení.“*[168]

Opomenutý důkaz, který by byl podstatný pro vydané rozhodnutí, by také mohl založit porušení práva na spravedlivý proces. V českém právním řádu se uplatňuje dle ustanovení § 132 o. s. ř., zásada volného hodnocení důkazů, která je výrazem nezávislosti soudce. Je tedy plně na soudci jako na realizátorovi soudní moci a na jeho úvaze, který důkaz provede a jakou

[167] Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 217/2000 ze dne 27. 9. 2000
[168] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 398/97 ze dne 4. 6. 1998

váhu mu dá, tj. zda ho v konkrétním případě shledá relevantním pro rozhodnutí či nikoliv. V rozporu s principem spravedlivosti řízení by však bylo, kdyby soudcovo uvážení podléhalo naprosté libovůli, pokud by jeho závěry byly v rozporu s logickým zhodnocením důkazů. Volné hodnocení důkazů tedy neznamená libovůli, neboť se musí určitými pravidly řídit. Soudce je dle § 157 odst. 2 o. s. ř., povinen v odůvodnění rozsudku shrnout prokázané i neprokázané skutečnosti a uvést důkazy opírající se o tato zjištění a zhodnotit je. Zároveň je povinen zdůvodnit, proč nevyhověl dalším důkazním návrhům například z toho důvodu, že určité skutečnosti považoval za dostatečně prokázané. Tyto skutečnosti jsou zárukou toho, že i přes volné hodnocení důkazů je právním řádem zaručena určitá kontrola, která by vylučovala libovůli nebo dokonce zlovůli soudce. Zhodnocení všech důkazů v odůvodnění, i těch, které provedeny nebyly, tak splňuje požadavek transparentnosti a v rámci přezkumu rozhodnutí uvnitř soudní kontroly je tak možné posoudit správnost závěrů soudce a případné nedostatky v dokazování napravit. Právo na spravedlivý proces je porušeno v případě, že přes navržené důkazy účastníků se soud těmito důkazy nezabývá, aniž by to odůvodnil nebo v případě, že se s nimi nedokáže přesvědčivě vypořádat.

Právo na přezkum neboli právo na účinné opravné prostředky, je dalším důležitým aspektem práva na spravedlivý proces, přestože Úmluva jej neuvádí jako výslovný aspekt spravedlivosti řízení. Právo na opravné prostředky není zaručeno v čl. 6 odst. 1 Úmluvy, ale v čl. 13 Úmluvy s názvem - Právo na účinné opravné prostředky: *„Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národním orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností.“* Z judikatury vyplývá, že *„Čl. 13 EÚLP zaručuje dosažitelnost opravného prostředku na vnitrostátní úrovni, aby posílil podstatu práv a svobod upravených Úmluvou bez ohledu na formu tohoto prostředku danou vnitrostátním právem.“* [169] Evropským soudem bylo opakovaně judikováno, že záruky dané čl. 6 EÚLP se vztahují i na odvolací řízení. ESLP posuzuje řízení před vnitrostátním soudem v jeho komplexnosti, včetně řízení před odvolacím soudem.[170]

Provedením jazykového výkladu ustanovení čl. 13 Úmluvy se může zdát, že právo na účinné prostředky nápravy má mít pouze osoba, jejíž práva byla porušena. Podle judikatury ESLP

[169] Boyle a Rice vs. VB [Rozsudek ESLP, 27. 4. 1988, č. 9658/82]
[170] Helmers vs. Švédsko [Rozsudek ESLP, 29. 10. 1991, č. 11826/85]

nelze ustanovení čl. 13 vykládat tímto způsobem, protože teprve v řízení o opravném prostředku může být zjištěno, zda k porušení skutečně došlo či nikoliv. Právo na účinný prostředek nápravy musí mít ten, kdo se pouze domnívá, že jeho práva zaručená Úmluvou byla porušena.[171]

Úmluva sice nepodmiňuje spravedlivost řízení existencí opravných prostředků a požaduje v čl. 13 pouze existenci vnitrostátního prostředku, který příslušnému orgánu umožní rozhodnout o námitce porušení Úmluvy, avšak domnívám se, že právo na opravné prostředky je součástí spravedlivého procesu, protože i soudní orgány bezpochyby nerozhodují neomylně, a proto by měla existovat možnost revize. Přezkumem je zkoumána zákonnost i správnost rozhodnutí. Protože cílem soudního procesu je vydání spravedlivého rozhodnutí, je nezbytné, aby soudní rozhodnutí byla přezkoumatelná. Samotná existence opravných prostředků, jež připouští možnost přezkumu správnosti soudního rozhodnutí, je výrazem spravedlivosti řízení, protože umožňuje zpětné posouzení, zda je rozhodnutí nejen věcně správné, ale i spravedlivé.

Přezkum soudního rozhodnutí může být proveden pouze v rámci vnitřní kontroly soudní soustavy, v rámci instančního postupu s ohledem na garantovanou nezávislost soudů, z důvodu specifického postavení soudní moci, která má jako jediná nezávislé postavení.

Přestože ústavní stížnost je zcela specifickým institutem, což souvisí i s oddělením Ústavního soudu od soudní soustavy, nelze ji formálně řadit k opravným prostředkům, avšak jejím prostřednictvím lze zhojit porušená základní práva a je tedy prostředkem nápravy.

[171] Klass a další vs. Německo [Rozsudek ESLP, 6. 9. 1978, č. 5029/71]

3. Porušení práva na spravedlivý proces a dovolání se nápravy

Bez možnosti dovolání se nápravy porušeného práva by zakotvená práva, neměla smysl a ochrana by tak byla poskytována pouze iluzorně. Byla-li porušena spravedlivost řízení, ochrany se lze dovolat v rámci vnitrostátního a také za splnění určitých podmínek, mezinárodního mechanismu.

3.1 Dovolání se nápravy na vnitrostátní úrovni

Účastník řízení může proti nespravedlivému procesu brojit s ohledem na různé aspekty práva na spravedlivý proces již v průběhu soudního řízení pomocí různých institutů, kterými jsou stížnost na průtahy v řízení, návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu, jedná-li se porušení principu hospodárnosti nebo stížnost na podjatost soudce, jedná-li se o porušení principu nestranného soudce. V těchto případech se jedná o procesní prostředky, které je možné uplatnit v řízení, které ještě neskončilo a poskytují tak ochranu před aktuálními průtahy v řízení, které trvá. Jde-li o průtahy v řízení, které odezněly, proto, že řízení již skončilo, lze uplatnit nárok podle zákona o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

Bylo-li porušeno právo na přístup k soudu, je logické, že proti tomu nelze brojit instituty v průběhu řízení, když samotný proces nezapočal. Právo na přístup k soudu může být podmíněno mnoha požadavky, které je třeba dodržet, avšak tyto podmínky nesmí představovat přepjatý formalismus, který by přístupu k soudu bránil a ve svém důsledku znamenal odepření spravedlnosti. Není-li návrh na zahájení řízení soudem akceptován, soud je odmítne usnesením, proti kterému je umožněno se odvolat.

Brojit proti porušení práva na spravedlivý proces je však typické především po proběhlém soudním řízení a vydání rozhodnutí. A to buď prostřednictvím opravných prostředků, řádných nebo mimořádných nebo prostřednictvím ústavní stížnosti. Smyslem opravných prostředků je

nejen revize věcné správnosti rozhodnutí, ale i posouzení, zda je spravedlivé, tj., zda byl při jeho vydání dodržen spravedlivý postup, tedy, zda bylo vydáno v souvislosti s garantovaným právem na spravedlivý proces.

V rámci řádných opravných prostředků je možno podat odvolání. Odvolací soud přezkoumává napadené rozhodnutí z hlediska skutkového i právního. Zabývá se nejen hmotněprávními názory soudu prvního stupně, ale i procesním postupem soudu. Odvolací soud přezkoumává napadené rozhodnutí i s přihlédnutím k vadám, pro které je možné podat žalobu pro zmatečnost dle ustanovení § 212a odst. 5 o.s.ř. Čili v případě, že by účastník řízení sám porušení spravedlivosti řízení nenamítal, odvolací soud by při přezkumu rozhodnutí sám posuzoval, zda byl dodržen řádný procesní postup v určitých aspektech. Z uvedeného vyplývá, že odvolací soud není vázán uplatněným odvolacím důvodem. Uvedení odvolacího důvodu má ten smysl, že odvolatel jeho uvedením napomáhá zaměřit přezkum na případné vady řízení. Odvolací soud je povinen přezkoumat správnost řízení a také v tomto smyslu správnost rozhodnutí, není - li ze zákona omezen.[172]

Odvolací soud zruší rozhodnutí, zjistí-li vady, pro které by rozhodnutí bylo zrušeno v rámci rozhodování o žalobě pro zmatečnost.
Dalšími případy jsou důvody související také s porušením práva na spravedlivý proces. Jedná se o případy, kdy rozhodnutí soudu prvního stupně je nepřezkoumatelné pro nedostatek důvodů podle ustanovení § 219a odst. 1 písm. b), o.s.ř. V takovém případě bylo porušeno právo na náležité odůvodnění a domnívám se, že v jistém ohledu také právo na přezkum, tedy aspekty spravedlivosti řízení v širším smyslu. K porušení práva na přezkum v tomto případě je třeba říci, že právo na přezkum by bylo jednoznačně porušeno za předpokladu, že by rozhodoval poslední soudní orgán, který by se věcí mohl zabývat, a proti jehož rozhodnutí by nebyl opravný prostředek možný, tzn. nebyl by další orgán, který by nepřezkoumatelné rozhodnutí zhojil. Ustanovení § 219a odst. 1 písm. b), pojednává o nepřezkoumatelnosti rozhodnutí soudu prvního stupně, proti němuž je opravný prostředek přípustný. Domnívám se, že přestože bude umožněno opravný prostředek podat, fakticky rozhodnutí přezkoumatelné nebude právě pro jeho zmatečnost, ať už v odůvodnění nebo výroku.

[172] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* II. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 1150

Formální možnost uplatnění opravného prostředku nezakládá možnost přezkumu rozhodnutí po stránce materiální, odvolací soud proto rozhodnutí zruší a vrátí věc soudu prvního stupně.
Jak jsem již zmínila, nepřezkoumatelnost rozhodnutí zakládá jeho zmatečnost. Rozhodnutí je nepřezkoumatelné v případě, že rozsudek postrádá odůvodnění, odůvodnění je v rozporu s výrokem, výrok je formulován neurčitě, není z něj patrné jaká práva a povinnosti ukládá. Rozsudek je dále nepřezkoumatelný, jestliže jeho skutkové a právní závěry vycházejí z tzv. souhrnného zjištění, aniž je patrno z jakých konkrétních důkazů se zjištění činí a z jakých důvodů a také obsahuje-li rozsudek pouze zkrácené odůvodnění, ačkoliv pro takový postup nebyly založeny podmínky.[173]

Důvodem, pro který odvolací soud změní rozhodnutí soudu prvního stupně, je případ, kdy soud rozhodl nesprávně, ačkoliv správně zjistil skutkový stav dle ustanovení § 220 odst. 1 o.s.ř. Tím může být porušeno právo na spravedlivý proces v širším pojetí, pokud se jedná o případ extrémního nesouladu mezi skutkovými zjištěními a závěry z nich vyvozenými. Další výklad tohoto ustanovení z hlediska spravedlivosti procesu je možný také ve smyslu porušení práva na legitimní očekávání.
Skutečnost, že odvolací soud zhodnotí věc jinak, než soud prvního stupně, nemůže být důvodem ke zrušení rozhodnutí soudu prvního stupně. Z důvodu zásady předvídatelnosti soudního rozhodnutí, zaujme-li odvolací soud jiný právní názor než soud prvního stupně, měl by účastníky na tuto změnu upozornit a umožnit jim se k tomu vyjádřit a navrhnout důkazy, které vzhledem k dosavadnímu právnímu názoru nebyly významné. Účelem takového postupu je zabránit nepředvídatelným rozhodnutím.[174] Změní-li odvolací soud rozhodnutí na základě jiné právní kvalifikace, nepřesáhne tím své pravomoci, jak vyplývá z nálezu Ústavního soudu.[175]

Spravedlivost řízení by mohla být také odvislá od úplného a správného zjištění skutkového stavu. Posouzení správnosti skutkových zjištění se odvíjí od charakteru řízení. V řízení sporném, které je ovládáno zásadou projednací neexistuje požadavek úplného zjištění skutkového stavu absolutně. Proto, pokud účastník řízení určité důkazy nenavrhl a z toho důvodu nebyly všechny relevantní důkazy provedeny, nelze takovou situaci považovat za

[173] DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* II. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, str. 1156
[174] Op. cit., str. 1157
[175] Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 258/99 ze dne 10. 8. 1999

nesprávně zjištěný skutkový stav.[176] Pokud účastník řízení není ve sporu aktivní a neunese břemeno tvrzení a břemeno důkazní, nelze o porušení spravedlivosti řízení hovořit. Naopak by tomu mohlo být v řízení nesporném, které je ovládáno zásadou materiální pravdy a zásadou vyšetřovací, kdy je soud povinen zjistit skutkový stav úplně a objektivně tak, aby o něm nebyly důvodné pochybnosti. Právo na spravedlivý proces by mohlo v tomto případě být porušeno, pokud by soud zjistil neúplně skutkový stav věci nebo by na základě provedených důkazů dospěl k nesprávným skutkovým zjištěním, které jsou také odvolacími důvody. Každý případ je však třeba posuzovat individuálně, o porušení spravedlivosti řízení se bude jednat pouze tehdy půjde-li o extrémní nesoulad mezi skutkovými zjištěními a právními závěry z nich vyvozenými. Ústavní soud k této problematice konstatoval, že: *„postup v občanském soudním řízení, zjišťování a hodnocení skutkového stavu, i výklad jiných než ústavních předpisů, jakož i jejich aplikace při řešení konkrétních případů, jsou záležitostí obecných soudů. Z hlediska ústavněprávního může být posouzena pouze otázka, zda právní závěry obecných soudů nejsou v extrémním nesouladu s vykonanými skutkovými zjištěními, zda právní názory obecných soudů jsou ústavně konformní, nebo zda naopak jejich uplatnění představuje zásah orgánu veřejné moci, kterým bylo porušeno některé z ústavně zaručených základních práv nebo svobod. Jestliže postupují obecné soudy v souladu s příslušnými ustanoveními příslušného procesního předpisu, respektují ustanovení upravující základní zásady civilního procesu, jakož i záruky transparentnosti a přesvědčivosti odůvodnění svých rozhodnutí, nemůže Ústavní soud činit závěr, že proces byl veden způsobem, který nezajistil možnost spravedlivého výsledku.“*[177]

Další odvolací důvody jsou v některých případech totožné s důvody pro podání žaloby pro zmatečnost, které uvádím níže v rámci mimořádných opravných prostředků.

Mimořádnými opravnými prostředky je rozhodnutí napadáno v právní moci, což příliš nekonvenuje s principem právní jistoty. Případy pro které je možné rozhodnutí v právní moci napadnout jsou však natolik závažné, že existuje větší zájem na tom, aby zjištěné nedostatky byly odstraněny a v těchto případech byla právní moc prolomena. V rámci mimořádných opravných prostředků lze podat v souvislostí s porušením práva na spravedlivý proces především žalobu pro zmatečnost. Žalobou pro zmatečnost lze napadnout rozhodnutí, které

[176] SVOBODA, K.; SMOLÍK, P.; LEVÝ, J.; ŠÍNOVÁ, R. a kol. *Občanský sou dní řád. Komentář.* I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 700
[177] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 2536/13 ze dne 19. 8. 2014

trpí mj. vadami, které jsou v rozporu se spravedlivostí řízení. Jedná se zejména o případy, kdy rozhodoval vyloučený soudce nebo soud nebyl správně obsazen, což je porušením spravedlivosti procesu, konkrétně nedodržením principu nestranného soudu a soudce a principu zákonného soudce. Případ nedodržení obsazení soudu je odvolacím důvodem pouze v případě, že namísto senátu rozhodoval samosoudce a nikoliv naopak, přestože zákon specifikuje případy ve kterých má rozhodovat samosoudce a v jakých senát jakožto kolegiální orgán. Domnívám se, že je tomu tak proto, že senát obvykle rozhoduje složitější spory a je jakousi pojistkou záruk věcné správnosti a spravedlivosti už proto, že rozhoduje v kolegiu a zákonodárce nemá důvod považovat rozhodnutí vydané senátem namísto samosoudcem za důvod zmatečnosti i z důvodu logického a maiori ad minus.

Dalším případem pro který je možno podat žalobu pro zmatečnost je případ, kdy účastník řízení, který neměl procesní způsobilost, nebyl řádně zastoupen a soudem mu nebyl opatrovník ustanoven. Nedostatek procesního zastoupení spočívá v odnětí možnosti jednat před soudem a je jako takový důvodem zmatečnosti. V takovém případě mohl být tento nedostatek procesních podmínek odstraněn aktivním jednáním soudu, procesně nezpůsobilému měl být ustanoven opatrovník, nestalo-li se tak, došlo k porušení zákazu denegatio iustitiae.

Dalším důvodem podání žaloby pro zmatečnost související s porušením spravedlivosti procesu je, bylo-li rozhodnuto v neprospěch účastníka v důsledku trestného činu soudce nebo přísedícího podle ustanovení § 229 písm. g) o. s. ř. Rozhodl-li soudce v neprospěch účastníka v přímé souvislosti s trestným činem spáchaným při výkonu své funkce, nepostupoval nestranně a nezávisle. Porušil tyto aspekty spravedlivosti řízení jednáním, které naplnilo skutkovou podstatu trestného činu a dopustil se tak porušení práva na spravedlivý proces.

Dalším z důvodů zmatečnosti může být případ, kdy byla účastníku řízení podle ustanovení § 229 odst. 3 o. s. ř., nesprávným úředním postupem odvolacího soudu odňata možnost před soudem jednat. Postupem soudu bylo porušeno právo na spravedlivý proces, protože tak bylo zkráceno právo účastníka na soudní ochranu ve smyslu čl. 36 Ústavy, tedy bylo porušeno právo na přístup k soudu. Za nesprávný postup odvolacího soudu, kterým odňal účastníku řízení právo před soudem jednat je třeba považovat takový postup, který účastníku znemožnil realizovat procesní práva nebo mu znemožnil se jednání účastnit tím, že jej k jednání nepředvolal nebo předvolal, ale lhůta mezi doručením předvolání a jednáním byla natolik

krátká, že se účastník nemohl dostavit nebo se řádně na jednání připravit. O znemožnění realizování procesních práv se jedná tehdy, bylo-li účastníku znemožněno navrhovat důkazy, činit přednesy a vyjadřovat se k navrženým důkazům.[178]

Dalším opravným prostředkem z kategorie mimořádných opravných prostředků, je dovolání. O dovolání rozhoduje Nejvyšší soud. Dovolání je opravný prostředek přezkoumávající rozhodnutí pouze po stránce právní, nikoliv skutkové a slouží především k nápravě nesprávného posouzení věci, kdežto žaloba pro zmatečnost slouží k napravení procesních vad, kterými bylo soudní řízení stiženo. Dovolání lze dle ustanovení § 241a odst. 1 o. s. ř., podat pouze z důvodu, že rozhodnutí odvolacího soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci. Pokud odvolací soud na zjištěný skutkový stav aplikoval nesprávně právní normy, mohlo dojít k porušení práva na spravedlivý proces v širším smyslu, konkrétně k nesouladu mezi skutkovými zjištěními a právními názory z nich vyvozenými. Nesoulad však musí být extrémní, aby se jednalo o porušení spravedlivého procesu. Nesprávným právním posouzením se rozumí omyl soudu při aplikaci práva na zjištěný skutkový stav. Právní posouzení je nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá.[179]
Dovolání je také v souvislosti se spravedlivostí řízení dle ustanovení § 237 odst. 1 o. s. ř., přípustné v případě, jestliže se v napadeném rozhodnutí odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího orgánu tedy Nejvyššího soudu. V takovém případě se může jednat o porušení spravedlivosti procesu v oblasti práva na legitimní očekávání. To však nemusí být pravidlem, neboť dovolací soud může dospět k závěru, že by se měl od své dosavadní judikatury odchýlit, např. na základě konkurujícího závěru odvolacího soudu. Má-li účastník řízení pocit, že bylo porušeno jeho právo na jednotu rozhodování ve smyslu § 13 občanského zákoníku, může podle § 237 odst. 1 o. s. ř., podat dovolání.

Ústavní stížnost v oblasti dovolání se nápravy porušeného práva na spravedlivý proces slouží na vnitrostátní úrovni jako prostředek ultima ratio. Ústavní stížnost je ovládána principem subsidiarity, což znamená, že stěžovatel musí vyčerpat všechny procesní prostředky, které jsou ovládány dispoziční zásadou, tzn., musí v nich již namítat porušení ústavně zaručených práv. Bude se jednat o instituty, které mohl a měl využít před podáním

[178] Rozsudek NS sp. zn. 30 Cdo 1082/2000 ze dne 15. 11. 2000
[179] SVOBODA, K.; SMOLÍK, P.; LEVÝ, J.; ŠÍNOVÁ, R. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář.* I. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 755

stížnosti k Ústavnímu soudu, tj. využít konkrétních institutů v průběhu řízení, jsou-li a následně v rámci řádných a mimořádných opravných prostředků. Ze zásady subsidiarity procesní stížnosti vyplývá také, že Ústavní soud by měl poskytovat ochranu zaručeným základním právům a svobodám až ve chvíli, kdy ji nemůže poskytnout jiný orgán, proto by ústavní stížností měla být napadána až konečná pravomocná rozhodnutí. To však neplatí bezvýjimečně, v případě průtahů v řízení na straně soudu je vyčerpáním procesních prostředků, které jsou k dispozici, například uplatnění návrhu na určení lhůty k procesnímu úkonu. Z uvedeného je patrné, že rozdílné aspekty práva na spravedlivý proces se odráží také v rozdílnosti dostupných procesních prostředků, které je třeba z důvodu principu subsidiarity ústavní stížnosti využít.

Efektivní vyčerpání dostupných prostředků není podmínkou přípustnosti ústavní stížnosti, ale její opodstatněnosti. Pokud stěžovatel neumožní obecným soudům vypořádat se s námitkami porušení svých základních práv a uplatní tyto námitky až v ústavní stížnosti, ÚS odmítne ústavní stížnost pro zjevnou neopodstatněnost nebo ji zamítne jako nedůvodnou. Efektivitou procesního prostředku lze rozumět jeho objektivní způsobilost zajistit skutečnou nápravu porušeného práva. Ústavní soud se efektivitou procesních prostředků nezabývá, spokojí se s formálním zjištěním, že procesní prostředek je dle zákonných ustanovení k dispozici a může být uplatněn.

Bude-li stěžovatel uplatňovat ústavní stížnost ve které bude namítat podjatost soudce, aniž by tutéž námitku předtím uplatnil v žalobě pro zmatečnost, bude taková ústavní stížnost odmítnuta jako nepřípustná, neboť stěžovatel nevyčerpal všechny procesní prostředky, které zákon poskytuje.[180]

K dovolání se nápravy na vnitrostátní úrovni v případě porušení spravedlivého procesu je třeba zahrnout také možnost obrátit se na veřejného ochránce práv. Podle ustanovení § 1 odst. 7 zákona o veřejném ochránci práv, se působnost ochránce nevztahuje na soudy s výjimkou orgánů státní správy soudů. Protože státní správa soudů je reprezentována také předsedy soudů, kteří se zabývají stížnostmi na průtahy v řízení, je možno se obrátit na veřejného ochránce s podnětem v případě, že je stěžovatel nespokojen s vyřízením stížnosti na průtahy v soudním řízení. Je třeba říci, že štrasburský soud nepovažuje stížnost k veřejnému ochránci práv za účinný právní prostředek nápravy zejména proto, že stěžovatel měl možnost bránit svá práva jiným účinným právním způsobem, tj. soudní cestou nebo ústavní stížností.

[180] Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 15/06 ze dne 17. 5. 2006

Pokud by se tedy stěžovatel obrátil pouze na veřejného ochránce práv, nebyla by stížnost k ESLP přijata z důvodu neefektivně vyčerpaných vnitrostátních prostředků nápravy.

3.3 Dovolání se nápravy na mezinárodní úrovni

Došlo-li k porušení práv a svobod, která jsou Úmluvou zaručena a vnitrostátní orgán v našem případě Ústavní soud, neposkytl stěžovateli ochranu, které se domáhal, a přestože je rozhodnutí Ústavního soudu konečné, stěžovatel může využít posledního institutu a podat individuální stížnost u Evropského soudu pro lidská práva.

Řízení před soudem je možno rozdělit do dvou fází. V první etapě Soud nejprve rozhoduje o přijatelnosti stížnosti. Ve druhé etapě rozhoduje ve věci samé, tato fáze je uzavřena vydáním rozsudku nebo potvrzením smírného řešení sporu.

Řízení před Soudem je navázáno na několik podmínek. Tyto podmínky musí být splněny předtím, než se stěžovatel na Soud se svou stížností obrátí. Formální náležitosti jsou specifikovány v ustanovení čl. 35 odst. 1 Úmluvy. V zásadě se jedná o dvě náležitosti, stěžovatel musí před podáním stížnosti vyčerpat všechny účinné vnitrostátní právní prostředky a stížnost musí podat ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné vnitrostátní rozhodnutí.

Podmínka vyčerpání vnitrostátních prostředků je logická vzhledem k podřízenosti mezinárodního systému ochrany práv systému národnímu, protože umožňuje smluvnímu státu, který za účastníkem subjektivně vnímané porušení odpovídá, napravit prostřednictvím vnitrostátního práva porušení, které je předmětem stížnosti. Stěžovatel je povinen využít všechny dostupné vnitrostátní právní prostředky nápravy. Vnitrostátním právním prostředkem nápravy je každý opravný prostředek, jehož prostřednictvím lze dosáhnout uspokojivého výsledku z pohledu předmětu stížnosti. Účinné vyčerpání právních prostředků nápravy nepředstavuje pouze mechanické podávání odvolání a stížností, ale vyžaduje, aby stěžovatel námitky porušení práv, které namítá u ESLP, uplatnil před řízením u vnitrostátního soudu. Nemusí konkrétně uvádět ustanovení článku Úmluvy, postačí, uvede-li obsah porušeného práva či svobody. Co je Soudem považováno za účinné právní prostředky není jasné, protože názor Soudu se v těchto ohledech vyvíjí. Štrasburské orgány shledaly neúčinnými následující právní prostředky: stížnost k veřejnému ochránci práv není účinným prostředkem v případě, že měl stěžovatel možnost bránit svá práva jiným účinným způsobem, žaloba na obnovu

řízení také není účinným prostředkem, ledaže by obnova řízení byla povolena a řízení bylo nově zahájeno.

Stěžovatel může být zbaven povinnosti vyčerpat právní prostředky nápravy ve zvláštních případech. Takovým zvláštním případem bude nepochybně oprávnění podat stížnost bez vyčerpání právních prostředků v případě průtahů řízení. Z logiky věci nemůže stěžovatel docílit vydání rozhodnutí, existují-li zde průtahy na straně soudu, jež jsou předmětem stížnosti u ESLP. Účinným právním prostředkem nápravy v takovém případě je ústavní stížnost. Ústavní soud je oprávněn nařídit soudu, který je za průtahy odpovědný, aby nepokračoval v porušování stěžovatelova práva a aby ve věci jednal.

V případě porušení práva na spravedlivý proces je v občanskoprávním řízení třeba nejprve podat odvolání, ve vymezených případech i dovolání a dále ústavní stížnost. Povinnost obrátit se před podáním stížnosti k ESLP nejprve na Ústavní soud vyplývá z několika prvních rozhodnutí Komise ve stížnostech proti ČR. Dále je stěžovatelovou povinností uplatňovat námitky týkající se jeho procesních práv během celého řízení. Pokud stěžovatel u ESLP bude namítat, že v řízení nebyli vyslechnuti někteří svědci, aniž by předtím požádal obecný národní soud o jejich vyslechnutí, nebude podmínka vyčerpání právních prostředků naplněna a Soudem z tohoto důvodu bude stížnost odmítnuta.

Druhou podmínkou je dle čl. 35 odst. 1 Úmluvy, povinnost podat stížnost k ESLP ve lhůtě šesti měsíců ode dne, kdy bylo přijato konečné vnitrostátní rozhodnutí. Lhůta byla stanovena s ohledem na vnitrostátní orgány, jimž tak poskytuje určitý stupeň jistoty, že vnitrostátní rozhodnutí nebude kdykoli podrobeno přezkumu. Stěžovatel má dostatečnou lhůtu uvědomit si, zda chce využít mezinárodního prostředku ochrany svých práv či nikoliv. Soud zkoumá dodržení šestiměsíční lhůty ex officio, a není-li splněna, stížnost z formálních důvodů odmítne. Domnívám se, že v tomto ohledu je třeba spatřovat zásadu vigilantibus iura.

Nemá-li stěžovatel k dispozici účinné právní prostředky nápravy, pak běží lhůta od okamžiku, kdy došlo k události, která je předmětem řízení před Soudem. Použije-li stěžovatel určitý právní prostředek nápravy a později zjistí, že je neúčinný, běží lhůta k podání stížnosti od tohoto okamžiku. Tyto situace jsou spíše výjimečné, avšak nikoliv vyloučené.

Přestože Úmluva v čl. 35 odst. 1 výslovně stanoví, že je běh lhůty počítán ode dne přijetí konečného vnitrostátního rozhodnutí, nemusí se v praxi o tento den skutečně jednat. Protože ESLP ve svých rozhodnutích několikrát deklaroval, že poskytuje ochranu účinně a nikoliv iluzorně, bude v této souvislosti zohledněn den, kdy se stěžovatel o konečném rozhodnutí dozvěděl nebo dozvědět měl a od této doby také lhůta poběží. Soud v těchto případech netrvá na přílišném a přepjatém formalismu, neboť si je vědom, že ve většině smluvních států soud

poslední instance vyhlašuje ve veřejném zasedání pouze verdikt bez bližšího odůvodnění. Odůvodnění je sepisováno dodatečně a doručováno stranám až poté. V takových případech běží lhůta od okamžiku tohoto doručení.

Řízení před Soudem je možno rozdělit do dvou fází, jak již bylo řečeno výše. V první etapě Soud nejprve posuzuje přijatelnost individuální stížnosti. V podání musí stěžovatel zmínit všechny aspekty porušení práv a svobod, která vyplývají z Úmluvy, jak vyplývá z čl. 47 odst. 1 a 2 Jednacího řádu Soudu. Nemusí uvádět konkrétní článek EÚLP, postačí, uvede-li porušení konkrétního práva nebo svobody obsahově. Pouhé citování ustanovení, o které se stížnost opírá, je nedostačující. Bylo-li porušeno právo na spravedlivý proces, je třeba v předmětu stížnosti uvést např. nepřiměřenou délku občanskoprávního řízení, neprovedení důkazů, které strany navrhovaly, odmítnutí ústavní stížnosti pro formální náležitosti a nikoliv pouhé citování porušení čl. 6 Úmluvy. Podání by mělo obsahovat vylíčení skutkového stavu včetně orgánů, které ve věci rozhodovaly. Stížnost vždy směřuje proti státu, který právo garantované Úmluvou porušil, čili je v podání je nezbytné uvést, o který stát se jedná.

Stížnost může být sepsána v kterémkoli jazyce smluvního státu, může být sepsána neformálně, třeba i v podobě dopisu a nemusí být tudíž podána na zvláštním formuláři. Úmluva ani Jednací řád Soudu nestanoví povinnost zastoupení advokátem. Je-li stěžovatel v řízení před ESLP advokátem zastoupen, pak Úmluva v čl. 36 odst. 4 vyžaduje, aby zastupující advokát byl občanem jednoho ze smluvních států a byl oprávněn vykonávat svou činnost v jednom ze smluvních států Úmluvy, v opačném případě by byl právní zástupce nucen požádat Soud o povolení zastupovat stěžovatele. V případě zastoupení advokátem, by mělo podání obsahovat formálně všechny náležitosti oficiálního podání dle oficiálního formuláře Soudu, mělo by také obsahovat prohlášení o tom, zda stejná stížnost byla či nikoliv již dříve předložena jiné mezinárodní soudní instituci.

V podání stížnosti není třeba se dovolávat nároků na spravedlivé zadostiučinění ve smyslu čl. 41 Úmluvy. Ty se stanou aktuálními, pokud Soud stížnost přijme k meritornímu posouzení, jak vyplývá z čl. 60 Jednacího řádu. Přestože je umožněno podat podání v kterémkoli jazyce smluvního státu, od okamžiku rozhodnutí o přijatelnosti stížnosti, je třeba se Soudem komunikovat v jednom z oficiálních jazyků Rady Evropy, tedy v jazyce anglickém nebo francouzském.

Podání stížnosti nemá suspenzivní účinek vůči vykonatelným rozhodnutím vnitrostátních soudních orgánů. Stěžovateli je však umožněno požádat o tzv. předběžné opatření. Účinky předběžného opatření nejsou právně vynutitelné, avšak smluvními státy jsou veškerá

rozhodnutí Soudu respektována. Je však třeba říci, že předběžná opatření jsou Soudem vydávána ve velmi výjimečných případech, např. v případech vyhoštění do zemí, kde by stěžovateli hrozila újma na životě.

V řízení v první etapě je dle čl. 34 Úmluvy, Soud oprávněn rozhodovat pouze o tom, zda v konkrétním případě byla práva a svobody skutečně porušena. Jakmile Soud obdrží stížnost, je přidělena soudci zpravodaji, který spis prostuduje a rozhodne, zda bude stížnost projednána výborem nebo senátem. Soudce zpravodaj předloží stížnost jednomu z orgánů včetně návrhu na řešení věci. Soudce zpravodaj si může od stran vyžádat doplňující informace týkající se skutkového stavu nebo důkazních prostředků.

Stížnost je dle čl. 53 odst. 4 Jednacího řádu předložena tříčlennému výboru soudců v případě, že z obsahu stížnosti není zjevné patrné porušení práva, nebo stěžovatel nevyčerpal vnitrostátní právní prostředky nápravy, nebo nepředložil stížnost ve lhůtě šesti měsíců, anebo právo, jehož porušení je předmětem stížnosti, není Úmluvou garantováno. V takovém případě výbor tří soudců rozhodne o nepřijatelnosti stížnosti. Odmítnout stížnost jako nepřijatelnou může pouze jednomyslným rozhodnutím. Nevydá-li výbor jednomyslné rozhodnutí, je stížnost předložena jednomu ze čtyř senátů Soudu. Rozhodne-li výbor jednomyslně, nevydává formální rozhodnutí, dle čl. 53 Jednacího řádu je o jednání výboru pouze sepsán protokol a stěžovatel je písemně vyrozuměn o tom, že jeho stížnost byla výborem projednána a ten ji jednomyslně odmítl. Stěžovatel se tak nedozví, z jakého důvodu byla stížnost pro zjevnou neopodstatněnost odmítnuta. Je tomu tak zřejmě z důvodu urychlení rozhodování v této fázi, dá se předpokládat, že je soud celkovým objemem nejrůznějších podání zahlcen.

Senát může v prvním kole posuzování stížnosti učinit čtyři kroky. Stížnost může odmítnout pro její nepřijatelnost, může ji předložit vládě k vyjádření, vyškrtnout ze seznamu stížností nebo ji předložit velkému senátu. V druhém kole jsou pouze ty stížnosti, které byly předloženy vládě dotčeného státu a posléze stěžovateli. Senát rozhodne také o tom, zda je ve věci nezbytné konat veřejné ústní jednání, dojde-li k závěru, že ústního jednání není třeba, vyjádří se předběžně k porušení některého ustanovení Úmluvy, které je předmětem stížnosti. Stížnosti předkládané senátu jsou většinou složitější povahy, senát si může vyžádat od státu vyjádření, nemůže-li na základě skutkového stavu vyloženého stěžovatelem rozhodnout o přijatelnosti stížnosti. Shledá-li stížnost jako opodstatněnou, předloží ji posléze státu i stěžovateli k vyjádření. Obě strany se tak mohou k věci vyjádřit a zároveň odpovědět na Soudem položené otázky. Soud může požádat o doplnění stanovisek, domnívá-li se, že je argumentace stran nedostatečná, a to buď znovu písemně anebo v rámci ústního jednání.

Ústní jednání se koná ve Štrasburku, je-li svoláno před tím, než je rozhodnuto o přijatelnosti stížnosti, mají zástupci vlády právo vyjádřit se k věci jako první, a to z toho důvodu, že vystupují jako ochránci vnitrostátního pořádku a mohou namítat nevyčerpání právních prostředků stěžovatelem. Jedná-li se naopak o meritu věci, má stěžovatel právo vyjádřit se jako první. Soud je oprávněn klást doplňující otázky, řízení posléze pokračuje odpověďmi stran a jejich závěrečnými řečmi. Po skončení veřejného jednání se Soud odebírá k závěrečné poradě, která je neveřejná. Stěžovateli a jeho právnímu zástupci je před Soudem umožněno vystupovat ve svém mateřském jazyce, jedná-li se o úřední jazyk jednoho ze smluvních států. V takovém případě je třeba, aby stěžovatel před zahájením ústního jednání požádal Kancelář soudu o tlumočení, překlad zajišťuje na své náklady ESLP. Vláda dotčeného státu je naopak povinna vystupovat v jednom z oficiálních jazyků Rady Evropy.
Ústní jednání jsou veřejná, senát však může vyloučit veřejnost včetně tisku pro celé jednání nebo jeho část, a to na základě vlastního uvážení, anebo z podnětu jedné ze stran ať už z důvodu ochrany morálky, veřejného pořádku, národní bezpečnosti nebo v zájmu ochrany soukromí stran či v zájmu nezletilých osob.

Soud rozhodne o nepřijatelnosti stížnosti, je-li naplněn jeden z taxativně vymezených důvodů Úmluvy, podmínky přijatelnosti jsou stanoveny v čl. 35 odst. 2, 3 a 4 Úmluvy. Stížnost je nepřijatelná, je-li anonymní, je-li v podstatě stejná jako stížnost již Soudem projednávaná, byla-li stížnost již jednou předložená jiné vyšetřovací nebo smírčí instanci, je-li stížnost neslučitelná s ustanoveními Úmluvy, je-li zjevně neopodstatněná, bylo-li právo na stížnost zneužito.
Stěžovatel může mít v určitých případech pádný důvod k tomu, aby své jméno neuveřejňoval. Je však nezbytné, aby je ve stížnosti uvedl, jinak bude stížnost odmítnuta. Stěžovatel může požádat, aby jeho jméno zůstalo v utajení. Může tak učinit pouze v případě, jde-li o odůvodněný případ a pouze ve výjimečných případech. Stěžovatel musí konkrétně specifikovat důvody, pro které si přeje zůstat v anonymitě. Bude-li jeho žádosti vyhověno, bude stěžovatel uváděn ve všech dostupných dokumentech pouze svými iniciálami.
O stížnost „v podstatě stejnou“ se jedná tehdy, jestliže nové podání téhož stěžovatele obsahuje stejné důvody, které již uvedl v předchozí stížnosti, aniž by jej doplnil o nové relevantní skutečnosti, o kterých předtím nevěděl a nemohl je tak bez své viny uplatnit.
Soud rozhodne o nepřijatelnosti stížnosti v případě, že tatáž stížnost již byla předtím předložena jiné mezinárodní vyšetřovací nebo smírčí instanci. Podal-li tedy předtím stěžovatel identickou stížnost k Výboru lidských práv v Ženevě, aby ten posoudil stížnost na

základě Paktu o občanských a politických právech, týž stěžovatel se již nemůže po rozhodnutí ženevského Výboru se stejnou stížností obrátit na Soud při RE.
Stížnost je odmítnuta jako nepřijatelná také z důvodu, že je neslučitelná s ustanoveními Úmluvy. Stížnost je odmítnuta např. z důvodu, že se opírá o práva a svobody, které nejsou Úmluvou zaručeny. Tato neslučitelnost má několik aspektů, které vyplývají z působnosti Úmluvy, jež je popsána v následující subkapitole 3.2.1.
Stížnost může být odmítnuta také pro svou neopodstatněnost. Soud může odmítnout dle ustanovení čl. 35 odst. 3 Úmluvy, jestliže stížnost pokládá za neopodstatněnou. Tak je tomu zejména v případech, kdy po prostudování dokumentů je soudu na první pohled zřejmé, že nedošlo k žádnému porušení Úmluvy nebo jejích protokolů nebo stěžovatel nepředloží důkazy, kterými by podložil svá tvrzení.
Soud stížnost odmítne i v případě, že pokládá jednání stěžovatele za zneužívání práva na stížnost. Jedná se zejména o kverulantská podání a jiná podání, v nichž stěžovatel používá útočné výrazy. Jako příklad je možno uvést případ stížnosti *Drozd vs. Polsko*, která byla vyškrtnuta ze seznamu stížností poté, co stěžovatel uveřejnil v tisku svou korespondenci s Komisí.[181]

Vyškrtnutí stížnosti ze seznamu je institut umožňující výboru nebo senátu Soudu s odkazem na ustanovení čl. 37 Úmluvy, v kterékoliv fázi řízení vyškrtnout stížnost ze seznamu případů, jestliže okolnosti dovolují dospět k závěru, že stěžovatel již netrvá na své stížnosti nebo věc již byla vyřešena nebo není opodstatněný důvod nadále v řízení pokračovat. Pokud stěžovatel na své stížnosti již netrvá, měl by o této skutečnosti vyrozumět Soud, neučiní-li tak, dá se i z jeho jednání vyrozumět, že nemá na věci dále zájem, jedná se o ty případy, když nereaguje na výzvy zaslané doporučeně Kanceláří Soudu. Opodstatněným důvodem pro nepokračování v projednávání stížnosti může být např. smrt stěžovatele.
Vyškrtnutí ze seznamu není nevratné, dle ustanovení čl. 37 Úmluvy soud může rozhodnout o vrácení stížnosti do seznamu případů, jestliže jsou zde okolnosti, které to vyžadují: *„Soud ... pokračuje v projednávání stížnosti, vyžaduje-li to dodržování lidských práv stanovených Úmluvou a jejími protokoly.“* Objeví-li se tedy nové předtím neznámé okolnosti, Soud stížnost svým rozhodnutím vrátí do seznamu případů a pokračuje v jejím projednání.

[181] Stížnost k ESLP č. 25403/94, roz. 5. 3. 1996

Druhá fáze řízení nastává po rozhodnutí o přijatelnosti stížnosti. V okamžiku, kdy senát rozhodne o tom, že je stížnost přijatelná, vyzve strany ke smírnému urovnání sporu. Nedohodnou-li se strany na smírném řešení sporu, je vynesen rozsudek.
V rozsudku, ve kterém se senát vyjadřuje o porušení některého ustanovení Úmluvy nebo jejích protokolů, zároveň přizná stěžovateli dle čl. 41 Úmluvy tzv. spravedlivé zadostiučinění a náhradu nákladů spojených s podáním stížnosti. V případě spravedlivého zadostiučinění lze říci, že výška odškodnění závisí na povaze porušeného práva. Stěžovatel může žádat, jak náhradu materiální škody, tak i náhradu morální újmy. Zpravidla je náhradě morální újmy učiněno za dost samotným vynesením rozsudku s rozhodnutím o porušení stěžovatelových práv a svobod. Soud v některých případech však neshledává samotné vynesení rozsudku za dostatečně spravedlivé zadostiučinění, a proto přizná také finanční odškodnění.[182] V případě rozsudků ESLP je postup ohledně finančního odškodnění upraven usnesením vlády č. 735/2000. V okamžiku, kdy se rozsudek ESLP ukládající státu plnění z titulu spravedlivého zadostiučinění stane konečným, vládní zmocněnec o tom informuje ministra spravedlnosti. Ministr spravedlnosti tuto skutečnost oznámí neprodleně ministru financí a ten převede celkovou částku přiznanou stěžovateli. Pokud částka určená stěžovateli přesahuje 50 mil. Kč, rozhodne o zdroji a způsobu jejího uvolnění ze státního rozpočtu vláda usnesením na základě písemné zprávy o rozsudku předložené ministrem spravedlnosti.

Rozsudky senátu jsou konečné, pokud obě strany prohlásí, že nepožadují postoupení věci velkému senátu, anebo po uplynutí lhůty tří měsíců od data rozsudku a dále, pokud kolegium velkého senátu zamítne žádost jedné ze stran o takové postoupení. Rozsudky senátu se vyhlašují ústně v sídle Soudu nebo písemně jejich doručením zúčastněným stranám a uveřejněním na webových stránkách ESLP.
Dle ustanovení čl. 46 odst. 1 je konečný rozsudek závazný, protože se smluvní strany zavázaly, že se jím budou ve všech případech řídit. Konečný rozsudek ESLP se také doručuje Výboru ministrů, který dohlíží na jeho výkon dle čl. 46 odst. 2 Úmluvy. Je třeba říci, že Výbor ministrů není exekučním orgánem, čili v případě nesplnění výkonu rozhodnutí, může pouze vyvíjet politický tlak na stát, který má exekuci vykonat. Jako další donucující mechanismus připadá v úvahu pozastavení členství nebo vyloučení z Rady Evropy. V

[182] Krčmář a další vs. ČR [Rozsudek ESLP ze dne 3. 3. 2000, č. 35376/97]; v uvedeném případě se jednalo o porušení práva na spravedlivý proces a stěžovatelům bylo přiznáno odškodnění ve výši přes 10 mil. Kč.

minulosti se rozhodovalo pouze o vyloučení Řecka z důvodu nevykonání rozhodnutí Soudu a tím porušení čl. 3 Statutu Rady Evropy.[183]

Řízení před velkým senátem není samostatným řízením, ale má svá specifika. Jeden ze čtyř senátů může stížnost postoupit velkému senátu, nejčastěji je tomu tak v případě závažných otázek týkajících se výkladu Úmluvy nebo jejích protokolů. Senát může stížnost předat velkému senátu pouze před vynesením rozsudku v meritu věci a dále v případě, že to požaduje některá ze stran.
Velký senát se skládá z kolegia pěti soudců a rozhoduje o meritu věci rozsudkem, který je konečný.

Pojednává-li tato subkapitola o dovolání se nápravy na mezinárodní úrovni v případě porušení práva na spravedlivý proces, nelze tuto problematiku vyčerpat podáním stížnosti k ESLP. Na mezinárodní úrovni existují i jiné instituce zaručující ochranu porušených práv v souvislostí se spravedlivostí procesu. Jedná se o Výbor pro lidská práva sídlící v Ženevě, orgán jež funguje na základě závazné mezinárodní úmluvy, jakým je Pakt o občanských a politických právech a k němu připojený Opční protokol. Jednotlivec je oprávněn podat stížnost ženevskému Výboru pro lidská práva, který byl zřízen za účelem kontroly dodržování Paktu, za předpokladu, že smluvní strany přijaly také Opční protokol připojený k Paktu. Po prozkoumání stížnosti Výbor oznámí svůj názor na věc dotyčné smluvní straně a žadateli. Vynutitelnost porušeného práva je téměř nulová a je pouze na státu, zda bude doporučení Výboru realizovat.
Dále se jedná o evropské orgány, na které je možno se obrátit v případě porušení spravedlivosti procesu v souvislosti s Listinou základních práv EU, která právo na účinnou právní ochranu a spravedlivý proces v hlavě VI. zaručuje, avšak pouze za určitých podmínek. Listina základních práv EU se na členské státy vztahuje pouze v okamžiku, kdy provádějí evropské právo. Soudní orgány mají povinnost dodržovat Listinu EU pouze při provádění práva EU, zejména uplatňují-li nařízení nebo směrnice ve vnitrostátním právu. Jestliže se určitá osoba domnívá, že vnitrostátní orgán porušil při porušení evropského práva Listinu EU, může si stěžovat Komisi, která má pravomoc zahájit proti dotyčnému státu řízení o nesplnění

[183] Dříve než Výbor ministrů o takovém kroku stačil rozhodnout, Řecko se samo rozhodlo vystoupit z Rady Evropy a vypovědělo EÚLP v roce 1969.

povinnosti u Evropského soudního dvora (dále jen „ESD“). Cílem takového řízení je zajistit, aby vnitrostátní právo nebo postup vnitrostátních orgánů a tedy i soudů byl v souladu s požadavky práva EU. Komise však není soudním orgánem, k němuž se lze odvolat proti rozhodnutí vnitrostátních soudů. Evropský soudní dvůr v Lucemburku je poslední instancí ve vztahu k evropskému právu, tedy i Listině EU. Zajišťuje, aby byly zakládající Smlouvy, sekundární právo i Listina EU byly uplatňovány v souladu s požadavky EU stejně ve všech členských státech. Jednotlivec však nemůže u ESD podat přímo podat žalobu na členský stát, který porušil práva z Listiny EU, tedy i právo na spravedlivé řízení. Občan EU se může na ESD obrátit v případě, že právo na spravedlivé řízení, jež je garantováno Listinou EU, bylo porušeno ze strany orgánů EU vůči jednotlivci a dále se může dovolat zaručených práv před národními soudy.

Zamyslíme-li se nad vztahem ESLP a ESD ve smyslu použitelnosti těchto orgánů v praxi pro stěžovatele a možnému výběru mezi těmito dvěma institucemi, je třeba ve zhodnocení těchto dvou orgánů vzít v potaz výše zmíněné. Na ESLP je za splnění určitých podmínek stěžovateli umožněno obrátit se přímo a dovolat se tak ochrany svých práv v případě, že národními soudy nebylo právo na spravedlivý proces respektováno. Naopak poruší-li národní soudy právo na spravedlivý proces, není stěžovateli umožněno přímo obrátit se k ESD a dovolat se tak ochrany tohoto práva. Jednotlivec se může pouze obrátit na Komisi, která může následně před ESD stát zažalovat za porušení Smluv, typicky se bude jednat o případ, kdy je členský stát povinen podat předběžnou otázku a neučiní-li tak, dopouští se porušení práva na spravedlivý proces.

Další otázka může vyvstat, jaká varianta bude pro stěžovatele výhodnější s ohledem na závaznost rozhodnutí těchto dvou institucí. Vynutitelnost, resp. výkon rozhodnutí ESLP v členském státě, v jehož neprospěch rozhodnutí směřuje, je z důvodu absence právních nástrojů závislá na vůli členského státu a jeho férovému přístupu k vlastním občanům. Existují názory, že z těchto důvodů je Úmluva ve vztahu k Listině EU překonanou záležitostí, protože je v důsledku nevynutitelnosti rozhodnutí Soudu bez právních účinků a také, že standard ochrany lidských práv na úrovni Rady Evropy je přežitým instrumentem, neboť Soud se v podstatě už pouze jen omezuje na konstatování, že byl porušen čl. 6 Úmluvy, tedy právo na spravedlivý proces, a to v podobě průtahů v řízení. Přestože jsou rozhodnutí ESLP závazná, pouze v případě, že státy dobrovolně vykonají rozhodnutí, nedomnívám se, že by se jednalo o mrtvý instrument, protože smluvní státy rozhodnutí ESLP respektují a vynucují je. Nerespektují-li rozhodnutí ESLP, přestože se k tomu dobrovolně zavázaly, může jim jako

nejzazší řešení hrozit vyloučení z Rady Evropy, což může mít v rámci mezinárodní pověsti nepříjemné konsekvence. Nadto představuje ESLP jediný mezinárodní soudní orgán, na který je stěžovateli umožněno obrátit se přímo, bylo-li jeho právo na spravedlivý proces porušeno v rámci civilního soudního řízení. Přestože na evropské úrovni existují donucující prostředky v případě, že se členský stát nepodřídí rozhodnutí ESD v podobě pokut či penále, je největší slabinou tohoto systému, že se jednotlivec v případě porušení práv vnitrostátními orgány, nemůže na ESD obrátit přímo.

Závěrem lze říci, že oba tyto systémy poskytující ochranu garantovaným právům a svobodám, tedy ESD i ESLP si navzájem konkurují, avšak ESD poskytuje ochranu pouze zprostředkovaně.

Co se vztahu Listiny práv EU a EÚLP týče, je třeba říci, že dle čl. 52 odst. 3 Listiny práv EU, Listina práv EU obsahuje pouze minimální standard, který EÚLP může zvyšovat. Navíc čl. 6 odst. 2 Smlouvy o Evropské Unii (dále jen „SEU“), ukládá Unii, aby přistoupila k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, což znamená určitou specifičnost, neboť vysokými smluvními stranami Úmluvy byly vždy pouze státy a nikoliv subjekt sui generis, jakým EU je.

Při poskytování ochrany lidských práv se ESLP snaží ESD dominovat, neboť se snaží býti nástrojem evropského veřejného pořádku.[184] EU není signatářem EÚLP, pouze smluvní státy odpovídají za porušení Úmluvy na základě svých národních právních předpisů bez ohledu na to, zda jsou tyto právní předpisy důsledkem národního práva nebo plněním mezinárodních závazků plynoucích z přenesení pravomocí na EU. Protože EU není smluvním státem Úmluvy, ESLP by neměl přezkoumávat právní akty EU z hlediska dodržování lidských práv, přestože tak činí. Oba soudy společně hojně spolupracují, i když jejich spolupráce nemá právní základ, projevuje se především v konzultaci právních otázek, přičemž Evropský soudní dvůr často odkazuje na judikaturu ESLP.

Závěrem této subkapitoly je třeba říci, že 18. 12. 2014 vydalo plénum ESD posudek, jehož předmětem byla žádost Evropské komise splnit závazek z primárního práva, konkrétně přistoupit k EÚLP dle čl. 6 odst. 2 SEU. Přistoupení EU k Úmluvě by v podstatě znamenalo

[184] SVOBODA, Pavel. *Úvod do evropského práva.* 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 83

podřízení se prvnímu, staršímu i sofistikovanějšímu soudnímu systému ochrany lidských práv. Štrasburský soud by se tak stal nejvyšším soudem pro lidská práva v Evropě, jeho role by tak byla posílena, protože by také posuzoval porušování lidských práv ze strany EU. Jednotlivci, kteří by se domnívali, že Evropská unie porušila jejich práva, by po vyčerpání všech opravných prostředků, které jsou dostupné na vnitrostátní úrovni, mohli podat rovněž stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva.[185]
Evropský soudní dvůr však došel k závěru, že EU ke štrasburské Úmluvě přistoupit nemůže, protože přistoupení k ní by mohlo narušit specifické rysy a autonomii unijního práva. Ustanovení čl. 6 odst. 2 tak zůstane nenaplněno a možným řešením je pouze již plánovaná novelizace primárního práva.

3.2.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, neboli Evropská úmluva o lidských právech (*European Convention on Human Rights*) patří k nejvýznamnějším úmluvám, které byly na ochranu a podporu lidských práv přijaty. Byl tak vytvořen efektivní mezinárodní právní instrument sloužící k ochraně práv a svobod v Úmluvě zakotvených. Byla sjednána a přijata na půdě Rady Evropy v Římě 4. listopadu 1950.

Rada Evropy (*Council of Europe*) je mezivládní organizace, jejímž cílem je vytvořit společný demokratický a právní prostor, který zaručuje dodržování demokracie a lidských práv. Jejím duchovním otcem je Winston Churchill, který jakožto předseda vlády Spojeného království volal po něčem obdobném Spojeným státům americkým a vyzýval evropské státy k vytvoření mezinárodní organizace po vzoru Společnosti národů. Rada Evropy byla založena 4. května 1949 zakládací listinou podepsanou deseti státy v Londýně, tzv. Londýnskou smlouvou neboli Statutem Rady Evropy.[186] K zakládajícím státům se postupně přidaly další západoevropské státy a po pádu železné opony, i některé státy východoevropské, bývalá

[185] Blíže viz CALLEWAERT, J. *Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights.* Strasbourg: Council of Europe, 2014.
[186] Zakládajícími státy byly: Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemí, Spojené království, Dánsko, Irsko, Itálie, Norsko, Švédsko.

ČSFR se stala členem v roce 1991.[187] V současné době Rada Evropy sdružuje čtyřicet sedm zemí, všechny evropské státy vyjma Vatikánu a Běloruska.[188] Členem Rady Evropy se může stát každá evropská země respektující a dodržující základní demokratické hodnoty jako je existence právního státu a akceptace základních lidských práv a svobod.
Stejně jako Evropský soud pro lidská práva, sídlí Rada Evropy ve Štrasburku. Mezi její nejdůležitější instituce patří Výbor ministrů, Parlamentní shromáždění, Komisař pro lidská práva, Sekretariát a konečně Evropský soud pro lidská práva, který dohlíží na dodržování EÚLP, jež byla přijata na půdě Rady Evropy a zaručuje tak vymahatelnost této úmluvy. Vůbec prvním státem z post komunistických zemí, který se stal signatářem Evropské úmluvy o lidských právech, byla roku 1992 ČSFR. Úmluva byla ratifikována 18. března 1992 a publikována pod č. 209/1992 Sb.

Evropský sod pro lidská práva (European Court of Human Rights) se sídlem ve Štrasburku je jedním z největších a nejvýznamnějších mezinárodních soudních orgánů. Každý stát je zastoupen jedním soudcem, v současnosti je Soud tvořen asi padesátkou soudců. Soudci jsou voleni z navržených kandidátů, každý smluvní stát navrhne tři kandidáty, přičemž se může jednat i o cizince. Soudci jsou voleni na časové období devíti let bez možnosti opětovného znovuzvolení.
Existencí Úmluvy a především nabytím její účinnosti byl vytvořen systém soudního orgánu nezávislého na jednotlivých smluvních státech, oprávněný projednávat individuální stížnosti na porušení práv a svobod Úmluvou garantovaných. Ustanovením čl. 19 EÚLP byl zřízen Evropský soud pro lidská práva jako orgán zajišťující resp. vynucující plnění závazků, které byly signatářskými státy jakožto vysokými smluvními stranami přijaty. Soud byl vytvořen jako jednotný a stálý soudní orgán, který rozhoduje nejen o meritu projednávaných stížností, ale také nejprve o přijatelnosti stížnosti.
Takto vytvořený systém opravňuje kteroukoli fyzickou či právnickou osobu, skupinu jednotlivců nebo nevládní organizaci podat stížnost proti kterémukoli ze smluvního státu EÚLP, včetně vlastního státu. V padesátých letech, na samém počátku vzniku tohoto dnes již samozřejmému systému, bylo individuální podání takové stížnosti proti státu, který porušoval práva, k jejichž dodržování se zavázal, poměrně nezvyklé ba troufalé.

[187] Kvůli rozpadu Československa opustila RE k datu 31. 12. 1992 a opětovně se ČR stala členem k datu 30. 6. 1993.
[188] Monako podalo žádost o přijetí v roce 1998, jeho žádosti bylo vyhověno až v roce 2004.

Úmluva obsahuje základní lidská práva a svobody individuálního charakteru, která jsou přesně vymezena a mohou tak být účinně vynucována, přičemž během téměř sedmdesáti let své existence byla rozšířena o řadu práv hmotného i procesního charakteru prostřednictvím dodatkových protokolů. Aby mohla být práva a svobody plynoucí z Úmluvy Soudem účinně vynucována, je nezbytné si nejprve teoreticky vymezit působnost Úmluvy.

Věcná působnost EÚLP vymezuje kompetenci Soudu projednávat předložené stížnosti. Podání stížnosti resp. její projednání před Soudem je možné pouze za předpokladu, že v daném případě bylo porušeno právo, které je Úmluvou nebo dodatkovými protokoly garantováno.

Územní působnost vymezuje rozsah kompetence Soudu. K porušení Úmluvy musí dojít na území, které spadá pod jurisdikci dotčeného státu, včetně státních velvyslanectví a konzulátů, které se nacházejí v cizině. Jurisdikce však není vázána na prvek státního občanství nebo trvalé či přechodné bydliště stěžovatele atp., aby jednotlivec spadal pod jurisdikci určitého státu, je zapotřebí, aby stát nad ním vykonával svou moc. Osoba nacházející se na území signatářského státu, se může vymykat jeho jurisdikci, a naopak osoba, která se nachází mimo území dotčeného státu, může pod jeho jurisdikci spadat.

Osobní působnost odpovídá na otázku, komu je umožněno podat individuální stížnost. Úmluva velmi často v souvislosti s dovoláním se svých práv používá označení „každý“. Subjektem, který je oprávněn individuální stížnost podat je především fyzická osoba, člověk. Nemusí se jednat pouze o občana státu, proti němuž stížnost směřuje, ale může se jednat i o cizince. V případech, kdy podle vnitrostátního práva se jedná o osoby, jejichž svéprávnost byla omezena nebo které ještě nenabyly svéprávnost plnou, tak je tomu v prvém případě u osob stižených duševní nemocí nebo v druhém případě u nezletilých, platí, že i tyto osoby mohou podat individuální stížnost, aniž by musely být zastoupeny opatrovníkem nebo zákonným zástupcem. Podle ESLP nemusí být formální podmínky pro podání stížnosti totožné s kritérii vnitrostátního práva. Druhou kategorii stěžovatelů tvoří právnické osoby. Právnické osoby nemohou být stěžovateli v případech, kdy to vylučuje logika věci. Tomu je tak v případech, kdy Úmluva garantuje právo na uzavření manželství, soukromý život, právo na vzdělání atp. Postavení stěžovatele nemohou nikdy mít orgány státní správy nebo samosprávy z toho důvodu, že tyto orgány reprezentují státní moc, tedy stát jako takový a stát je vždy subjektem, proti němuž stížnost směřuje.

Třetí kategorii stěžovatelů tvoří skupina osob. Tato kategorie je subjektem tvořeným z více osob, které se dovolávají porušení práv nebo svobod Úmluvou garantovaných.
Další kategorií osob jsou nevládní organizace, kterým je také umožněno obrátit se na Soud. Může se jednat o odborové orgány, politické strany a jiné organizace, které nejsou spjaty se státní správou.
Stěžovatel vždy podává stížnost proti státu, který se svým připojením k Úmluvě zavázal, že bude dodržovat, chránit a vynucovat práva a svobody, která jsou Úmluvou zaručena. Stát se nemůže této odpovědnosti zbavit jejím přenesením na jiné subjekty.
Výše byly popsány kategorie osob nebo organizace, které mohou podat individuální stížnost. Dle ustanovení čl. 33 Úmluvy existuje také tzv. mezistátní stížnost, která umožňuje každé vysoké smluvní straně tedy státu předložit Soudu každé údajné porušení ustanovení Úmluvy a jejích protokolů jinou vysokou smluvní stranou.

Časová působnost EÚLP odpovídá na otázku, od kdy je Úmluva účinná, a tudíž, od kdy je možno vynucovat garantovaná jednotlivá práva. Obecně z hlediska mezinárodního práva vstoupila Úmluva v platnost dne 3. 9. 1953, tedy v den, kdy desátý členský stát ze zakládajících členů Rady Evropy Úmluvu ratifikoval. Z hlediska časové závaznosti platí, že Úmluva je účinná pro každý nově příchozí stát až od okamžiku přistoupení k ní. Podle obecně uznávaných principů mezinárodního práva a zákazu retroaktivity právních norem nelze ustanovení Úmluvy použít na skutečnosti, ke kterým došlo před přistoupením k EÚLP. Bývalá ČSFR ratifikovala Úmluvu 18. 3. 1992, po rozpadu federace se Česká republika stala opětovně členem Rady Evropy k datu 30. 6. 1993. Vzhledem ke kontinuitě práva a výkladem ústavních zákonů o právním nástupnictví je ČR vázána Úmluvou od data ratifikace ČSFR, tedy od 18. 3. 1992.

Je třeba zmínit, že přestože Úmluva ve svých ustanoveních explicitně nezakotvila princip proporcionality, je tento princip dominantní zásadou, která prostupuje celou Úmluvou. Princip proporcionality vyžaduje, aby byla zachována spravedlivá rovnováha mezi požadavkem obecného zájmu celé společnosti a požadavkem ochrany lidských práv jednotlivce.[189] Práva garantovaná EÚLP včetně práva na spravedlivý proces mohou být omezena při zachování podstaty zaručeného práva a při respektování přiměřenosti daného

[189] KLOTH, M. *Immunities and the right of access to court under Article 6 of the European Convention on Human Rights.* Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, str. 15

omezení. Žádné omezení jednotlivých aspektů práva na spravedlivý proces nebude legitimní, nebude-li sledovat legitimní cíl a pokud mezi prostředkem omezení a jeho cílem nebude existovat vztah přiměřenosti. ESLP podrobuje v tomto smyslu každý případ tzv. Ashingdane testu, přičemž zjišťuje, zda omezení plynoucí z právního řádu jsou přiměřená, sledují legitimní cíl a současně zachovávají podstatu zaručeného práva.[190]

Závěrem podotýkám, že s ohledem na čl. 6 odst. 1, lze ustanovení tohoto článku aplikovat pouze na ta soudní řízení, jejichž předmětem je spor o práva a závazky občanského charakteru. Z působnosti Úmluvy čl. 6 tak budou vyňaty všechny spory mezi jednotlivcem a státem a jeho orgány, takové spory by nebyly charakterizovány jako spory občanského charakteru. Pojetí práv a závazků občanského charakteru musí být interpretováno nezávisle a bez ohledu na pojetí tohoto pojmu v národním právu, neboť toto pojetí má z hlediska Úmluvy autonomní povahu.[191]

[190] Ashingdane test je pojmenován podle případu Ashingdane vs. VB. Blíže: KLOTH, M. *Immunities and the right of access to court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, str. 13

[191] KLOTH, M. *Immunities and the right of access to court under Article 6 of the European Convention on Human Rights.* Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010, str. 6-7

Závěrem

Tato práce si kladla za cíl rozebrat problematiku práva na spravedlivý proces, zhodnotit, zda jsou v českém právním řádu apriorní mechanismy brojící proti nespravedlivosti řízení, dále posoudit, nakolik je právo na spravedlivý proces v české soudní praxi porušováno a jaké právní mechanismy nápravy český právní řád poskytuje.

Jednotlivé mechanismy s ohledem na konkrétní aspekt spravedlivosti řízení brojící proti nespravedlivému procesu byly rozebrány v rámci jednotlivých subkapitol a je třeba shrnout, že český právní řád obsahuje dílčí mechanismy, jež ve svém souhrnu právo na spravedlivý proces garantují a také umožňují realizaci podmínek k jeho uplatňování. Garance férovosti řízení se projevuje zejména existencí záruk ústavněprávních a mezinárodních.

Přes existenci záruk v právním řádu se může stát a také se tak děje, že je právo na spravedlivý proces v soudní praxi porušováno. To se však děje v každém demokratickém právním státě, neboť není v silách státních orgánů selhání jednotlivce předejít. Soud nemusí vždy postupovat neomylně, důležité však je, že jsou v právním řádu zakotveny záruky, které mohou porušení zaručených práv zhojit. V právním státě má být umožněno případné nedostatky řešit v rámci opravných prostředků. Náprava je umožněna nejen v rámci národních orgánů, ale také mezinárodních, což považuji za výraz vstřícnosti státu a v jistém ohledu projev dobrovolného se vzdání suverenity v této oblasti. Stát tak dokazuje, že má skutečný zájem na férovosti řízení, když se dobrovolně podřídí nadnárodní soudní autoritě, k čemuž se v rámci přistoupení k EÚLP zavázal, pominu-li důvod, že chce-li na mezinárodní úrovni požívat statutu demokratického právního státu je jistě žádoucí, aby byl signatářem EÚLP.

Jak vyplývá ze statistik soudní praxe, je v oblasti základních práv nejvíce porušovaným právem právě právo na spravedlivý proces.[192] I v české soudní praxi, jak vyplývá z vyrozumění veřejného ochránce vládě z roku 2012, tomu nebylo jinak. Zejména se jednalo o princip hospodárnosti, konkrétně průtahy v řízení, které byly přičítány pochybení státu a nikoliv soudcům jednotlivcům nebo soudcům v senátu. Průtahy v řízení byly tedy způsobeny

[192] Vyplývá ze statistiky rozsudků ESLP. Mezi lety 1999 - 2006 bylo porušení práva na spravedlivý proces shledáno u 61,6 % případů. Viz KMEC J., KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2012, str. 572

téměř v každém případě objektivními okolnostmi na straně soudu.[193] Přestože český právní řád garantuje poskytnutí rychlé a účinné soudní ochrany, fakticky nebylo zajištěno, aby tomu tak skutečně bylo. Objektivními okolnostmi stojícími za nemožností vydat rozhodnutí v přiměřené lhůtě byly a do budoucna jsou nadále objektivní příčiny, jejichž odstranění je limitováno finančními prostředky soudu. Soudy jsou zahlceny vysokým počtem kauz a nízkým počtem jiných soudních osob, ať už asistentů soudců, vyšších soudních úředníků nebo odborného aparátu z důvodu nedostatku financí v tomto rezortu. Přestože ČR patří mezi státy Evropské unie, které se řadí k nejvyššímu počtu soudců vzhledem k počtu obyvatel, soudci jsou nuceni z důvodu nedostatku osob v odborném aparátu konat práci, kterou jinde v zahraničí provádí obslužný personál. Jak vyplývá z hodnocení Evropské komise, financování soudnictví není příliš dostatečné, ČR je v této oblasti na stejné úrovni s Rumunskem.[194]

Odpovědí na existenci průtahů v řízení, konkrétně na stav spočívající v překážkách na straně soudu byla v roce 2013 reakce ze strany vlády a právo na spravedlivý proces v oblasti dodržování principu hospodárnosti bylo posíleno finančními prostředky z Evropské unie. Vybrané soudy byly podpořeny navýšením kapacit tak, aby průtahům v řízení nadále nedocházelo. Ministerstvo spravedlnosti zrealizovalo projekt *Zefektivnění činnosti soudů prostřednictvím posílení administrativních kapacit*, jehož cílem bylo zvýšení efektivity činnosti soudů. Projektem bylo přiděleno několik odborných a administrativních pracovníků k vybraným soudům na dobu dvou let. Pro realizaci projektu byly vybrány soudy, které vykazovaly nejvyšší počet neskončených věcí. Tato iniciativa je však jen krátkodobá, řeší situaci pouze na dva roky. Pro systematické řešení průtahů v soudním řízení je nutno najít trvalé finanční zdroje či jiné postupy.[195]

V současné době, jak vyplývá ze závěrů Evropské komise, která vycházela z údajů Výboru pro efektivitu justice Rady Evropy (CEPEJ - European Commission for the Efficiency of Justice), je ČR na předních místech v oblasti rychlosti řešení občanskoprávních a obchodních sporů a počtu soudců vzhledem k počtu obyvatel. Česká republika je druhou nejrychlejší zemí z členských států v oblasti rozhodování sporů, průměrná doba soudního řízení trvá sto dní, přičemž pro srovnání maltské soudy se řadí v průměru se svými osmi sty dny ke státům

[193] Vyplývá z vyrozumění veřejného ochránce práv vládě ČR. Vyrozumění k nenaplňování práva na spravedlivý proces soudy ze dne 1. 6. 2012, k dispozici na: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/Zvlastni_opravneni/Vlada/SZD_9-12_vyrozumeni-vlade.pdf

[194] Evropská komise vycházela ve svém hodnocení z r. 2014 z údajů Výboru pro efektivitu justice Rady Evropy (CEPEJ).

[195] Vláda ČR: Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2013. K dispozici na: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/zpravy-lidska-prava-cr/Tx.pdf

nejpomalejším. Česká republika se vyznačuje také nejvyššími počty soudců, na sto tisíc obyvatel připadá padesát soudců, kdežto pro srovnání ve Francii, Itálii, Švédsku připadá na stejný počet obyvatel soudců deset.[196]
Před několika málo lety výsledky tak uspokojivé nebyly. V roce 2008, jak vyplývá z reportu CEPEJ,[197] shledal ESLP porušení čl. 6 pro průtahy v řízení ve 109 případech, z nichž jenom 100 představovalo průtahy v civilních řízeních. Ve srovnání s ostatními členskými státy se jednalo o obrovské číslo, neboť druhý nejvyšší počet vykazovalo Srbsko s počtem pouhých 16 případů.

S ohledem na výše uvedené, bude po vyčerpání finančních prostředků Evropské unie třeba nalézt další řešení, která by zohlednila problematiku principu hospodárnosti v justici. Domnívám se, že řešením do budoucna v této oblasti by nebylo zavedení systému, o kterém se v minulosti již uvažovalo, který by znemožňoval obrátit se na soud s tzv. bagatelními nároky, neboť by se podle mě jednalo o znemožnění přístupu k soudu a tedy porušení práva na spravedlivý proces. Dnes soudům v této oblasti může ulevit v jistých ohledech finanční arbitr, který řeší drobnější spory spadající do jeho působnosti.
Jediným řešením v tomto smyslu však zůstává personální a s ním související materiální sanování justice. Především bude třeba najít trvalé finanční zdroje. Závěrem mohu říci, že všechny aspekty spravedlivého řízení jsou českým právním řádem garantovány a de iure i de facto existuje systém, jež umožňuje realizaci těchto zaručených práv. Dojde-li k porušení některého z aspektů, jedná se téměř vždy o selhání lidského faktoru.

Právo na spravedlivý proces je tedy českým právním řádem garantováno. Na mezinárodní, ústavní i zákonné úrovni existuje systém tvořený právními normami a instituty, jež apriori brojí proti neférovému procesu a zajišťuje, aby ochrana subjektivních práv byla poskytována postupem sledujícím ústavní a zákonná pravidla, vedoucí k vydání spravedlivého rozhodnutí orgánem, který vykazuje určité charakteristické znaky. Za tyto znaky můžeme označit

[196] K dispozici na: http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/cepj_study_scoreboard_2014_en.pdf (str.398). CEPEJ hodnotí aspekty soudnictví: **Efektivita**: posuzuje se délka řízení, míra vyřešených případů a počet neuzavřených věcí. **Kvalita**: ukazatele zahrnují povinné vzdělávání soudců, sledování a hodnocení činnosti soudů, rozpočet a personál soudů, dostupnost informačních a komunikačních technologií a alternativních metod řešení sporů. **Nezávislost:** přehled také poskytuje údaje o vnímané nezávislosti soudních systémů.
[197] Srov. str. 138. K dispozici na: www.coe.int/t/dghl/cooperation/**cepej**/evaluation/.../JA**Report**2010_GB.pdf

nestrannost, nezávislost a z něj plynoucí požadavek zřízení soudu zákonem, tj. znaky férového procesu.

V případě porušení práva na spravedlivý proces, resp. porušení jeho jednotlivých aspektů, existují prostředky nápravy včetně nároku na odškodnění za imateriální újmu.

Také na mezinárodní úrovni je zajištěna náprava, shledá-li ESLP porušení v konkrétním případě, přizná stěžovateli odškodnění, výkon tohoto rozhodnutí s ohledem k respektu rozhodnutí vydaných Soudem a vzhledem k vázanosti Úmluvou, třebaže se jedná o zavázání dobrovolné, plní ČR bez dalšího.

Seznam zkratek

ESD	Evropský soudní dvůr,
ESLP	Evropský soud pro lidská práva,
EÚLP	Evropská úmluva pro lidská práva,
LZPS	Listina základních práv a svobod,
NS	Nejvyšší soud,
o. s. ř.	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád,
OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník,
ÚS	Ústavní soud,
ZSS	Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů (zákon o soudech a soudcích),

Seznam použité literatury

Monografie a učebnice

BERÁNEK S. Česká justice - otázka správy a nezávislosti. Praha: Transparency International, 2010, 224 s. ISBN 978-80-87123-15-7

BERGER, V. *Judikatura evropského soudu pro lidská práva.* 1. české vydání. Praha: IFEC, 2003, 769 s. ISBN 80-86412-23-7

BOBEK M., MOLEK P., ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, 2009, 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7

CALLEWAERT, J. *Accession Of The European Union To The European Convention On Human Rights.* Strasbourg: Council of Europe, 2014, 107 s. ISBN 9789287179708

ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Komentář s judikaturou.* Praha: Linde, 2010, 887 s. ISBN 978-80-7201-789-8

DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* I. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 1108 s. ISBN 978-80-7357-460-4

DAVID, L.; IŠTVÁNEK, F.; JAVŮRKOVÁ, N.; KASÍKOVÁ, M.; LAVICKÝ, P. a kol.: *Občanský soudní řád. Komentář.* II. Díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, 948 s. ISBN 978-80-7357-460-4

ELIÁŠ, K. a kol.: *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou.* Ostrava: Sagit, 2012, 1119 s. ISBN 978-80-7208-922-2

FILIP, J.; HOLLÄNDER, P; ŠIMÍČEK V. *Zákon o Ústavním soudu. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2007, 896 s. ISBN 978-80-7179-599-5

HENDRYCH, D. a kol. *Právnický slovník.* 3. podstatně rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1

HROMADA, M., SVOBODA, K., a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, 1398 s. ISBN 978-80-7400-506-0

HUBÁLKOVÁ, E. *Evropská úmluva o lidských právech a česká republika.* Praha: Linde, 2003, 741 s. ISBN 80-7201-417-X

HUBÁLKOVÁ E. *Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právo na spravedlivé řízení a další procesní práva.* Praha: Aspi, 2006, 157 s. ISBN 80-7357-124-2

JACOB, J. *Civil justice in the age of human rights.* England: Ashgate publishing group, 2007, 251 s. ISBN 13: 978 0 7546 4576

JIRSA, J. a kol. *Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář.* Kniha I. - V. Praha: Havlíček Brain Team, 2014, 2303 s. ISBN 978-80-8710-951-9

KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině.* 2. rozšířené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 2 sv. 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3

KLOTH, M. *Immunities and the right of access to court under Article 6 of the European Convention on Human Rights.* Boston: Martinus Nijhoff Publihsers, 2010, 220 s. ISBN 978-90-04-18184-7

KMEC, J., KOSAŘ D., KRATOCHVÍL J., BOBEK M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3

KNAPP, V. *Teorie práva.* Praha: C. H. Beck, 1995, 247s. ISBN 80-7179-028-1

KUKLÍK J. a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989.* Praha: Auditorium, 2011, 426 s. ISBN 978-80-87284-17-9

MACKOVÁ, A. *Nezávislost soudců.* Praha: Ediční středisko Právnické fakulty Univerzity Karlovy v nakladatelství Vodnář, 1998, 68s. ISBN 80-85889-19-6

MADAR, Z. *Slovník českého práva II. díl P-Z.* 3. rozšířené vydání. Praha: Linde, 2002, 985 - 1842 s. ISBN 80-7201-377-7

MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945.* Praha: Leges, 2010, 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4

MOLEK, P. *Právo na spravedlivý proces.* 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 573 s. ISBN 978-80-7357-748-3

PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. *Obecná státověda*. I. díl. Praha: Linde, 1998, 369 s. ISBN 80-7201-141-3

PIANA, D. *Studies in Modern Law and Policy: Judicial Accountabilities in New Europe.* Great Britain: Ashgate Publishing Limited, 2010, 230 s. ISBN 9780754695004

PLUNDR, O. *Organizace justice a prokuratury.* Učebnice pro vysoké školy. 2., zcela přepracované a doplněné vydání. Praha: Orbis, 1964, 286 s.

POTOČNÝ, M.; ONDŘEJ, J. *Mezinárodní právo veřejné.* 6. rozšířené vydání. Praha: C. H. Beck 2011, 556 s. ISBN 978-80-7400-398-1

RUVA, Ch. *Law and legislation. How pretrial publicity affects juror decision making and memory.*New York: Nova Science Publisher, 2010, 66s. ISBN 9781617616655

SOEHARNO, J. *Integrity of a judge.* Great Britain: Ashgate Publishing Limited, 2009, 180 s. ISBN 9780754691242

SVOBODA, P. *Úvod do evropského práva.* 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 328 s. ISBN 978-80-7400-313-4

SVOBODA, K., SMOLÍK P., LEVÝ J., ŠÍNOVÁ R., a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. I.* vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, 1424 s. ISBN 978-80-7400-506-0

ŠVESTKA, J.; DVOŘÁK, J.; FIALA, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář.* I. svazek. Praha: Wolters Kluwer, 2014, 1736 s. ISBN 978-80-7478-370-8

WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní.* 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Linde, 2011, 711 s. ISBN 978-80-7201-842-0

WAGNEROVÁ, E.; ŠIMÍČEK, V.; LANGÁŠEK, T.; POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář.* Praha : Wolters Kluwer ČR, a. s. 2012, 931 s. ISBN 978-80-7357-750-6

ZOULÍK, F. *Soudy a soudnictví.* Praha: C. H. Beck, 1995, 268 s. ISBN 80-7179-005-2

Odborné články

Beneš, V. Zrychlení soudního řízení. *Právní rádce*, 2005, č.5

Bohůnová, P. Nařízení o evropském exekučním titulu: Je dlužníkovi garantováno právo na spravedlivý proces? *Právní rádce*, 2008, č. 3

David, L. Dokáže český soudce správně poučit účastníka při změně náhledu na právní kvalifikaci žaloby? *Právní rozhledy*, 2003, č. 6

Kosař, D. Kolize základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR. *Jurisprudence*, 2008, č. 1

Kudrnová, A. Bezplatná právní pomoc v České republice - současná situace a připravovaná legislativa. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2010, č. 2

Macur, J. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*, 1998, č. 12

Molek, P. Ústní jednání jako jedna z podmínek spravedlivého procesu. *Právní fórum*, 2006, č.9

Nezdařil, A. Možnosti obrany proti průtahům v soudním řízení. *Právní rádce*, 2006, č. 11

Přidal, O. Pojem právo na spravedlivý proces v civilním řízení. *Právní rozhledy*, 2010, č. 20

Spáčil, J.; Ištvánek, F. Quo Vadis. *Právní rozhledy*, 2006, č. 20

Stavělík, P. Vliv Evropského soudu pro lidská práva na řízení před Ústavním soudem. *Právní rozhledy*, 2006, č. 5

Ševčík, V. Některé ústavní aspekty řízení před obecnými soudy. *Bulettin Advokacie*, 2008, č. 3

Šimáčková, K.; Koláčková, J. Právo na spravedlivý proces v prostoru ES. *Právní fórum*, 2005, č. 11

Varvařovský, P. K principu předvídatelnosti soudního rozhodování a právu na zákonného soudce. *Právní fórum*, 2009, č. 11

Varvařovský, P. Právo na zákonného soudce a jeho meze. *Právní fórum*, 2009, č. 12

Zoulík, F. Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu. *Bulletin advokacie,* 1999, č. 9

Internetové zdroje

www.coe.int

www.echr.coe.int.com

www.ec.europa.eu

www.encj.eu

www.lawhandbook.sa.gov.au

www.nalus.usoud.cz

www.ochrance.cz

www.psp.cz

www.site.ebrary.com

www.spcp.prf.cuni.cz/lex

www.vlada.cz

www.venice.coe.int

Resumé

Tématem této rigorózní práce je základní lidské právo zaručené mezinárodními smlouvami, ústavním pořádkem a zákonnými předpisy s názvem Právo na spravedlivý proces (fair trial). Cílem práce je nejprve vymezit pojem práva na spravedlivý proces prostřednictvím jeho jednotlivých aspektů, které v souhrnu pojem spravedlivosti řízení definují. Dále zhodnotit právní úpravu v českém právním řádu, která se zaměřuje na apriorní mechanismy, které proti nespravedlivému procesu brojí, dále vymezit právní prostředky nápravy, které právní řád poskytuje v případě porušení tohoto základního práva. A konečně posoudit nakolik je právo na férové řízení v české soudní praxi porušováno.
Přestože je právo na spravedlivý proces garantováno také v řízení ve věcech trestních, správních a ústavních, tato práce se zaměřuje pouze na proces civilní.

První kapitola vymezuje obecné otázky související s právem na spravedlivý proces. V rámci jednotlivých subkapitol první kapitoly je vymezen pojem práva na spravedlivý proces a dále je rozebrána historie spravedlivosti řízení v českých právních dějinách. Ve třetí subkapitole je vymezena právní úprava práva na spravedlivý proces v české právním řádu.

Druhá kapitola rozebírá jednotlivé aspekty férového řízení, které explicitně vyplývají z Evropské Úmluvy o lidských právech a základních svobodách nebo ústavního pořádku ČR a další aspekty spravedlivého procesu, které lze implicitně dovodit, neboť právo na spravedlivý proces představuje demonstrativní výčet požadavků, který může být pro futuro rozšiřován.

Třetí kapitola představuje právní prostředky nápravy porušení práva na spravedlivý proces s ohledem na vnitrostátní a mezinárodní mechanismus. V rámci nápravy porušení jsou na vnitrostátní úrovni rozebrány prostředky nápravy před obecnými a odvolacími soudy a dále před Nejvyšším a Ústavním soudem. Na mezinárodní úrovni je rozebráno řízení před ESLP se sídlem ve Štrasburku a ESD sídlícím v Lucemburku. Samostatná subkapitola je věnována Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

Abstract

The topic of this thesis is The right to a fair trial determine as a basic human right guaranteed by international conventions, constitutional order and other legal rules.
The thesis is aimed to determinate term of the right to a fair trial through its several aspects. The complex of individual aspects of the right to a fair trial, define its term. This work is intended to consider existing mechanisms in czech legal order, which are prevent breaching the right to a fair trial and is also intended to consider the legal remedy of that breaching and evaluate how the right to a fair trial is breaching in czech judicial practice.

Although the right to a fair trial is guaranteed in criminal, adminidrative and constitutional proceedings, this work is focused on civil process.

First chapter determinates general questions relating to the right of the fair trial. Within individual subchapters of the first chapter is determinate the term of the right to a fair trial and history of fair proceedings in czech history of law. Third subchapter contains legal regulation of the right to the fair trial in czech legal order.

Second chapter analyses several aspects of fair proceedings which are expressly arising from European Convention on Human Rights or constitutional order of the Czech Republic and analyses other individual aspects of fair trial which could be deduced implicit, because the right to a fair trial constitute demonstrative enumeration of elements, which could be in futuro extended.

Third chapter represents legal remedy in case of breaching the right to the fair trial with respect to national and international mechanisms. Within remedy of that breaching, national system provides legal relief at general courts, appellate courts and at Supreme Court and at Constitutional Court of the Czech Republic. Second subchapter is determined by process at European Court of Human Rights with its seat in Strasbourg and at European Court of Justice with its seat in Luxemburg. Third subchapter is devoted to European Convention on Human Rights.

Klíčová slova

Spravedlivý proces

Základní právo

EÚLP

Key Words

Fair Trial

Essential Right

ECHR

Název práce v anglickém jazyce

The Right to a Fair Trial